

**Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta**

Studijní program: Demografie

Bc. Barbora Čadyová

Populační politika v Číně
Population policy in China

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha, 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 31. července 2015

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své práce RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za cenné připomínky a rady, a své rodině a svým nejbližším za podporu, motivaci a trpělivost, kterou se mnou v průběhu psaní této práce měli.

Populační politika v Číně

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá tématem populační politiky v Číně se zaměřením na politiku jednoho dítěte. Podrobně popisuje vývoj těchto politik a poté se věnuje již samotným výzkumným otázkám. Nejprve práce řeší vývoj poklesu plodnosti v Číně v souvislosti s populační politikou od 50. let 20. století. Práce zjišťuje, že k největšímu propadu plodnosti došlo v souvislosti s opatřeními v 70. letech 20. století a nikoli až s aplikací politiky jednoho dítěte v roce 1979, ačkoli i ta měla na plodnost dále vliv značný. Politika jednoho dítěte s sebou kromě nízké plodnosti přinesla i některé negativní dopady, mezi které patří zrychlené demografické stárnutí, zvýšený sekundární index maskulinity, fenomén „malí císařové“, ztížená situace pro rodiče, co přišli o jediné dítě a další následky. Součástí práce je rovněž porovnání populační politiky Číny a jiných asijských zemí s podobným vývojem plodnosti, se zjištěním, že k podobnému limitování plodnosti lze dojít i mírnějším způsobem, než tomu bylo právě v Číně.

Klíčová slova: Čína, populační politika, plodnost, politika jednoho dítěte

Population policy in China

Abstract

This thesis concerns the topic of population policy in China, focusing on the one-child policy. It describes the development of these policies and then deals with the research questions themselves. First of all the thesis describes the process of the fertility decrease in China in connection with the population policy since the 50s of the 20th century. This part of the thesis results in the findings that the largest fertility decrease occurred in the 70s of the 20th century as a consequence of the population policy measures. It was even before the implementation of the one-child policy in 1979, even though this also had a significant impact on the fertility. The one-child policy, amongst low fertility, has also brought some negative effects including accelerated demographic aging, increased sex ratio at birth, the phenomenon of "little emperors", more difficult situation for parents who lost their only child, etc. The thesis also compares the population policy of China and other Asian countries with similar trends in fertility. This part of the thesis results in the finding that similar fertility limitation can be handled by a milder way than it was in the case of China.

Keywords: China, population policy, fertility, one-child policy

OBSAH

Seznam tabulek	3
Seznam obrázků	4
1 Úvod	5
1.1 Cíle a vstupní předpoklady práce.....	5
1.2 Struktura práce	6
1.3 Literatura a zdroje	7
2 Metodologie	9
2.1 Populační census v Číně v roce 2010.....	9
2.2 Vysvětlení pojmů a ukazatelů obsažených v práci	11
3 Vývoj počtu obyvatel v Číně	15
3.1 Vývoj počtu obyvatel v Číně do roku 1949	15
3.2 Demografický vývoj od roku 1949	17
4 Vývoj populační politiky v Číně před rokem 1979	19
4.1 Prvotní vývoj v 50. a 60. letech 20. století.....	19
4.2 Kampaň wan, xi, shao, 70. léta 20. století	21
5 Politika jednoho dítěte.....	23
5.1 Vývoj politiky jednoho dítěte	23
5.2 Poslední zmírnění politiky v roce 2013	28
6 Analýza plodnosti a struktura obyvatelstva v Číně	29
6.1 Analýza ukazatelů plodnosti	29
6.2 Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu	37
6.3 Úspěšnost populační politiky	39
7 Dopady politiky jednoho dítěte.....	41
7.1 Stárnutí populace	41
7.2 Genderová nevyrovnanost	44
7.3 Čínští „malí císařové“	49
7.4 Dopady pro rodiče po ztrátě jediného dítěte	50
7.5 Ostatní dopady	52
8 Obcházení politiky jednoho dítěte.....	53
8.1 Porodní turistika v Hongkongu	53

9	Porovnání populačních politik Asijských zemí	56
9.1	Populační politika v Thajsku	56
9.2	Populační politika v Jižní Koreji.....	59
9.3	Populační politika na Tchaj-wanu	61
9.4	Porovnání populačních politik vybraných zemí.....	64
10	Možný budoucí vývoj při zrušení a realita politiky jednoho dítěte.....	67
10.1	Šetření názorů na ideální počet dětí	67
10.2	Budoucí vývoj a možné varianty	70
10.3	Opravdu politika „jednoho“ dítěte?	71
11	Závěr	72
	Seznam použité literatury.....	76
	Přílohy	81

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Vývoj počtu obyvatel v Číně do roku 1928.....	16
Tab. 2	Procentuální podíl žen ve věku 15–64 podle celkového počtu narozených dětí a podle úrovně vzdělání v Číně, 2010	33
Tab. 3	Procentuální podíl žen ve věku 15–64 podle celkového počtu narozených dětí a podle zaměstnání v Číně, 2010	34
Tab. 4	Úhrnná plodnost podle pořadí a velikosti obce, 2010	34
Tab. 5	Průměrný věk matky při narození prvního dítěte a pravděpodobnosti zvětšování rodiny podle velikosti obce, 2010.....	36
Tab. 6	Podíl vybraných věkových skupin na základě velikosti obce, 2010 (v %).....	44

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Vývoj počtu obyvatel a hrubých měř v Číně po roce 1949	17
Obr. 2	Vývoj úhrnné plodnosti v Číně mezi lety 1950–2012	30
Obr. 3	Specifické míry plodnosti v Číně podle věku žen mezi lety 1955–2010.....	31
Obr. 4	Podíl žen ve věku 15–64 podle celkového počtu narozených dětí v Číně, 2010.....	32
Obr. 5	Specifické míry plodnosti podle věku a velikosti obce v Číně, 2010.....	36
Obr. 6	Podíl žen a mužů starších 15 let podle rodinného stavu (v %) a průměrný věk při prvním sňatku v Číně, 2010	37
Obr. 7	Struktura obyvatelstva 15–64 let podle rodinného stavu a podle pohlaví v Číně, 2010.....	38
Obr. 8	Věková pyramida Číny v roce 1950, 2015 a prognóza do roku 2050	41
Obr. 9	Podíl obyvatel dle vybraných věkových skupin a index ekonomické závislosti mezi lety 1950–2015 a prognóza do roku 2050.....	43
Obr. 10	Vývoj a prognóza sekundárního indexu maskulinity v Číně mezi lety 1950–2050	45
Obr. 11	Index maskulinity ve věku 0–15 let a velikosti obce v Číně, 2010.....	47
Obr. 12	Sekundární index maskulinity v provinciích Číny v roce 2010.....	48
Obr. 13	Počet živě narozených dětí v Hongkongu ženám z pevninské Číny mezi lety 2001–2012	54
Obr. 14	Věková pyramida Thajska v roce 1950, 2015 a prognóza do roku 2050	58
Obr. 15	Věková pyramida Jižní Koreji v roce 1950, 2015 a prognóza do roku 2050	60
Obr. 16	Věková pyramida Tchaj-wanu, 1984 a 2013	63
Obr. 17	Vývoj úhrnné plodnosti v Číně, Jižní Koreji, Tchaj-wanu a Thajsku mezi lety 1960–2013	65
Obr. 18	Prognóza úhrnné plodnosti do roku 2050, nízká, střední a vysoká varianta.....	68

Kapitola 1

Úvod

Když se řekne „politika jednoho dítěte“, většině z nás se automaticky vybaví obraz šťastné čínské¹ rodiny s jedináčkem (a to zejména se synem). Dá se říci, že žádná jiná politika nebyla tak celosvětově medializována jako právě tato. Ačkoli však právě díky médiím vznikla představa, že v Číně existují jen a pouze jedináčci, není realita tak černobílá. Tato diplomová práce je tak věnována širšímu tématu populační politiky v Číně. Převážná část práce se zaměřuje na již zmíněnou unikátní a převratnou politiku jednoho dítěte. Přestože byla původně zamýšlena jako dočasné řešení, je již uskutečňována více jak tři dekády od jejího prvního zavedení. Zároveň si však tato práce dává za cíl nahlédnout i do doby před aplikací této politiky a zasadit změny v populační politice Číny do širšího kontextu. Důvodem pro výběr tohoto tématu byl osobní zájem autorky o tuto problematiku a další neméně důležitou pohnutkou výběru bylo zjištění, že v české literatuře je toto téma s demografickým náhledem zpracováno převážně jen velmi stručně.

1.1 Cíle a vstupní předpoklady práce

Výchozím požadavkem bylo v první řadě zjistit a dopodrobna zmapovat stav a vývoj populační politiky v Číně a potom se konkrétně zaměřit na politiku jednoho dítěte. Na tomto základě bylo vyděleno několik výzkumných otázek, na které se autorka na následujících stránkách snažila nalézt odpověď.

Prvním cílem bylo na základě ukazatele úhrnné plodnosti a jeho vývoje určit, zda opatření, která byla v Číně přijata za účelem limitovat počet dětí, byla opravdu úspěšná a zda po jejich zavedení opravdu došlo k vytouženému snížení plodnosti. Vývoj populační politiky v Číně je rozdělen do několika časových etap, přičemž i samotná politika jednoho dítěte je rozdělena na několik fází podle dodatečných opatření, která změnila původní znění politiky. Tyto fáze jsou konfrontovány s hodnotami úhrnné plodnosti v těchto obdobích.

¹ Kdykoli bude v práci zmiňována Čína, je tím myšlena Čínská lidově demokratická republika a její území (mluví-li se například o vývoji před jejím založením). Nepatří sem tedy například Tchaj-wan, Hongkong a Macao, které ačkoli obsahují čínské obyvatelstvo, tak mají vlastní samosprávu a tedy i jinou politiku a vývoj.

Dalším cílem, se zaměřením již jen na politiku jednoho dítěte, bylo stanovit, jaké tato politika měla a má dopady, ať již negativní či pozitivní. Následná výzkumná otázka se tázala, zda i přes tradiční čínskou poslušnost režimu, jsou podnikány pokusy tuto politiku obcházet.

Předposlední část práce je věnována porovnání s jinými populačními politikami v Asii. Autorka se snažila zjistit, zda i v jiných zemích došlo k takovému propadu plodnosti a pokud ano, tak jakým způsobem, tj. zda k tomu i jiné země musely dojít skrze tak drastická opatření populační politiky, či zda je možné snížit plodnost i mírnějším způsobem. Vybrány byly země v Asii, kvůli podobné mentalitě a kultuře. Detailní popis vybraných zemí společně s důvodem jejich výběru je popsán v úvodu kapitoly, která se této otázce věnuje.

Závěrečná kapitola práce zjišťovala možný budoucí vývoj této politiky a pokusila se dopátrat toho, zda by při jejím úplném zrušení došlo k možnému baby boomu, kterého se někteří vysocí představitelé Číny obávají. Dále byla kladena otázka, zda politika jednoho dítěte, které je tak přezdíváno, je tedy opravdu politika jen jednoho dítěte, či zda je realita jiná a nikoli takto radikální.

1.2 Struktura práce

Práce se nejprve věnuje seznámení s tématem a s důvody, které vedly autorku k výběru této problematiky. Poté jsou přiblíženy výzkumné otázky, na které se tato práce snaží najít odpověď, a také je glosována použitá literatura a datové zdroje, společně s objevenými obtížemi při jejich nalezení. Pro lepší čtenářovu orientaci a pochopení jsou v následné metodice popsány všechny ukazatele a pojmy, které se v práci nacházejí, společně s detailním popisem dat z populačního censu v Číně. Po tomto úvodu následuje již hlavní část práce. Nejprve kapitola pojednává o populačním vývoji Číny, a poté se práce detailně zaměřuje již na samotné představení a vývoj populační politiky v Číně se zaměřením na politiku jednoho dítěte. Na tuto kapitolu navazuje související část, která se věnuje plodnosti, a snaží se nalézt odpověď na první výzkumnou otázku. Kromě plodnosti je zde představena i struktura obyvatelstva dle rodinného stavu, na kterou měla politika také vliv. Následují zjištěné dopady politiky jednoho dítěte a možnost jejího obcházení. Následně je výzkumná část věnována populačním politikám i jiných asijských zemí, jejich dopadům a následnému porovnání všech zemí. Finální část se věnuje budoucímu vývoji populační politiky a možným důsledkům jejího zrušení, a zároveň autorka zjišťuje platnost označení politika „jednoho“ dítěte.

1.3 Literatura a zdroje

Co se literatury týče, čerpala autorka zejména z odborných článků získaných přes elektronické databáze typu Web of Science, JSTOR, EBSCO a podobně. Téma populační politiky v Číně se nachází v českém jazyce bohužel jen zřídka (a když ano, tak spíše jen ve stručnosti), a tak téměř veškerá získaná literatura je v anglickém jazyce. Některé zajímavé články a statistické zdroje byly bohužel jen v čínském jazyce, a tudíž nemohly být kvůli jazykové bariéře a složitosti čínského jazyka použity (v tomto případě ani aplikování Google translatoru nemohlo být nápomocno), ačkoli by pravděpodobně přinesly nové a zajímavé poznatky. Bylo potřeba dát pozor na to, že i v odborných člancích se některé údaje opírají o mýty a neobsahují úplnou pravdu (jak upozorňuje autor Martin King Whyte, et al., 2015). Proto byl každý článek na vybranou problematiku konfrontován s několika dalšími, aby bylo možné vyvarovat se subjektivních názorů některých autorů.

Přes autorčino nadšení z vybraného tématu, došlo k lehkému zklamání při dohledávání statistických zdrojů, které sebou přineslo mnohé obtíže. Na webových stránkách Čínského statistického úřadu jsou například dostupná data jen ze sčítání lidu z roku 2010 a to pod názvem „Tabulation on the 2010 population census of the People’s Republic of China“. Již tato samotná data ze sčítání však postavila první překážku při přístupu k datům. Při otevření požadované webové stránky s daty ze sčítání narazila autorka na problém, že ačkoli se stránka tváří, že data obsahuje, tak je bohužel není možné zobrazit². Naštěstí po konzultaci s IT odborníkem bylo zjištěno, jak se k datům dostat. Data ze sčítání jsou totiž (a pravděpodobně omylem, proč jinak by se k nim na stránkách statistického úřadu nacházel přímý odkaz) skryta, a zobrazit jdou teprve poté, když se podaří dostat do HTML kódu webové stránky, který odkazy na datové soubory obsahuje. Následně je možné data, po dobu otevření webové stránky, odkryt. Což znamená, že při novém otevření stránky musí být celá procedura nabourání do kódu stránky a odkrytí dat, provedena znova. Detailní popis těchto dat se nachází v metodologické části. Data ze starších sčítání lidu jsou dostupná na stránkách chinadataonline.org, které spadají pod Michiganskou univerzitu. Tato data jsou však dostupná jen po zaplacení poplatku a z tohoto důvodu, tj. z jejich zpoplatněné dostupnosti, nebyla v této práci použita. Kromě již výše zmíněného sčítání na stránkách čínského statistického úřadu jsou k dispozici ještě čínské statistické ročenky pro roky 1996 až 2014. V nich však lze dohledat podrobná data jen z populačního šetření provedeného na 1% vzorku populace, takže k vypočteným závěrům je potřeba přistupovat s obezřetností. Zároveň také bylo pro účely práce potřeba vyhledat i časové řady z dřívějšího období a to zde bohužel není možné.

Vzhledem k výše popsaným obtížím spojenými s oficiálními demografickými daty z čínského statistického úřadu bylo potřeba hledat data i u mezinárodních organizací. Nejlépe pro tyto účely posloužily United Nations a jejich World Population Prospects: The 2012 Revision a poté data z World Bank, která má pro každou zemi vypracovaný dokument World

² Pro kontrolu, data se nacházejí na adrese:
<http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/CensusData/rkpc2010/indexch.htm>

Development Indicators. V těchto databázích je možné nalézt data za plodnost, věkové rozdělení obyvatelstva, ale i možný budoucí vývoj. Zároveň vše také v časových řadách již od roku 1950. Menší problém poté nastal ještě u statistických dat Tchaj-wanu. Ačkoli tato země má svůj vlastní statistický úřad, časové řady, například úhrnné plodnosti, zobrazuje až od roku 1976. Proto bylo pro doplnění plodnosti v dřívější době použito zejména odborných článků. Tchaj-wan (oficiálním názvem Čínská republika) je uznáván jen málo státy a z tohoto důvodu nebylo možné nalézt data v mezinárodních databázích.

Z důvodu, že dostupná data nedosahují takové podrobnosti a rozsahu, jako je tomu kupříkladu u statistických dat České republiky, nejsou v práci zpracovány náročnější a podrobnější demografické analýzy a práce tak své závěry prezentuje na základních demografických ukazatelích (například úhrnné plodnosti). Autorka i přes tento nedostatek doufá, že práce přinese čtenáři zajímavý náhled do problematiky populační politiky v Číně.

Kapitola 2

Metodologie

Kapitola metodologie obsahuje pro lepší čtenářovu orientaci a pochopení vysvětlení pojmů a ukazatelů, které se v práci nacházejí, společně se znázorněním jejich výpočtu. Vzhledem k tomu, že velký úsek praktické části práce vychází z dat z populačního censu v Číně za rok 2010, obsahuje tato kapitola i podrobný popis sčítání a dostupných dat, která jsou svoji povahou spíše atypická.

2.1 Populační census v Číně v roce 2010

Populační census v Číně byl uspořádán jako teprve 6. census celkem, kdy za pomoci přibližně 10 milionů sčítacích pracovníků bylo provedeno sčítání na celém území Číny. Jako referenční čas pro sčítání byl určen 1. listopad 2010. Sečteny byly všechny fyzické osoby nacházející se na území Číny a ti bydlící mimo území Číny, avšak s trvalým pobytem v Číně. Ze sčítání byli vyjmuti rezidenti Hongkongu, Macaa, Tchaj-wanu a cizinci dočasně zůstávající na území Číny. Pro účely sčítání byly použity dva typy dotazníků – krátký a dlouhý. Krátkým dotazníkem se zjišťovaly informace o základní populační situaci v Číně a dlouhý formulář obsahoval to samé, co krátký, plus se navíc tázal na detailnější informace ohledně ekonomické aktivity, manželství, plodnosti a podobně. Dlouhou verzi dotazníku, vzhledem k rozlehlosti čínské populace, vyplnilo jen 10 % domácností, které byly zvoleny na základě náhodného výběru. Zbytek domácností zkompletovalo kratší verzi dotazníku.

Některá data jsou rozdělena podle velikosti obce na větší města, menší města a venkovské oblasti (v originále *city, town a rural*). Ve skutečnosti jde o rozdělení podle níže uvedeného schématu:

Větší města	oblasti s obyvatelstvem zaměstnaným mimo zemědělstvím větším než 100 000 obyvatel
Menší města	oblasti s obyvatelstvem nad 20 000 obyvatel, kde je podíl občanů nepracujících v zemědělství větší než 10 %
Venkovské oblasti	oblasti, kde je podíl občanů pracujících v zemědělství alespoň 90 %

Zdroj: Basten, 2012

Všude, kde se v práci objevuje toto rozdělení na základě velikosti obce, je u příslušného grafu či tabulky, pro lepší čtenářovu orientaci a porozumění, také v poznámce znovu připomenuto toto rozdělení.

Samotný dokument „Tabulation on the 2010 population census of the People’s Republic of China“ je členěn do tří částí. První oddíl obsahuje 173 tabulek rozdělených v 8 tematických částech (Souhrn, Národnost, Věk, Vzdělanostní úroveň, Rodinné domácnosti, Úmrtnost, Migrace, Bydlení) a vychází z krátké verze dotazníku, kterou vyplnily všechny domácnosti, z toho důvodu reflektuje jen základní situaci populace, avšak to i na úrovni provincií. Údaje za počty narozených a zemřelých nejsou vztaženy jen k jednomu okamžiku, ale k celému ročnímu období, které se však nekryje s rokem kalendářním, konkrétně k období od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2010. Vzhledem ke stručnosti této části dat, jsou v práci použity jen minimálně.

Druhá část se skládá z 256 tabulek rozdělených do 9 tematických částí (Souhrn, Národnost, Vzdělanostní úroveň, Zaměstnání, Sňatky, Plodnost, Migrace, Starší populace, Bydlení), které vychází z dat z dlouhého formuláře, který vyplnilo 10 % domácností. Tyto data obsahují již zajímavější a podrobnější informace, avšak i tak je potřeba dát pozor na jejich atypičnost. Je z nich počítána většina ukazatelů, obsažených v této práci. Na skutečnost, že se vychází z dat jen za 10 % obyvatelstva je vždy poukázáno pod příslušným grafem či tabulkou, aby tak nedošlo k dezinformaci, že se jedná o data za celou populaci. Nejčastěji byla využita data o plodnosti a poté také data týkající se sňatečnosti. Údaje za plodnost byly rozděleny na:

- porody podle pohlaví, pořadí a regionů, a to za celou Čínu celkem, a pak na základě výše uvedeného rozdělení podle velikosti obce, v období od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2010
- ženy ve věku 15 až 49 let podle věku, úrovně vzdělání a pořadí porodu, a to za celou Čínu celkem, a pak na základě výše uvedeného rozdělení podle velikosti obce, v období od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2010
- stav plodnosti žen ve věku 15 až 49 let podle věku a pořadí porodu, a to za celou Čínu celkem, a pak na základě výše uvedeného rozdělení podle velikosti obce, v období od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2010
- věkově specifické míry plodnosti a úhrnná plodnost žen ve věku 15 až 49 let podle regionů, a to za celou Čínu celkem, a pak na základě výše uvedeného rozdělení podle velikosti obce
- ženy ve věku 15 až 64 let podle počtu všech kdy živě narozených dětí a regionů, vzdělanostní úrovně a podle typu zaměstnání
- ženy ve věku 15 až 64 let podle počtu všech přeživších dětí a regionů, vzdělanostní úrovně a podle typu zaměstnání
- průměrný počet všech kdy živě narozených dětí ženám ve věku 15 až 64 let podle regionů, věku a úrovně vzdělání

Vzhledem k neobvyklosti censových dat je níže u vysvětlení ukazatelů použitých v práci zároveň také přesně popsáno, z jakých dat vycházejí. Některé ukazatele, jako například úhrnná plodnost, totiž není tedy vztažena k normálnímu kalendářnímu roku, jako když je kalkulována

z dat z běžné evidence, kdy jde o údaje od 1. 1. do 31. 12. daného roku, ale vychází z roku o něco posunutého.

Poslední třetí část dokumentu by měla obsahovat: „příslušné předpisy a technické podklady týkající se sčítání lidu“, jak je přesně citováno z první představující části dokumentu. Avšak při zobrazení třetí části je možné nalézt pouze počty a charakteristiku sčítacích komisařů. Nelze tedy dohledat žádnou konkrétnější metodiku (ačkoli by ji měla obsahovat třetí část) a veškeré dostupné, avšak jen velmi stručné, informace se nacházejí jen v první představující části s názvem „poznámky redaktorů“ (2010 Population Census, 2010).

2.2 Vysvětlení pojmů a ukazatelů obsažených v práci

Mezi nejzákladnější ukazatele, které jsou v této práci použity, jsou hrubé míry, jakožto hrubá míra porodnosti, hrubá míra úmrtnosti a hrubá míra přirozeného přírůstku, všechny vyjádřené v promilích, respektive na tisíc obyvatel. Hrubá míra porodnosti je definována jako poměr počtu živě narozených dětí a středního stavu obyvatelstva (tj. stav obyvatelstva v polovině sledovaného období, když jde o kalendářní rok, tak k 1. 7. daného roku). Hrubá míra úmrtnosti je brána jako poměr počtu všech zemřelých a středního stavu obyvatelstva. Hrubou míru přirozeného přírůstku lze spočítat mj. jako rozdíl hrubé míry úmrtnosti a hrubé míry porodnosti. Pokud je hrubá míra přirozeného přírůstku v záporných hodnotách, dochází spíše k takzvanému přirozenému úbytku. Všechny hrubé míry jsou ovlivněny věkovou strukturou sledované populace, a proto je tím ovlivněna jejich vypovídací schopnost (Kalibová, 2001). V práci jsou hrubé míry využity jen k zobrazení základních populačních trendů a byly již vypočtené převzaty z databáze Čínského statistického úřadu, a jejich definice se shodují s výše uvedenými (National Data NBS, 2014).

Pro znázornění vývoje plodnosti byl využit již přesnější ukazatel úhrnné plodnosti. Pro vývoj mezi lety 1960 až 2012 byly použity již vypočítané hodnoty z dokumentu World Development Indicators ze stránek World Bank, a pro období 1950 až 1960 byly využity data za pětileté roční intervaly z databáze World Population Prospects: The 2012 Revision pod záštitou United Nations, a to kvůli nedostupnosti hrubých dat, z kterých by se tato časová řada dala vypočítat. Dle World Bank je úhrnná plodnost definována jako: „počet dětí, které by se narodily jedné ženě za celé její reprodukční období za neměnných aktuálních podmínek věkově specifických měr plodnosti“ (The World Bank, 2014). Specifické míry plodnosti dle věku žen mezi lety 1955 až 2010 musely být, vzhledem k nedostupným základním datům pro jejich výpočet v takového časové řadě, také využity již vypočtené ze zmíněné databáze United Nations. Úhrnná plodnost, na základě velikosti obce z dat z populačního censu 2010 za 10 % obyvatel, byla již díky dostupnosti dat vypočtena autorkou. Je nutno upozornit na lehkou odchylku dostupných dat od těch, z kterých se úhrnná plodnost normálně počítá. Nejprve je pro úhrnnou plodnost nutné spočítat specifické míry plodnosti podle věku, které při sečtení dávají dohromady právě hodnotu úhrnné plodnosti v dané zemi a ve sledovaném období. Úhrnná plodnost je podle Kalibové definována jako: „počet dětí, které by se narodily jedné ženě během

jejího reprodukčního období, kdyby se hodnoty měř plodnosti neměnily zhruba 35 let“ (Kalibová, 2001). Je tedy počítána podle následujícího vzorce:

$$\text{úhrnná plodnost} = \sum f_x = N_x^v / P_x^z * 1000$$

Kde f_x jsou míry plodnosti ve věku x , N_x^v jsou počty živě narozených dětí ženám ve věku x a P_x^z je střední stav žen ve věku x . V této práci je však kvůli dostupným datům tento vzorec lehce modifikován. Do výpočtu totiž vstupují nikoli živě narozené děti, ale všechny narozené děti. Avšak vzhledem k nižší kojenecké úmrtnosti v Číně tento fakt pravděpodobně výsledkem o mnoho neovlivní (The World Bank, 2014). Dále také není ve výpočtu použit střední stav žen ve věku x , avšak konkrétně průměrný počet žen. Vzhledem k nedostupné metodice však není možné dohledat, zda se jedná o střední stav či nikoli. Takto vypočtená úhrnná plodnost je v práci vztažena k roku 2010, avšak zcela korektní časový údaj by bylo období od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2010. Pro zjednodušení je však použit popis s rokem 2010, který je tímto intervalem pokrytý téměř celý. Úhrnná plodnost je v této práci počítána i podle pořadí při narození. Výpočet je stejný, jen počet živě narozených dětí ženám ve věku x je rozdělen právě podle jejich pořadí (Kalibová, 2001).

Další použitým ukazatelem je pravděpodobnost zvětšování rodiny, definovaná jako pravděpodobnost pro ženu, která má i dětí, mít $i+1$ dítě. K jejímu výpočtu je klíčové mít vypočtenou úhrnnou plodnost (úp) dle pořadí. Počítá se tedy následovně (Rychtaříková, 2013):

$$\text{Pravděpodobnost zvětšování rodiny} = a_i = \text{úp}^{(i+1)} / \text{úp}^{(i)}$$

Je třeba mít na paměti, že pravděpodobnost zvětšování rodiny vychází z modifikované úhrnné plodnosti, která je vypočtena na základě dat za 10 % čínské populace v roce 2010 (respektive opět v období od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2010 – všechny autorkou vypočtené ukazatele plodnosti, kromě procentuálních podílů uvedených níže, vycházející z dat ze sčítání, jsou vztaženy k tomuto intervalu).

Dále je v práci počítán procentuální podíl žen ve věku 15 až 64 let podle celkového počtu narozených dětí v Číně v roce 2010. Ačkoli by bylo vhodnější mít výchozí počty žen rozdělené dle věkových intervalů, data takovou možnost bohužel nenabízí. Proto je potřeba k výsledkům přistupovat obezřetně, jelikož zahrnují širokou škálu žen, od těch, které svoje reprodukční období ještě nepočaly, po ty, které již mají svou plodnost ukončenou. Počty dětí jsou rozděleny takto: bezdětné, 1 dítě, 2 děti, 3 děti, 4 děti a 5 a více dětí.

V práci jsou také procentuální podíly žen ve věku 15 až 64 let podle celkového počtu dětí rozděleny na základě úrovně vzdělání a podle typu zaměstnání. Úroveň vzdělání je v datech z censu rozdělena na 7 stupňů. V originále jako: *no schooling, primary school, junior secondary school, senior secondary school, junior college, graduates, post graduates*, volně přeloženo jako: *bez vzdělání, základní škola, střední škola 1. stupně, střední škola 2. stupně, juniorská vysoká škola, vysoká škola, postgraduální studium*. Populační census bohužel neobsahuje podrobnější vysvětlení vzdělanostních úrovní. Samotná tabulka procentuálního podílu žen podle věku a vzdělání je v práci počítána tak, že každá samotná vzdělanostní skupina je brána jako

100 % a jednotlivé procentuální podíly jsou rozděleny podle počtu dětí. Tedy například skupina bez vzdělání je brána jako 100 %, přičemž je tento celek rozdělen podle počtu dětí. Typ zaměstnání je také rozdělen na 7 skupin následně uvedených skupin:

V originálním znění	Volně přeloženo
Heads of Government Agencies, Party Agencies, Enterprises, Institutional Organizations	Vedoucí vládních úřadů, stranických úřadů, podniků a ústavních organizací
Professional Personnel	Odborné pracovnice
Clerk and Related Personnel	Úřednice a související pracovnice
Employees in Commerce and Service Sectors	Zaměstnankyně v obchodu a ve službách
Employees in Farming, Forestry, Animal Husbandry and Fishery Sectors	Zaměstnankyně v zemědělství, lesnictví, chovu zvířat a rybolovu
People Operating the Manufacturing and Transportation Equipments and Related Personnel	Zaměstnankyně operující s výrobním a dopravním zařízením a přidružený personál
Other Workers Not be Classified	Ostatní zaměstnankyně mimo klasifikaci

Zdroj: 2010 Population Census, vlastní zpracování

Tabulka procentuálního podílu žen podle věku a typu zaměstnání je vypracována stejně jako tabulka podle vzdělání, tj. že každá zaměstnanecká skupina je brána jako 100 % a v jejím rámci je provedeno rozdělení na základě počtu dětí. Všechny výše uvedené podíly opět vycházejí z údajů z 10% vzorku populace.

Dále jsou v práci kalkulovány průměrné věky. A to průměrný věk matky při narození prvního dítěte a průměrný věk při první sňatku podle pohlaví. Průměrný věk matky při narození prvního dítěte byl spočten na základě dříve vypočítaných specifických měr plodnosti podle velikosti obce, a to následovně:

$$\sum (x+0,5) * f_x^1 / \sum f_x^1$$

Kdy f_x^1 jsou specifické míry plodnosti podle věku a pro první v pořadí (Rychtaříková, 2013). Průměrný věk při prvním sňatku podle pohlaví byl učen pomocí metody SMAM (zkratka z anglického výrazu Singulate Mean Age at Marriage), který je kalkulován na základě poměru svobodných dle věku. Ukazatel opět vychází z dat z 10 % vzorku obyvatel. Nejprve je tedy nutné spočítat podíl svobodných ke všem obyvatelům a to ve věku 15 až 54 let na základě 5 letých věkových skupin. Poté se počítá dle následujícího schématu:

$$RS1 = \sum \text{podílu svobodných ve věku 15 až 49}$$

$$RS1 \text{ vynásobeno } 5$$

$$RS2 = RS1 + 15 \text{ (počet človokeolet prožitých ve svobodném stavu celkem)}$$

$$RN = (\text{podíl svobodných ve věku 45 až 49} + \text{podíl svobodných ve věku 50 až 54})/2$$

(získán podíl svobodných ve věku 50)

$RM = 1 - RN$ (získán podíl těch, co někdy vstoupili do manželství)

$RS3 = 50 * RN$ (počet člověkoroků strávených ve svobodném stavu, těmi, kteří nikdy nevstoupili do manželství)

$SMAM = (RS2 - RS3) / RM$ = průměrný věk při prvním sňatku

Po dosažení do uvedených vzorců vyjde průměrný věk při první sňatku, který se počítá zvlášť pro obě pohlaví (World Marriage Data, 2008).

Pro ilustraci genderové nevyrovnanosti v Číně je použit index maskulinity a přesnější sekundární index maskulinity neboli index maskulinity při narození. Index maskulinity je počítán jednoduše jako podíl mužů oproti ženám v populaci. Sekundární index maskulinity je kalkulován jako podíl chlapců při narození na sto dívek při narození. Téměř ve všech zemích s relativně spolehlivou evidencí dosahuje přirozeně hodnot okolo 105 – 106 chlapců na 100 dívek (Kalibová, 2001). V práci byl pro ilustraci použit také kartogram sekundárního indexu maskulinity v roce 2010 v provinciích Číny, vytvořený pomocí programu ArcGIS. Sekundární index maskulinity je vzhledem k povaze dat, počítán v této práci z věkové skupiny 0 a opět jen z dat z dlouhé verze dotazníku, kterou vyplnilo 10 % populace.

Ke znázornění demografického stárnutí je v práci použit index ekonomického zatížení. Ten můžeme vyjádřit jako podíl složky mladšího obyvatelstva (0 až 14 let věku) společně se složkou postproduktivní (věk 65 a více) ke složce ekonomicky aktivního obyvatelstva (15 až 64 let věku). Čím vyšších hodnot index nabývá, tím méně výhodná je situace pro stát (Hulíková, 2014). Tam, kde jsou v práci znázorněny prognózy, čerpá autorka z dat z databáze World Population Prospects: The 2012 Revision pod záštitou United Nations.

Kapitola 3

Vývoj počtu obyvatel v Číně

Před samotným představením populační politiky v Číně je důležité se podívat také na to, jak se na tomto území v průběhu let početně vyvíjelo obyvatelstvo. Tento náhled nám umožní lépe pochopit nutnost populační politiky v pozdější době. Popis tohoto vývoje je rozdělen na vývoj do konce roku 1949 a na vývoj po tomto roce. Tento rok je klíčový v tom, že v něm byla založena Čínská lidově demokratická republika pod prvotním vedením vůdce Mao-ce Tunga, čímž byla nastartována unikátní kapitola čínských dějin, během kterých došlo na čínském území k zásadním událostem, které obyvatelstvo ovlivňují dodnes. Z tohoto důvodu je detailnější vývoj populační politiky, jehož popis bude následovat po této kapitole, sledován právě až od roku založení Čínské lidově demokratické republiky.

3.1 Vývoj počtu obyvatel v Číně do roku 1949

Již od počátku věků měli vládcové dynastií snahu zjistit početnost jejich poddaných, a tedy populační velikost jejich říše. Díky tomu si můžeme udělat přibližný náhled na množství obyvatel v oblasti Číny v tehdejší době. První údaj o počtu obyvatel se datuje k roku 2 našeho letopočtu, kdy bylo na území Číny provedeno první sčítání lidu, a bylo zjištěno, že se zde nacházelo přibližně 60 milionů obyvatel. Je však nutno brát tento údaj s rezervou, tehdejší sčítání lidu nelze totiž srovnávat s těmi dnešními, moderními. Dříve bylo z praktických důvodů totiž sčítáno buď jen práceschopné obyvatelstvo, daňoví poplatníci, občané, kteří se mohli hlásit do zbraně, příslušníci národa Chán nebo pouze jednotky jako jsou rodiny či rody. Z důvodů sčítání k daňovým a vojenským účelům se nedala očekávat větší spolupráce a ochota obyvatelstva k tomu se nechat sčítat, a proto je možné, že jsou zjištěné údaje podhodnocené (Fairbank, 1998). Dále je nutné brát v potaz také měnící se rozlohu Čínské říše, která může ovlivňovat celkové počty občanů (Obuchová, 1999).

Podle Obuchové lze však najít v populačním vývoji Číny jistou demografickou zákonitost. Podle studií totiž při nástupu nové vládnoucí dynastie docházelo zároveň také k nárůstu populace a obdělávané půdy. Když však tato populace v rámci jedné dynastie dosáhla svého maxima, objevily se velké sociální pohyby spojené s přírodními katastrofami, válkami

a invazemi z ciziny. V důsledku toho došlo v tomto „dynastickém mezivládi“ k poklesu obyvatelstva do doby, než se dostala k moci nová dynastie, což někdy trvalo až stovky let (Obuchová, 1999).

Tab. 1 – Vývoj počtu obyvatel v Číně do roku 1928

Rok	Počet obyvatel (v milionech)	Rok	Počet obyvatel (v milionech)
2	60	1812	316
157	56	1830	395
755	53	1834	401
1080	33	1840	412
1578	61	1846	421
1741	143	1851	432
1762	200	1901	426
1775	264	1912	406
1803	302	1928	475

Zdroj: Upraveno na základě dat z Fairbank, 1998 a Obuchová, 1999

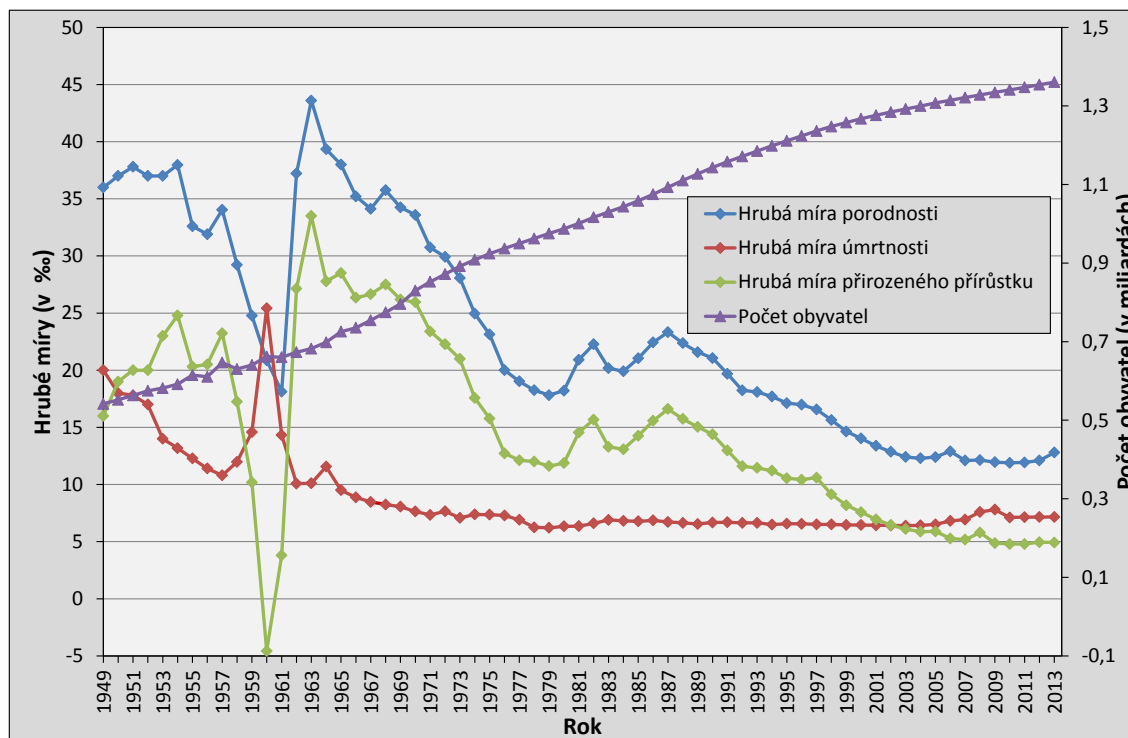
Celkově lze shledat, že do 18. století počet obyvatel Čínské říše narůstal velmi pozvolna. Čínská říše byla často zasažena všemožnými občanskými válkami, mory, hladomory a podobně. Obyvatelstvo však na tyto katastrofy reagovalo snahou zajistit si budoucnost početným potomstvem a po těchto negativních událostech docházelo k nárůstu obyvatelstva (Obuchová, 1999). Z tohoto důvodu docházelo k výkyvům nahoru a dolů, a k žádnému výraznému nárůstu v tomto období nedošlo (Fairbank, 1998). Pro ilustraci těchto jevů stojí za zmínku například údaj z počátku 12. století, kdy velikost populace dosáhla prvního stamilionu, ale o století později, kdy byla země vystavena nepřetržitému nájezdu kočovných kmenů, došlo k jejímu zmenšení o 40 %. V roce 1578 bylo tedy v Číně přibližně stejně obyvatel jako v roce 2 našeho letopočtu (Tab. 1).

Velká změna nastala na přelomu 18. a 19. století. Přibližně mezi lety 1741 až 1851 došlo k nejrychlejšímu nárůstu obyvatelstva, kdy během pouhého století došlo k více než ztrojnásobení populace, a to ze 143 milionů na 432 milionů. Ačkoli tou dobou došlo k nárůstu populace v celém moderním světě, a to v důsledku industrializace, v Číně je potřeba hledat důvod nárůstu jinde, protože srovnatelná industrializace zde proběhla mnohem později. V té době se totiž v Číně ještě nestihl projevit vliv kontaktu se Západem ani industrializace. Dle Fairbanka je vysvětlení tohoto nárůstu třeba hledat v kombinaci několika faktorů – jako důsledek naprostého vnitřního míru, růstu zahraničního obchodu, zlepšení dopravy v rámci čínské říše, lepší zdravotní prevence apod. Jako klíčový a nejzákladnější faktor však uvádí produkci potravin. Ta byla zvýšena díky nárůstu plochy obdělávané půdy, zejména kvůli osidlování země a přesunům obyvatelstva, a částečně také díky lepší produktivitě práce (Fairbank, 1999). Poté až do roku 1949 počet obyvatel víceméně stagnuje.

3.2 Demografický vývoj od roku 1949

V roce 1949 byla založena Čínská lidová republika, která byla vedena komunistickým vůdcem Mao-ce Tungem, jehož vláda výrazně poznamenala početní vývoj obyvatelstva v Číně. Začátek nového státu byl spojen s ekonomickými změnami a progresivními reformami (jako například pozemková, jazyková, proměnštinová a administrativní reforma).

Obr. 1 – Vývoj počtu obyvatel a hrubých měř v Číně po roce 1949

Zdroj: National Bureau of Statistics of China, vlastní zpracování

Na začátku založení republiky byl počet obyvatel lehce přes půl miliardy občanů. Tento počet se začal zvyšovat, a po pouhých 30 letech dosáhl miliardy (Horálek, 2011). Svou roli v nárůstu počtu obyvatelstva v počátku 50. let 20. století hrál i fakt, že v té době byly přímo podporovány velké rodiny za účelem zvýšit a vylepšit pracovní sílu a výrobní možnosti (Xiaofei, 2012). Podle Mao-ce Tungovi teze totiž: „Ze všech věcí na světě, lidé jsou ti nejcennější“ (Kane, Ching Y, 1999). V té době se proto držela úroveň porodnosti vysoko, přičemž hrubá míra porodnosti byla okolo 37 ‰ a úhrnná plodnost byla přibližně 5,5 dětí na ženu (Banister, 1984). Naopak docházelo ke snižování úmrtnosti a to díky dokonalejší zdravotní péči a odstranění některých epidemických nemocí (Obuchová, 1999).

Zásadní událost, která ovlivnila jak úmrtnost, tak porodnost, přišla mezi lety 1958–1961. Ačkoli bylo v Číně prováděno mnoho reforem s účelem zvýšit ekonomický vývoj země, tak dle Mao-ce tunga nebyla jejich rychlost dostatečná, a proto byl roku 1958 vyhlášen tzv. Velký skok vpřed, jehož cílem bylo industrializovat celou zemi a předběhnout celý svět v produkci základních komodit (Horálek, Ptáček, 2013). Tohoto urychleného vývoje mělo být dosaženo

v tzv. „skocích“. Těžištěm vývoje pak měly být lidové komuny, které měly zaručit rychlý růst zemědělské výroby bez moderní techniky a státních investic. Na tomto základě pak vznikaly celky, které byly někdy velké jak polovina okresu, a v kterých došlo k zespolečenštění výrobních prostředků, ale i části osobního majetku rolníků (Obuchová, 1999). Místo toho, aby byly komuny produktivní, však došlo k vyprodukování velmi malého množství potravy, což zapříčinilo ten nejhorší hladomor v čínské historii, který se výrazně promítl i na ukazatelích porodnosti a úmrtnosti, na kterých lze vidět velmi výrazný propad (Obr. 1).

Mezi lety 1958 až 1962 zemřelo podle odhadů přes 45 milionů lidí, přičemž z tohoto počtu 30 milionů lidí zemřelo v následku vyhladovění. V některých oblastech Číny začala být situace natolik zoufalá, že byli lidé dohnáni ke kanibalismu, což dokládá 50 případů z roku 1960. Podle některých odborníků byl tento hladomor vyvolán Mao-ce Tungem úmyslně se záměrem dokázat obyvatelstvu sílu komunismu a omezit jejich potravinové zdroje, dokud se nepodvolí nové politické struktuře. Jako oficiální zdroj vyvolání velkého hladomoru bylo však poté oficiálně citováno špatné počasí, které zapříčinilo neúrodu (Xiaofei, 2012). V tomto roce také poprvé a zatím naposledy za sledované období klesla hrubá míra populačního přírůstku do záporných čísel na $-4,57\%$. Tento Velký krok vpřed by se dal tedy popsat jako velký krok dozadu. Jeho výsledek bylo naprosté ekonomické a politické fiasko, a kromě již zmíněného hladomoru došlo k nepokojům a společenské destabilizaci. Dodnes jde například vidět jím způsobený zřetelný zářez na věkové struktuře Číny.

Po skončení Velkého skoku došlo k obrovskému a bezkonkurenčnímu baby boomu, který byl způsoben tím, že silné ročníky z 50. let 20. století došly do věku plození dětí. K nárůstu porodnosti přispěla zpočátku i následná Kulturní revoluce (1966–1976), kdy byly hlášány teze o prospěšnosti velkého počtu obyvatel pro stát (Obuchová, 1999). Tato revoluce byla zaměřená na vymýcení kapitalismu v Číně. Pro tyto účely byly založeny tzv. rudé gardy, které sloužily k pogromům proti stranickým orgánům, orgánům lidové moci a proti společenským organizacím. V zemi byl nastaven chaos a rozvrat, jehož negativní vliv se nejvíce projevil v oboru dopravy a průmyslu. V tomto období se i lehce zvýšila úmrtnost. Po jejím poklesu zůstává mezi hodnotami 6–7 % dodnes. Porodnost se začala také snižovat, avšak díky silné populační základně počet obyvatelstva zatím stále roste a roste, což vyvolalo obavy z neudržitelnosti populačního růstu a schopnosti země tento počet obyvatel nasytit. Čína v tomto sledovaném období také dokončila svou demografickou revoluci, kdy se hodnoty porodnosti a úmrtnosti ustálily na nízkých hodnotách a vstoupila do druhého demografického přechodu, který je charakterizován poklesem úhrnné plodnosti pod hranici prosté reprodukce, což je hranice, která zajišťuje prostou reprodukci populace bez početních změn a klesne-li pod tuto hodnotu, populace se začne časem snižovat (Kalibová, 2001).

Kapitola 4

Vývoj populační politiky v Číně před rokem 1979

V předchozí kapitole byl nastíněn vývoj počtu obyvatel a vývoj hrubých měr porodnosti, úmrtnosti a přirozeného přírůstku v Číně a tato kapitola poskytuje možnost náhledu na to, jakou roli v tomto vývoji hrála populační politika před rokem 1979. Po tomto roce byla v platnosti již politika jednoho dítěte, které je věnována samostatná kapitola.

Avšak před tím, než se však bude práce detailněji věnovat populační politice Číny, je potřeba si tento pojem definovat – co vlastně přesně znamená a jak je chápán? Podle Rabušice je populační politika chápána jako: „soustava formalizovaných procedur, jejímž cílem je řídit chování lidí – buď ho udržet na úrovni na jaké je, nebo ho změnit tak, aby bylo dosaženo určitého cíle. Populační politiku tak můžeme vidět jako strategii, s jejíž pomocí chceme ovlivnit velikost populace a její strukturu a rozložení“ (Rabušic, 2001). Širší definici uvádí Kalibová. Podle ní je populační politika součástí té sociální a obsahuje opatření z mnoha sfér (například ekonomické, sociální, právní, administrativní nebo zdravotní), které dokážou ovlivnit populační vývoj. Její cíl se vytváří na základě stanovení optimálního počtu nebo početního růstu obyvatelstva za existujících podmínek a je realizována formou materiální, peněžitou, psychologickou, výchovnou apod. V užším pojetí pak: „...zahrnuje opatření, přijatá výhradně za účelem ovlivnění demografické reprodukce...v nejužším pojetí je populační politika chápána jako natalitní politika a její opatření směřují k regulaci porodnosti“ (Kalibová, 2001). Na příkladu Číny je v průběhu její historie možné nalézt jak politiku pro-natalitní, která má za cíl, aby populace početně rostla, tak hlavně politiku anti-natalitní, která má účel limitovat počet obyvatelstva skrze omezení porodnosti.

4.1 Prvotní vývoj v 50. a 60. letech 20. století

Ačkoli je Čína celosvětově známa svoji striktní politikou jednoho dítěte, nebylo tomu vždy tak, naopak je možné v jejích dějinách nalézt i politiku pro-natalitní, kdy stát občany povzbuzuje mít více dětí namísto toho, aby jejich velikost limitoval. Napříč historií preferovali čínští lidé, zvláště ti, kteří pracovali v zemědělství, brzké sňatky, brzké rození dětí a velké rodiny (Wang, 2011). Dříve lidé neznali pojem „plánování rodiny“ a proto měli jednoduše děti do té doby, do kdy byli ve věku na plození dětí (Xinxin, 2009). Vzhledem k tomu, že Čína byla

dříve převážně venkovského rázu, mít více dětí znamenalo mít více pomocných rukou a zároveň mít někoho, kdo se o své rodiče ve stáří postará. Po založení Čínské lidově demokratické republiky v roce 1949 byli občané přímo povzbuzováni mít více dětí, a to prostřednictvím materiálních stimúlů a velmi striktním limitováním sterilizace a indukovaných potratů³ (Wang, 2011). Tehdejší vůdce Mao Ce-tung spatřoval ve velké čínské populaci (zejména vojenskou) sílu (Horálek, 2011) a podporoval čínské rodiny mít tolik dětí, kolik bylo v jejich silách (Xiaofei, 2012). Mao Ce-tung o věřil, že větší množství obyvatel bude moci lépe bojovat proti kapitalismu a pomůže při budování silného socialistického státu (Zhang, 2005). Přirozený přírůstek narostl z 16 % v roce 1949 na 20 % v roce 1952 (Wang, 2011). V té době začala v Číně vznikat nutnost populační politiky s anti-natalitním rázem, který v různých obměnách trvá dodnes.

Prvotním impulsem pro vznik cílené populační kontroly bylo zjištění ze sčítání lidu, které odhalilo, že čínská populace má téměř 600 milionů obyvatel (Platte, 1985). Společně s tím přišlo první uvědomění toho, že nekontrovaný populační růst není v souladu s hospodářským rozkvětem země, a že země pravděpodobně nebude časem schopná všechno svoje obyvatelstvo uživit. V té době stále častější těhotenství a četnější porody zároveň omezovaly svobodu žen. Na základě těchto událostí schválila v srpnu roku 1953 Státní rada nařízení s názvem „Nařízení o antikoncepčních prostředcích a indukovaných potratech“, které vypracovalo tamní ministerstvo zdravotnictví. Toto nařízení spočívalo v tom, že stát začal propagovat používání antikoncepčních prostředků a zlegalizoval potraty. To vše s cílem emancipovat ženy a zbavit je zátěže vysoké plodnosti. Tento prvotní program byl však implementován jen v malém měřítku, a to hlavně ve velkých městech, a jeho uplatnění bylo navíc přerušeno v důsledku hladomoru, který byl mezi lety 1959–1961 vyvolán Velkým skokem vpřed (Wang, 2011) a také proto, že snižování počtu obyvatelstva bylo v té chvíli považováno jako negativní jev, který by mohl snížit množství pracovních sil (Obuchová, 1999).

Na konci roku 1954 byla zformována výzkumná komise, která byla zodpovědná za studium problémů vztahujících se ke kontrole plodnosti, a měla za úkol navrhnout měřítko pro uvedení do praxe. V srpnu 1956 vydal ministr zdravotnictví směrnici, která instruovala každou provinční, regionální a místní jednotku, aby pomohla svým obyvatelům praktikovat kontrolu plodnosti s tím, že kontrola plodnosti je jedním z demografických práv každého občana. V říjnu roku 1957 byla zopakována nutnost zavedení plánování rodiny v hustě obydlených oblastech (kromě míst, kde žijí menšiny) za účelem vyhnout se těžké zátěži, která je spjatá s rodinným životem. Dalším záměrem bylo dosáhnout vzdělání vysoké kvality pro děti a poskytnout dostatečný počet pracovních příležitostí (Yu, 1979). I přes všechny tyto snahy nebyla rozpoznána důležitost populačního problému v socioekonomickém rozvoji a program na plánování rodiny nebyl ještě v té době nijak specificky formulován (Xinzhong, 1983).

V roce 1962 byla snaha o znovu zavedení kontroly populačního růstu, a to opět ve městech a více zalidněných venkovských oblastech. K dosažení tohoto cíle byly provedeny vědecké

³ uměle vyvolaných potratů

výzkumy ohledně antikoncepčních prostředků, které pak byly následně produkovány a distribuovány do měst a hustěji osídlených oblastí. Od roku 1964 se dal opravdu vysledovat pokles míry porodnosti a míry přirozeného přírůstku, avšak tento pokles byl v roce 1966 přerušen Kulturní revolucí (Xinzhong, 1983). V té době byl průměrný roční počet narozených dětí 26,69 milionů a začala být stále více a více jasnější neslučitelnost nekontrolovatelného populačního růstu a plánovaného ekonomického rozvoje. Bylo vydáno rozhodnutí o prosazení plánovaného rodičovství a užívání antikoncepce, avšak vzhledem k nízkému porozumění vážnosti tohoto populačního problému nebyly tyto akce provedeny efektivně (Wang, 2011). Dalším krokem, který vláda podnikla, aby zabránila přelidnění, byla cílená podpora migrace do venkovských oblastí, tj. aby redistribuovala obyvatelstvo z hustě obydlených oblastí do oblastí s menší mírou zalidnění. Tento plán byl částečně úspěšný, avšak nemohl vyřešit problém rapidního populačního přírůstku (Banister, 1984).

Všechny výše zmíněné programy byly mírného rázu, založené na dobrovolnosti, a nebyly zavedeny celoplošně v celé Číně. Ačkoli nebyl jejich výsledek tak úspěšný, začalo v této době docházet k pomalému snižování úhrnné plodnosti. Jejich důležitost tkví však v tom, že byly prvním krokem za účelem snižování plodnosti a uvědomění si problémů, které může přelidnění přinést, a zároveň posloužily jako odrazový můstek pro následující kampaně, které měly větší dopad.

4.2 Kampaň wan, xi, shao, 70. léta 20. století

Na počátku 70. let 20. století se udržovala míra porodnosti stále na vysokých hodnotách (okolo 4,5 dítěte na ženu), což vyvolávalo obavy z ekonomických a sociálních následků nekontrolovatelného populačního růstu (Wang, 2011). Zásoba základních potřeb totiž, po dekádách nerovného rozvoje a rapidního populačního růstu, nebyla v 70. letech 20. století větší než v letech padesátých (Banister, 1984). Proto Čína cíleně spustila program zaměřený na plánované rodičovství, který byl od roku 1973 rozšířen celostátně. Program propagoval tzv. wan, xi, shao, což se dá přeložit jako pozdní sňatky a plození dětí (wan = později), větší mezery mezi jednotlivými porody (xi = rozložení) a omezení plodnosti (shao = méně). Jako hlavní nástroj na omezení plodnosti byla představena antikoncepce. Orální antikoncepce byla od té doby poskytována vdaným párům zdarma prostřednictvím místních nemocnic. Dalším důležitým prvkem bylo povzbuzení (či spíše donucení – kdo požadavky nesplnil, byl penalizován (King Whyte et al., 2015)) občanů, aby měli sňatek a děti v pozdějším věku a měli jich méně. Přísnější situace byla ve městech, kde se měli lidé brát až od 25 let věku pro ženy a 28 let věku pro muže a neměli mít víc jak dvě děti. Ve vesnických oblastech byl tento minimální věk stanoven na 23 let pro ženy a 25 pro muže a maximální počet dětí byl stanoven na tři. Zároveň byli také všichni žádáni, aby mezi jednotlivým rozením dětí byl odstup alespoň 3 až 4 roky (Wang, 2011). Vedoucí Státní rady pro plánování rodiny uvedl, že posunutím sňatkového věku a věku při rození dětí alespoň o 5 let, dojde k tomu, že během 100 let zde budou pouze čtyři generace namísto pěti (Platte, 1984). Ačkoli je tato kampaň v mnoha

odborných člancích často popisována jako dobrovolná, v realitě se uplatňování kampaně dobrovolnosti ani zdaleka nepodobalo. Naopak mnoho donucovacích technik, známých z politiky jednoho dítěte, bylo použito již při tomto programu. V každé vesnici, pracovní jednotce či sousedství byli nasazeni pracovníci, kteří dohlíželi na dodržování této kampaně. Pro každou ženu pak měli složku, kde byly uvedeny její poslední porody, užívání antikoncepce, ale dokonce i její menstruační cyklus, aby se mohlo snadněji již v zárodku odhalit neschválené těhotenství. Žena, která otěhotněla bez povolení, byla pravidelně donucována a obtěžována, aby podstoupila interrupci. Společně s ní byli obtěžováni i její manžel a členové rodiny. Ve venkovských oblastech zase ženy, které měly třetí dítě, byly podobně tlačeny ke sterilizaci či vložení nitroděložního tělíška. V této době byly zdokumentovány dokonce nucené interrupce až ve třetím měsíci těhotenství (King Whyte et al., 2015). V roce 1977 bylo oznámeno, že jak městské, tak venkovské páry musí zastavit reprodukci na maximálně dvou dětech. Ženy padly ještě pod větší silný politický tlak, aby při dalším těhotenství podstoupily potrat (Banister, 1984).

Výsledkem tohoto programu bylo zvýšení používání antikoncepčních prostředků vdanými páry a rychlé drastické snížení plodnosti. V březnu roku 1978 byla politika plánování rodiny a populační kontroly přímo včleněna do Ústavy Čínské lidové republiky (Wang, 2011).

Kapitola 5

Politika jednoho dítěte

Politika jednoho dítěte je již v platnosti více než 30 let. V průběhu té doby došlo k jejímu formování, transformaci a v poslední době až k jejímu uvolňování. Nabízí se kolem ní spousta otázek například kolem toho, proč není již dávno zrušena a zda má ještě smysl. Čína se totiž, jako všechny vyspělé země, momentálně potýká spíše s nízkou plodností a je nakročena k masivnímu demografickému stárnutí. Ve světovém měřítku tato politika vyvolává rozruch zejména tím, že se u její aplikace dá mluvit až o ohrožování základních lidských práv. Tato kapitola nabízí podrobnější náhled na její vývoj.

5.1 Vývoj politiky jednoho dítěte

V roce 1978 začala radikální transformace čínské ekonomiky, jejímž iniciátorem byl Deng Xiaoping. Zasloužil se o prosazení Čtyř modernizací, které v sobě zahrnovaly reformu zemědělství, průmyslu, armády, vědy a výzkumu, ale i o mnoho dalších reforem. Tímto došlo k definitivnímu odklonu od konzervativního komunistického proudu a k nasměrování ekonomiky k socialismu s čínskými specifiky (Horálek, Ptáček, 2013). I přesto, že byly hodnoty úhrnné plodnosti již na nižší úrovni, byl stále důvod k obavám v podobě nekontrolovatelného populačního růstu. V té době byla Čína domovem čtvrtiny světové populace, která obývala ale jen 7 % světové orné půdy. Dvě třetiny z toho byly osoby mladší 30 let a zároveň lidé narození v období baby boomu v 50. a 60. letech začali vstupovat do svého reprodukčního období (Wang, 2011). Právě Deng Xiaoping se začal obávat toho, aby rychlý populační růst neohrozil ekonomický rozvoj země a měl zároveň strach, že tak velká populace povede k ekonomickým a sociálním problémům, protože země nebude schopná zajistit soběstačné zemědělství a dostatek pracovních sil. Z toho důvodu byla prosazena kontroverzní populační politika, které bývá přezdíváno politika jednoho dítěte (Horálek, Ptáček, 2013).

Poprvé byla tato politika představena v lednu roku 1979. První cíl této politiky byl poměrně mírný. Snahou bylo, aby 20 % městských párů a 5 % venkovských párů bylo přesvědčeno k tomu mít jen jedno dítě. Brzo se však toto přesvědčení rapidně změnilo na postoj, aby téměř všechny páry měly jen jedno dítě. Zároveň byly představeny téměř nesplnitelné cíle, a to, aby

populační přírůstek byl 0,5 % v roce 1985, a aby v roce 2000 byl nulový populační růst. V červenci roku 1979 ministr veřejného zdraví Qian Xinzong prohlásil: „každý rok v Číně okolo 10 milionů párů mladých mužů a žen vstoupí do věku, kdy mají sňatek a dítě...při existující míře přirozeného přírůstku bude mít Čína do konce století populaci o velikosti 1,3 miliard...pokud populace vyrostе do takových rozměrů, budeme muset obětovat značný obnos z našich finančních a materiálních zdrojů k nakrmení rostoucí populace...to nevyhnutelně zpomalí proces Čtyř modernizací...v průměru každý pár smí nyní mít pouze jedno dítě“. Podle odhadů a projekcí bylo totiž zjištěno, že pokud by byly povoleny rodiny s dvěma dětmi, populace Číny by do roku 2000 narostla na 1,22 miliard a do roku 2052 na 1,54 miliard, zatímco kdyby byla uplatněna politika jen s jedním dítětem v rodině, v roce 2004 by byla populace na 1,05 miliard. Z těchto důvodů byla politika jednoho dítěte přijata. V únoru roku 1980 byl tento krok odůvodněn prohlášením, že: „snažíme se dosáhnout cíle, kdy 95 % vdaných párů ve městech a 90 % na venkově bude mít jen jedno dítě, s cílem zajistit větší a rychlejší ekonomický rozvoj a zlepšit životní podmínky“ (Banister, 1984). Tento rok také Komunistická strana Číny vydala otevřený dopis s výzvou pro členy strany a pro členy Komunistické ligy mladých, aby měli jen jedno dítě ve snaze zlepšit životní podmínky. Dopis argumentoval tím, že více dětí spotřebuje více peněz a jídla a tím brání lepšímu životnímu standardu rodiny. Tímto byla oficiálně představena politika jednoho dítěte, a Čína tak vstoupila do éry zbrzdění populačního růstu. Jedním z oficiálních cílů této politiky bylo, aby počet obyvatel nepřekročil 1,2 miliardy do roku 2000 – tohoto vrcholu bylo však dosaženo ještě dříve, a to okolo roku 1994. Politika jednoho dítěte spočívá v setu předpisů, které upravují schválenou velikost rodin. Tyto regulace zahrnují omezení velikosti rodin, pozdní sňatky a rození dětí, a pokud je dovoleno další dítě, tak také regulují dobu mezi porody (Wang, 2011).

Společně s představením politiky jednoho dítěte byl spuštěn i systém pobídek a odrazujících opatření. Lidé si totiž dovolí mít tolik dětí, kolik chtějí, jen pokud si to mohou materiálně dovolit. Dětská síla je navíc žádaná, jelikož může rodičům pomoci s prací okolo domova a zároveň pomoci se sociálním zajištěním ve stáří. Na začátku roku 1979 jako první stanovení tohoto systému bylo řečeno, že ženy, které budou mít jedno dítě, budou odměněny, naproti tomu ženy, které budou mít třetí a více dětí, budou trpět ekonomickými sankcemi. V této době mít dvě děti znamenalo nebyť ani odměněn, ani potrestán. Během roku 1979 až 1980 byl tento systém implementován ve většině provincií s výjimkou těch s etnickými minoritami (Banister, 1984).

Jedna z prvních fází této politiky proběhla v roce 1979, kdy 6,1 milionů párů, kterým se narodilo první dítě, podepsalo a obdrželo „Čestný certifikát jednoho dítěte“, kterým se zavazovaly nemít už další dítě (Xiao-Tian et al., 2014). Párům, které tento dokument podepsaly, to přineslo velké ekonomické i materiální výhody. Ti, co bydleli ve městech, obdrželi měsíční příspěvek po dobu, co dítě rostlo, a měli výhodnější přístup k bydlení a k lepšímu zaměstnání. Zároveň těžili z lékařské péče pro dítě zdarma, ze školy zdarma a z přednosti ve školkách. Páry ve venkovských oblastech obdržely „pracovní body“ navíc, v průběhu růstu dítěte. Další z předností byl nárok na větší pozemek, který měly normálně

rodiny s více dětmi a nárok na větší část obilí. Naopak lidé, kteří měli dítě ve třetím a vyšším v pořadí byli ekonomicky postiženi. Ve městských oblastech se párům s více dětmi zároveň i snížil plat o 5–10 % ročně po dobu co dítě vyrůstalo, neměly nárok na větší prostor pro bydlení a musely platit plnou část poplatků za porod, lékařskou péči a vzdělání. Ve venkovských oblastech byly párům odebrány „pracovní body“. Dále měly nárok na menší pozemek, který měly obvykle rodiny s jedním dítětem a musely platit za školství a byly vyřazeny z lékařského systému. Na začátku roku 1981 podepsalo tento dokument údajně 57 % z párů, co mělo jedno dítě. Ačkoli se tato první etapa politiky jednoho dítěte zdá víceméně dobrovolná, není tomu tak. Část párů podepsala tento dokument z vlastní vůle, avšak jistá část byla k jeho podepsání již nátlakem donucena – například nočními návštěvami od pracovníků plánování rodiny a to do té doby, dokud dokument nepodepsaly (Banister, 1984).

Během období 1979 až 1981 byly ve městech zakázány porody druhého a vyššího pořadí a do roku 1982 se tato snaha rozšířila i do venkovských oblastí. V tom samém období se vláda rozhodla změnit zemědělský systém, který se do té doby vykazoval stagnující zemědělskou produkcí. Ve zkratce byly domácnosti podporovány k větší produkci s tím, že nadbytek nad stanovený plán si mohou nechat, což samozřejmě namotivovalo k větší produkci. Tento přechod k efektivnějšímu zemědělství ovlivnil i populační politiku. Vzhledem k tomu, že rodiny potřebovaly větší produktivitu práce, o to více měly snahu mít syna, který by jim v zemědělství pomohl (což je jeden z důvodů zvýšeného sekundárního indexu maskulinity, kterému se věnuje pozdější část této práce). Zároveň se obyvatelům také více vyplatilo mít dítě „nad limit“ i se souvisejícími postihy, které však nepřevýšily zisk, který získali ze zemědělské produkce. Společně s tím byla oslabena funkce kádrů, které měly za úkol hlídat dodržování politiky, jelikož šlo taktéž o obyvatele vesnic, kteří se také aktivně zúčastnili zemědělské produkce. Jako odpověď na tuto situaci byly poplatky a postihy o mnoho zvýšeny tak, aby pro obyvatele nebylo již výhodné mít děti navíc (Banister, 1984).

Přelom roku 1982 až 1983 s sebou přinesl razantní zpřísnění politiky plánování rodiny. Byla zavedena povinná aplikace nitroděložního tělíska pro ženy, které již měly jedno dítě. U párů, které měly dvě či více dětí, musel jeden z partnerů povinně podstoupit sterilizaci. Zároveň ženy, které byly těhotné a jejichž těhotenství bylo již nad „plán“, byly nuceny podstoupit indukovanou interrupci (Wang, 2011). Již první měsíc po zavedení toho opatření bylo provedeno více než 3,58 milionů sterilizací, bylo vloženo přes 3,25 milionů nitroděložních tělísek a bylo vykonáno nad 1,7 milionů interrupcí (Banister, 1984). Většina vdaných párů neměla k dispozici žádnou antikoncepční metodu a společně s tím byli lidé málo vzdělání a informovaní ohledně práv jejich reprodukčního zdraví. Přibližně 80 % žen na základě jednoho výzkumu odpovědělo, že neměly jinou šanci a musely akceptovat doporučení pracovníka na plánování rodiny. V některých venkovských oblastech byly vyvěšeny kontroverzní a razantní slogany ohledně plánování rodiny, jako například: „raději přidat deset hřbitovů, než povolit jeden porod“. V některých provinciích byly provedeny masivní sterilizační kampaně pro ženy již po jednom porodu. Toto zpřísnění s sebou samozřejmě přineslo vlnu bouří a vzdoru, a to zejména ze strany obyvatel venkova. Na jedné straně byl konflikt mezi místním vedením, které

nutilo občany dodržovat politiku jednoho dítěte a individuálními občany, kteří si přáli více dětí. Na druhé straně tu byl konflikt ohledně používání antikoncepčních metod. Občané preferovali krátkodobé metody antikoncepce s vědomím, že budou moci mít potencionálně v budoucnu děti, oproti tomu místní vedení přísně prosazovalo dlouhodobé formy antikoncepce a indukované potraty. Z tohoto důvodu vzniklo velmi vysoké napětí mezi pracovníky plánování rodiny na lokální úrovni a mezi místními občany. Dokonce bylo zaznamenáno i zabití těchto pracovníků při plnění jejich pracovních povinností (Wang, 2011).

Na základě výše uvedených vzpour došlo k dalšímu obratu po tomto přísnějším období, a to směrem k prvnímu uvolnění politiky jednoho dítěte. Na začátku roku 1984 byl vydán „Dokument 7“, který usměřňoval politiku plánování rodiny až do jara 1986. Vydání tohoto dokumentu ovlivnilo směřování populační politiky do budoucna. Jeho prvotní ideou bylo zřídit strategii na plánování rodiny, která bude reálná, poctivá a pochopitelná pro obyvatelstvo, lehká pro implementaci, a zároveň pomůže dosáhnout cíle, aby populace nepřesáhla hodnoty 1,2 miliardy do konce století. Byly vymezeny tři principy. Podle prvního z nich musí sloužit plánování dětí k vyšším cílům země, tj. k rozvoji ekonomiky, zvýšení životního standardu a dosažení Čtyř modernizací. Druhý princip zajišťoval, aby kádry, které jsou za dodržování politiky odpovědné, byly více flexibilní a každý případ řešily individuálně. Společně s tím souvisel poslední princip, aby se naučily spolupracovat s lidmi, učily se jejich potřeby a pomohly jim řešit problémy, které zamezí tomu, aby měli lidé více dětí (Greenhalgh, 1986).

Velkým převratem bylo povolení druhého dítěte ve venkovských oblastech, za splnění určitých podmínek, a to pokud nepřekročí plán stanoveného počtu dětí a neohrozí cíl s nepřekročením populace nad 1,2 miliardy na konci století. Ony určité podmínky byly posuzovány individuálně pracovníky na plánování rodiny, nebylo tedy samozřejmé, aby páry po splnění podmínek automaticky měly nárok na druhé dítě. Pod tyto podmínky spadala velká škála možností. Nejznámější podmínkou pro povolení druhého dítěte byla situace, kdy první dítě byla holčička. Dále bylo povoleno mít dalšího potomka pokud:

- je to jediný syn v rodině, který je schopen plodit děti
- pokud má rodina jen jednoho syna po tři generace v řadě
- je povoleno adoptovat druhého potomka, pokud jsou manželé po prvním dítěti sterilizováni
- pokud pracují rodiče v povolání s vysokým rizikem
- pokud jsou to minoritní obyvatelé
- pokud je první dítě postižené

Toto je jen stručnější výčet nejznámějších podmínek, za kterých bylo druhé dítě povoleno. Kromě toho muselo být druhé dítě počato až po jistém čase od prvního (většinou 3 až 5 let). Dalším pozitivním přínosem dokumentu byl striktní zákaz nucení a komandování ohledně interrupcí apod. Došlo k přechodu o politiky „vysokých vln a pádů“ k politice, která byla založena na více systematických metodách plánování rodiny. Stejně tak byl zaznamenán odklon od nutné aplikace nitroděložních tělísek a sterilizací, a spíše příklon obsáhlému balíčku antikoncepčních metod, které si mohly páry vybrat a které by nejlépe odpovídaly jejich

potřebám. Společně s tím byla rozšířena propaganda plánování rodiny spojená s návštěvami v domácnostech. Dalším důležitým krokem byla decentralizace a přesun více pravomocí na lokální úroveň. Po změnách na národní úrovni totiž k proměně na lokální úrovni dochází až po jistém čase, kdy se musí doporučení přizpůsobit podmínkám v dané lokalitě. Změna a jisté prvotní zmírnění této politiky bylo přijímáno pozitivně, což se odrazilo na snížení počtu peticí, které byly v souvislosti s nespokojeností s populační politikou vypsány. Již v té době někteří odborníci začali hlásat o podpoře populace a upozorňovali na negativní efekty, které s sebou přineslo snížení plodnosti. Vláda si však tato negativa zatím nepřipouštěla, a na jaře roku 1986 byl vydán „Dokument 13“, který navazoval na dokument předchozí, a stále měl udržení populační kontroly jako kritický důležitý bod (Greenhalgh, 1986).

V roce 1988 byla politika jednoho dítěte opět modifikována, když bylo párům, které měly jako první dítě dívku, povoleno mít druhé dítě po jistém časovém intervalu (4–6 let). Na začátku 90. let upustila vláda od masivních sterilizačních kampaní, a zaměřila se spíše na celoplošnou propagaci nitroděložních tělísek. Párům bylo dovoleno mít druhé dítě bez postihu, pokud:

- první dítě bylo postižené
- pokud jeden partner v druhém manželství neměl žádné dítě z toho předchozího manželství a druhý partner měl jen jedno
- pokud bylo první dítě adoptované
- pokud se muž přizemil do venkovské rodiny a nevěsta byla jedináček
- pokud spadal pár pod etnickou minoritu

V roce 1991 došlo však k malému nárůstu populace, čehož se vláda zalekla a zavedla opět zpřísnění politiky a to znovu prostřednictvím povinného sterilizačního programu. Ve 20 provinciích stále pokračovala přísná politika povinného zavedení nitroděložního tělíška pro ženy, které již mají jedno dítě, interrupce neschválených porodů a sterilizace jednoho z páru, které měly dvě či více dětí.

Důležitou roli v přeorientování čínské populační politiky hrála mezinárodní konference o populaci a vývoji v Káhiře v roce 1994. Ta byla zaměřena na přechod od populační politiky, která slouží výhradně demografickým účelům k politice, která bude zaměřena na reprodukční zdraví a zlepšení situace žen. Po ní se i Čína zaměřila na programy, které propagují reprodukční zdraví žen a rozšiřují lehce dostupné a pochopitelné informace o antikoncepčních prostředcích, díky kterým se mohou občané lépe rozhodnout, která antikoncepční metoda je pro ně nejvíce efektivní a výhodná. Oficiální přechod z politiky, která byla zaměřena na plnění cíle, k politice, která byla orientována spíše na občany, došlo v roce 1995. Zároveň také začalo být jednání Číny více v souladu s mezinárodními standardy o reprodukčním zdraví (Wang, 2011).

Na začátku 21. století, v roce 2001 nabyl účinnosti nový zákon. Ačkoli stále propagoval politiku jednoho dítěte, začal také prosazovat sezdaným párům jejich reprodukční práva – aby mohly rozhodovat volně o časování dětí a o jejich rozestupu, pokud měly dovoleno další dítě a aby mohly volně rozhodovat o antikoncepčních prostředcích. Další změnou byla transformace poplatků za porušení politiky na tzv. sociální kompenzaci pro lokální jednotku, která má sloužit jako kompenzace nákladů, kterou sebou dítě navíc přinese. Pro ty, kterých se porušení

a následná sankce týkala, to však nepřineslo citelnou změnu. Po celé Číně však začala být propagována tato informační politika, prosazující reprodukční práva a vystřídala tak tu přísnější politiku s povinnými nitroděložními tělísky, interrupcemi a sterilizacemi. Oficiálně bylo od začátku představení politiky jednoho dítěte zamezeno 400 milionům porodům (Wang, 2011).

5.2 Poslední zmírnění politiky v roce 2013

V roce 2012 doporučila Čínská nadace pro rozvoj a vývoj okamžitou implementaci politiky dvou dětí v některých provinciích, které by měla být do roku 2015 rozšířena celostátně, a do roku 2020 by mělo dojít podle doporučení k úplnému zrušení všech limitů týkajících se omezování porodů. Na základě těchto doporučení došlo v listopadu roku 2013 k zatím poslednímu uvolnění politiky jednoho dítěte. Oficiálně byly citovány čtyři důvody pro uvolnění politiky. Prvním z nich je nízká plodnost, která, pokud zůstane nezměněna, ovlivní dlouhodobý vývoj. Druhým důvodem je obava z problémů ve struktuře populace. Pod to spadá pokles podílu ekonomicky aktivní populace, nárůst starší populace a nárůst mužské populace spojený s vysokým sekundárním indexem maskulinity při narození. Třetím argumentem je zmenšující se průměrná velikost domácností a zvětšující se podíl starších obyvatel, kteří žijí sami. Jako poslední důvod bylo uvedeno, že jak městské, tak venkovské rodiny prošly od začátku uvedení politiky velkou změnou, co se smýšlení o plánování rodiny týče, a samy si přejí spíše méně zdravějších dětí, ve spojitosti s ekonomickým a sociálním vývojem (Basten, Jiang, 2014). Od tohoto data je rodičům, ze kterých je alespoň jeden jedináčkem, povoleno mít druhé dítě. K rozšíření tohoto uvolnění po všech provinciích Číny došlo do srpna 2014. Podle odhadů má nyní o 15 až 20 milionů více páru dovoleno mít druhé dítě. Navzdory tomu, že stále dochází k uvolňování politiky plánování rodiny, neznamená to, že páry mohou mít jen tak svobodně dítě, avšak musí žádat o speciální povolení k tomu, aby jim bylo dítě povoleno. Bez této speciální licence se stále jedná o porušování politiky. Zajímavým zjištěním je prohlášení místopředsedy lidového kongresu, který připustil, že omezení, a zejména sankce, která sebou politika jednoho dítěte přinesla, měla vliv hlavně na střední společenskou třídu. Ti nejhudší si totiž nemohou dovolit platit sankce za porušení politiky a ti nejbohatší si naopak mohou dovolit mít děti, kolik chtějí, protože jim nečiní potíže pokuty zaplatit (Basten, Jiang, 2015).

Po tomto změkčení politiky se začalo spekulovat o možném baby boomu, který toto uvolnění mohlo přivolat, společně s klady a zápory, které by sebou baby boom přinesl. Jedním z pozitiv by bylo snížení tlaku populačního stárnutí, ale naopak by se objevil tlak na veřejné služby, které jsou s dětmi spojeny. Ačkoli od uvolnění uběhly necelé dva roky, již se dají vysledovat trendy a dopady, které to s sebou přineslo. Podle oficiálních odhadů by se mělo narodit 10 milionů dětí navíc v následujících 5 letech. Dle prvních výsledků se tyto údaje však zdají nadhodnocené a nějaký drastický baby boom pravděpodobně nenastane (čemuž je věnována i jedna kapitola této práce).

Kapitola 6

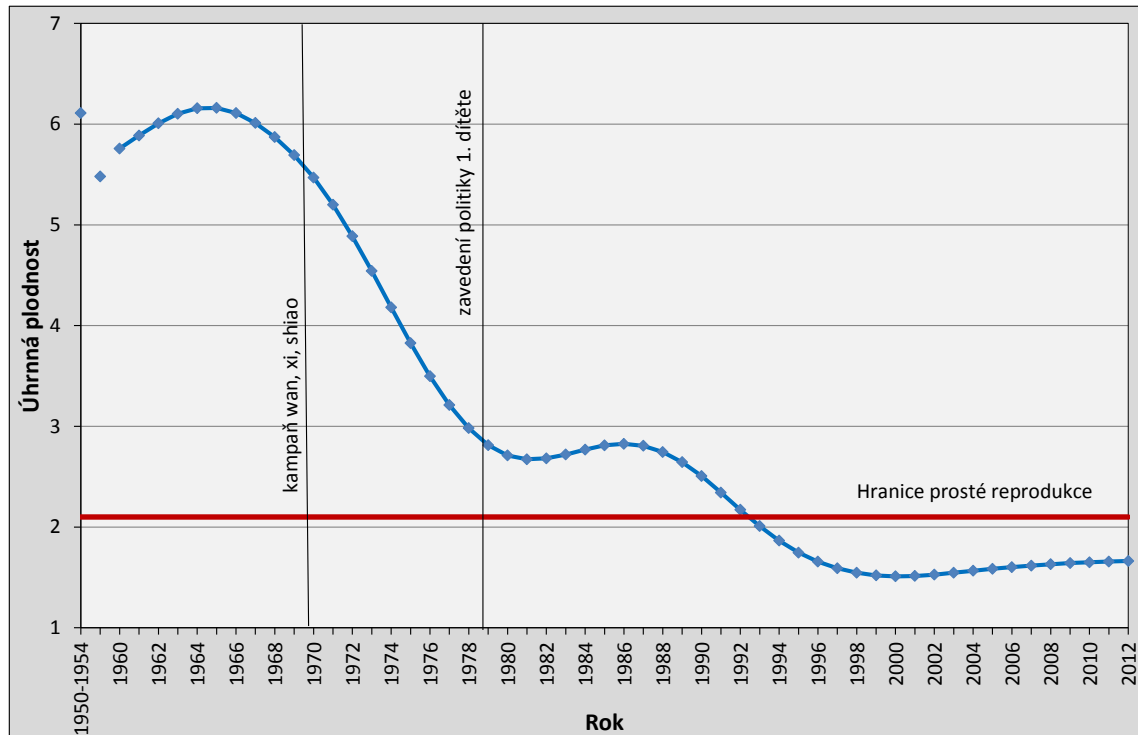
Analýza plodnosti a struktura obyvatelstva v Číně

Tato kapitola má za úkol nahlédnout na ukazatele plodnosti, které s populační politikou nejvíce souvisejí. Dále je zde řešen první výzkumný úkol práce, který se zabývá úspěšností jednotlivých fází populační politiky.

6.1 Analýza ukazatelů plodnosti

Úhrnná plodnost se mezi lety 1950–1955 pohybovala okolo 6,11 dětí na ženu (World Population Prospects: The 2012 Revision). Během necelých padesáti let spadla tato hodnota až pod hranici prosté reprodukce (tj. pod 2,1 dítěte na ženu) a momentálně se pohybuje někde okolo hodnoty 1,6. Je tedy patrné, že v Číně došlo během poměrně krátké doby v druhé polovině 20. století k razantnímu snížení plodnosti (Obr. 2). K poklesu úhrnné plodnosti začalo docházet společně se zavedením prvních opatření aktivní anti-natalitní politiky od 50. let 20. století. Byť to není jediný důvod, kvůli kterému plodnost poklesla, a to zejména v poslední době, kdy je plodnost snížena kvůli jiným faktorům, v dobách dřívějších však byla populační politika pro snižování plodnosti klíčová. Tento pokles byl ale na pár let přerušen v důsledku populačního boomu, který následoval po Velkém skoku vpřed (okolo roku 1964). Poté začala plodnost opět klesat. K nejrychlejšímu poklesu došlo okolo 70. let 20. století, kdy byla zavedena nová a efektivnější kampaň wan, xi, shao. V roce 1979 byla úhrnná plodnost již pod hodnotou 3 dětí na ženu. Přesto byla v tomto roce zavedena kontroverzní politika jednoho dítěte, a to zejména v důsledku obavy z toho, co se stane, až silné populační ročníky z 60. let vstoupí do věku plození dětí. Po zavedení politiky jednoho dítěte došlo k lehkému zvýšení jen jednou, a to v 80. letech, kdy právě tyto silné ročníky z 60. let došly do svého produktivního věku, a zároveň proběhlo první uvolnění politiky jednoho dítěte. Samotná politika začala mít na úhrnnou plodnost vliv až přibližně po 10 letech její existence. V roce 1993 dosáhla úhrnná plodnost prvně hodnoty nižší než je úroveň prosté reprodukce. Poté došlo k dalšímu lehkému poklesu přibližně na 1,6 dítěte na ženu a v těchto hodnotách se drží dodnes.

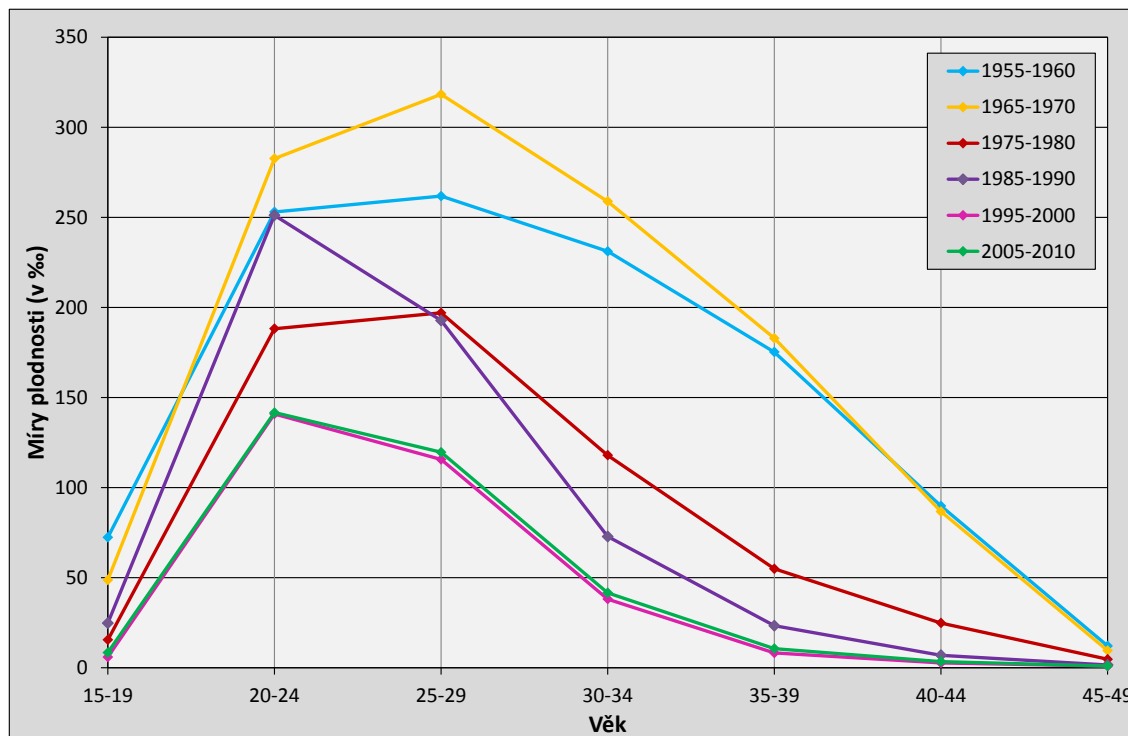
Obr. 2 – Vývoj úhrnné plodnosti v Číně mezi lety 1950–2012

Zdroj: The World Bank, World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

Kromě samotné úhrnné plodnosti došlo i ke snížení specifických měr plodnosti, a to ve všech věkových skupinách (Obr. 3). Jak již bylo řečeno, je patrné, že mezi lety 1965–1970 byla plodnost, díky pokrizovému baby boomu, nejvyšší, a to napříč všemi věkovými skupinami. Její vrchol se nacházel okolo 300 %. Dále je pak vidět výrazný zub zvýšené plodnosti mezi lety 1985–1990, a to zejména u věkové skupiny 20–24 let, což je skupina silných ročníků, která byla v onom baby boomu narozena. Kromě tohoto výkyvu specifické míry plodnosti pozvolna klesají a v posledních sledovaných letech, tj. od roku 1995 do roku 2010 se udržují na stejné hladině. Co se týče věku, dochází k výraznému snížení plodnosti ve vyšším věku, což pravděpodobně souvisí s politikou jednoho dítěte, kdy ženy, které mohou mít povolené jen jedno dítě, nebudou patrně odkládat porod do pozdějších let, kdy je těhotenství riskantnější, ale budou naopak realizovat mateřství brzy po svatbě. Od roku 1985 je plodnost ve skupině od 30 let a výše nízká a od věku 35 se drží na nejnižších hodnotách (po 40 roce života je dokonce téměř nulová). Plodnost je tedy v posledních letech realizována hlavně mezi 20 až 30 rokem života, na rozdíl od let 1955–1970, kdy byla plodnost uskutečňována v celé věkové škále.

Obr. 3 – Specifické míry plodnosti v Číně podle věku žen mezi lety 1955 až 2010

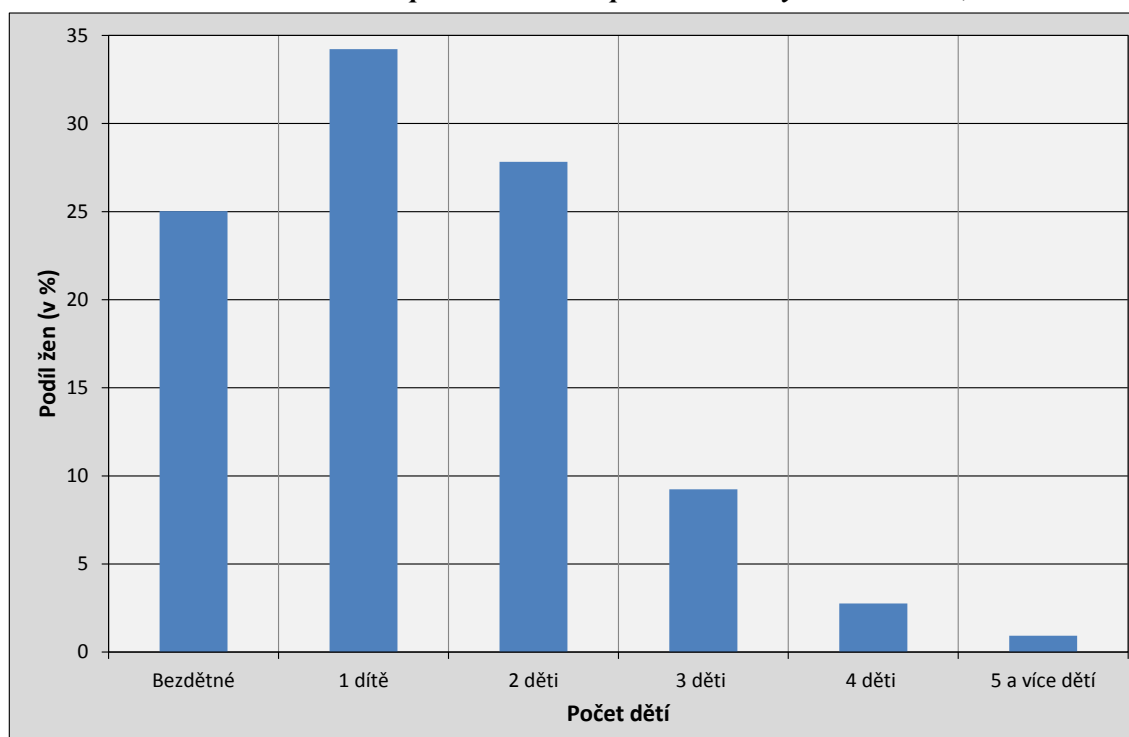

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

V roce 2010 byl na základě sčítání lidu zjišťován i podíl žen ve věku 15–64 let na základě počtu narozených dětí. Autorka je si vědoma toho, že v této věkové škále jsou ženy, které své plodné období ještě nezapočaly, a ženy, jejichž reprodukce je již ukončena, a proto tedy tento ukazatel není úplně korektní. Bohužel však data ze sčítání poskytují jen tento souhrnný ukazatel, ačkoli by bylo vhodnější mít data za jednotlivé věkové skupiny s již ukončenou plodností. I přesto nám tento ukazatel může alespoň trochu ukázat, zda byl cíl politiky jednoho dítěte dosažen. Při prvním pohledu je patrné, že plodnost v Číně je opravdu nízká, a že model velkých mnohočetných rodin již není aktuální (Obr. 4). Pouhé 1 % žen v Číně má pět a více dětí, přičemž ještě před padesáti lety bylo těchto žen mnohem více, vzhledem k tomu, že úhrnná plodnost se držela na vysokých hodnotách okolo hodnoty 6 dětí na jednu ženu (Wang, 2011). Podíl žen se čtyřmi dětmi se v roce 2010 pohyboval okolo 3 % a zároveň i podíl žen se třemi dětmi byl pouze na hranici 10 %. Tyto mnohočetné matky budou na jedné straně pravděpodobně spadat mezi výjimky politiky jednoho dítěte, které mají povoleno mít více dětí a jsou z této politiky vyjmuty (budou například patřit mezi etnické minority), a na druhé straně je možné, že mezi ně spadají ženy s více dětmi z doby před zavedením politiky jednoho dítěte, kdy byla plodnost vyšší (v tomto podílu jsou totiž započítány ženy až do věku 64 let). Nejvyšší podíl žen na základě počtu dětí tvoří matky, které mají opravdu jen jedno dítě a to téměř 35 % ze všech matek. Na tomto základě lze usuzovat úspěšný vliv politiky jednoho dítěte. Hned za nimi jsou ženy se dvěma potomky, kterých je přibližně 28 %, což je opět dáno tím, že za dobu existence této politiky přibylo hodně nových výjimek a podmínek, za kterých může mít více párů i druhé dítě. Zároveň sem mohou spadat i ženy, které měly druhé dítě ještě před aplikací

politiky na limitování počtu dětí. Překvapivě velký podíl tvoří i ženy bezdětné a to téměř 25 %. Tento velký díl bezdětných má dvě pravděpodobné příčiny. Tím prvním domnívaným důvodem je to, že jsou do tohoto podílu započítány ženy od 15 let, tj. ženy, u kterých ještě nebyla realizována plodnost a pravděpodobně bude uskutečněna až později. Druhou příčinou je pravděpodobně nárůst žen, které po dítěti ani netouží a mateřství tak nerealizují, ať z důvodu vysokých nákladů na dítě, tak z důvodů růstu individualismu, profesní kariery a podobně (Shixiong, 2009).

Obr. 4 – Podíl žen ve věku 15–64 podle celkového počtu narozených dětí v Číně, 2010

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Podíváme-li se na podrobnější rozdělení podílu žen podle počtu dětí, najdeme značné rozdíly jak podle úrovně vzdělání, tak podle druhu zaměstnání. První rozdělení nabízí pohled na podíly podle stupně vzdělání, které je rozděleno 7 úrovní (Tab. 2). Podíl bezdětných žen v Číně stoupá s rostoucí úrovní vzdělání, přičemž nejvyšší podíl bezdětných je mezi vysokoškolačkami a ženami na postgraduálním studiu. Z vysokoškolaček celých 61 % žen nemá žádné dítě a z postgraduálních žen dokonce 65 % z nich jsou bezdětné ženy. To odpovídá dříve řečené tezi, že bezdětné matky jsou často zaměřeny na vzdělání, které dokončí ve vysokém věku, poté na rozvoj své kariéry a na realizování mateřství pak již nezbývá čas. Naopak pouze 4,6 % žen bez vzdělání je bezdětných a tento podíl je nízký i u žen se základním vzděláním – 5,3 % žen se základním vzděláním nemá děti. Od středního vzdělání podíl bezdětných narůstá více.

Největší podíl žen, které mají jen jedno dítě, opět roste s rostoucí úrovní vzdělání, avšak při dosažení vysokoškolského vzdělání lehce klesá. Stále však jako druhá nejčastější možnost pro vzdělanější ženy, kromě toho být bezdětné, je možnost mít jen jedno dítě. Tyto ženy, které mají vyšší dosažené vzdělání a zastávají kvalifikovanou práci, si totiž přejí i menší rodiny, což

společně se stále rostoucí úrovní vzdělání vysvětluje, proč politika jednoho dítěte tak dobře funguje již přes 30 let (Shixiong, 2009).

Tab. 2 – Procentuální podíl žen ve věku 15–64 podle celkového počtu narozených dětí a podle úrovně vzdělání v Číně, 2010

Stupeň vzdělání	Bezdětné	1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti	5 a více dětí
Bez vzdělání	4,6	11,8	36,1	28,1	13,2	6,2
Základní škola	5,3	21,5	44,0	20,0	6,8	2,5
Střední škola 1. stupně	22,7	38,7	30,1	6,8	1,4	0,4
Střední škola 2. stupně	44,7	41,3	11,6	1,9	0,4	0,1
Juniorská vysoká škola	50,0	44,6	5,0	0,4	0,1	0,0
Vysoká škola	61,0	36,8	2,1	0,1	0,0	0,0
Postgraduální studium	65,1	33,1	1,5	0,1	0,0	0,0

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Mít druhé dítě je nejčastější možností pro ženy s nižší mírou vzdělání. Celkem 44 % žen se základním vzděláním má dvě děti, a také 36 % žen bez vzdělání má druhé dítě. U obou těchto skupin je i vysoký podíl žen, které mají tři děti, konkrétně 28 % žen bez vzdělání a 20 % žen se základním vzděláním. Co se týče žen, které mají čtyři a více dětí, nejvíce se jich opět nachází mezi ženami bez vzdělání, zatímco u vysokoškolsky vzdělaných žen je tento poměr nulový. Lehce přes 13 % žen ve skupině bez vzdělání má totiž čtyři děti a okolo 6 % má pět a více dětí.

Co se týče rozdělení podílu žen podle počtu dětí a podle typu zaměstnání, můžeme zde nalézt lehce podobné výsledky (Tab. 3). Ženy, které se zúčastnily sčítání, byly opět rozděleny na základě druhu zaměstnání do 7 skupin. Nejmenší podíl bezdětných žen je ve skupině žen pracujících v zemědělství, lesnictví, chovu zvířat či rybolovu, tj. pouze 12,4 % žen z tohoto odvětví nemá žádné dítě. Překvapivě nižší podíl bezdětných se nachází i ve skupině žen, které pracují na vedoucích pozicích, kdy přibližně 19 % z nich jsou bezdětné ženy. Zároveň velký podíl, a to 60 % z žen na vedoucích pozicích, má jedno dítě. Nižší bezdětnost u těchto žen může být zapříčiněna tím, že díky vysokým platovým podmínkám si mohou, navzdory vysoké zaměstnanosti, dítě dovolit a platit mu například hlídání a podobně. Jedno dítě je také nejčastějším typem počtu dětí u všech druhů zaměstnání kromě žen, které pracují v zemědělství, lesnictví a jiných příbuzných oborech, které mají nejčastěji dvě děti. Druhé dítě pak často mají i ženy zaměstnané v obchodu a službách, ženy operující s výrobním a dopravním zařízením, a také ženy na vedoucích pozicích. Vyšší počet dětí pak opět mají ženy zaměstnané v zemědělství a na podobných pozicích. To koresponduje s předchozím závěrem, kdy více dětí mají ženy s nižším vzděláním, které pravděpodobně nejčastěji pracují v tomto sektoru.

Tab. 3 – Procentuální podíl žen ve věku 15–64 podle celkového počtu narozených dětí a podle zaměstnání v Číně, 2010

Typ zaměstnání	Bezdětné	1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti	5 a více dětí
Vedoucí vládních úřadů, stranických úřadů, podniků a ústavních organizací	18,9	59,7	17,8	3,0	0,6	0,1
Odborné pracovnice	28,7	60,9	9,1	1,1	0,2	0,0
Úřednice a související pracovnice	32,2	58,4	8,2	1,0	0,2	0,1
Zaměstnankyně v obchodu a ve službách	25,9	46,5	22,1	4,4	0,9	0,2
Zaměstnankyně v zemědělství, lesnictví, chovu zvířat a rybolovu	12,4	24,2	40,7	15,7	5,0	1,8
Zaměstnankyně operující s výrobním a dopravním zařízením a přidružený personál	26,5	41,6	25,8	5,0	0,9	0,2
Ostatní zaměstnankyně mimo klasifikaci	21,2	43,4	26,8	6,5	1,6	0,5

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

6.1.1 Analýza plodnosti na základě velikosti obce

Politika jednoho dítěte byla a je rozdílně prosazována ve městech a jinak ve venkovských oblastech. Z tohoto důvodu jsou využita data ze sčítání z roku 2010, kde byla data rozdělena na základě velikosti obce, a to buď na venkovské oblasti, menší města nebo větší města (velkoměsta). Data jsou analyzována s předpokladem, že ve venkovských oblastech je plodnost pravděpodobně díky mírnějším pravidlům vyšší než ve městech.

Tab. 4 – Úhrnná plodnost podle pořadí a velikosti obce, 2010

	Celkem	Větší města	Menší města	Venkovské oblasti
Úhrnná plodnost	1,19	0,89	1,16	1,44
Úhrnná plodnost – první pořadí	0,73	0,67	0,72	0,77
Úhrnná plodnost – druhé pořadí	0,38	0,19	0,38	0,54
Úhrnná plodnost – třetí a vyšší pořadí	0,08	0,02	0,06	0,13

Poznámka: *větší města:* definovaná jako oblasti s obyvatelstvem zaměstnaným mimo zemědělství větším než 100 000 obyvatel, *menší města:* definovaná jako oblasti s obyvatelstvem nad 20 000 obyvatel, kde je podíl občanů nepracujících v zemědělství větší než 10 %, *venkovské oblasti:* definované jako oblasti, kde je podíl obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství alespoň 90 % (Basten, 2012)

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Prvním ukazatelem je úhrnná plodnost celkem a úhrnná plodnost podle pořadí, a to na základě výše uvedeného velikostního rozdělení (Tab. 4). Vzhledem k tomu, že byla data získána jen za 10 % domácností v Číně (byť to i tak dělá velký vzorek obyvatel), je nutno počítat s jistou odchylkou od oficiálních dat za celou Čínu, avšak jisté podobné trendy by měly samozřejmě zobrazovat i tyto data.

Celková úhrnná plodnost v roce 2010 byla pro venkovské oblasti s hodnotou 1,44 dítěte na ženu znatelně vyšší než pro města, přičemž nejnižší úhrnnou plodnost měla velkoměsta a to dokonce pod hodnotou jedna (konkrétně 0,89). Tento výsledek dokonce předčí cíle politiky jednoho dítěte a je znamením toho, že plodnost ve městech je velmi nízká. Za tímto výsledkem je kombinace faktorů, jako je vyšší míra vzdělanosti, vyšší míra zaměstnanosti, vyšší příjmy, větší individualismus a přísnější populační politika ve městech, což jsou faktory, které souvisí s nižší plodností. Naopak plodnost ve venkovských oblastech je vyšší díky úlevám z politiky jednoho dítěte, které jsou často vztahovány na tyto oblasti společně s kombinací toho, že zde bydlí ženy méně vzdělané s nižšími příjmy, které mají plodnost naopak vyšší.

Úhrnná plodnost prvního pořadí je pro všechny velikosti obce přibližně stejná. Pro venkovské oblasti je to 0,77 a pro velkoměsta 0,67. Rozdíl nastává až u úhrnné plodnosti druhého pořadí, kdy velkoměsta mají již velmi nízké hodnoty (a to z důvodu toho, že se v nich rodí převážně jedno dítě) a venkovské oblasti mají hodnotu 0,54. Vyšší hodnotu mají i menší města, která mají úhrnnou plodnost druhého pořadí 0,38. U hodnot třetího a vyššího pořadí úhrnné plodnosti je nejvyšší počet opět u venkovských oblastí, u ostatních je velmi malý a téměř nulový.

Co se týče průměrného věku matky při narození prvního dítěte, je zde vidět, že ve velkoměstech je plodnost realizována později, tj. až skoro ve 29 roce života (Tab. 5). Tento trend má opět souvislost s vyšší vzdělaností, kdy ženy mají děti až po studiu, a celkově s jiným způsobem života ve městech. Ve venkovských oblastech mají ženy děti v průměru o více jak tři roky dříve, tj. kolem 25,5 roku života.

Pravděpodobnost toho mít první dítě je rovná úhrnné plodnosti prvního pořadí. Vidíme tedy, že pravděpodobnost mít první dítě je u všech tří kategorií podobná a pohybuje se okolo hodnoty 0,7. Pravděpodobnost mít druhé dítě je v případě venkovských oblastí téměř stejná, jako pravděpodobnost mít první dítě. Je to dáno vyšší plodností v těchto oblastech a tím, že je zde povoleno mít více dětí. I v menších městech je pravděpodobnost, že bude mít žena druhé dítě poměrně velká a to 0,53. Ve velkoměstech je tato pravděpodobnost nejnižší a to 0,28. Pravděpodobnost mít tři a více dětí se již udržuje v nižších hladinách u všech typů obcí, přičemž opět je nejvyšší u venkovských oblastí a poloviční ve velkých městech.

Tab. 5 – Průměrný věk matky při narození prvního dítěte a pravděpodobnosti zvětšování rodiny podle velikosti obce, 2010

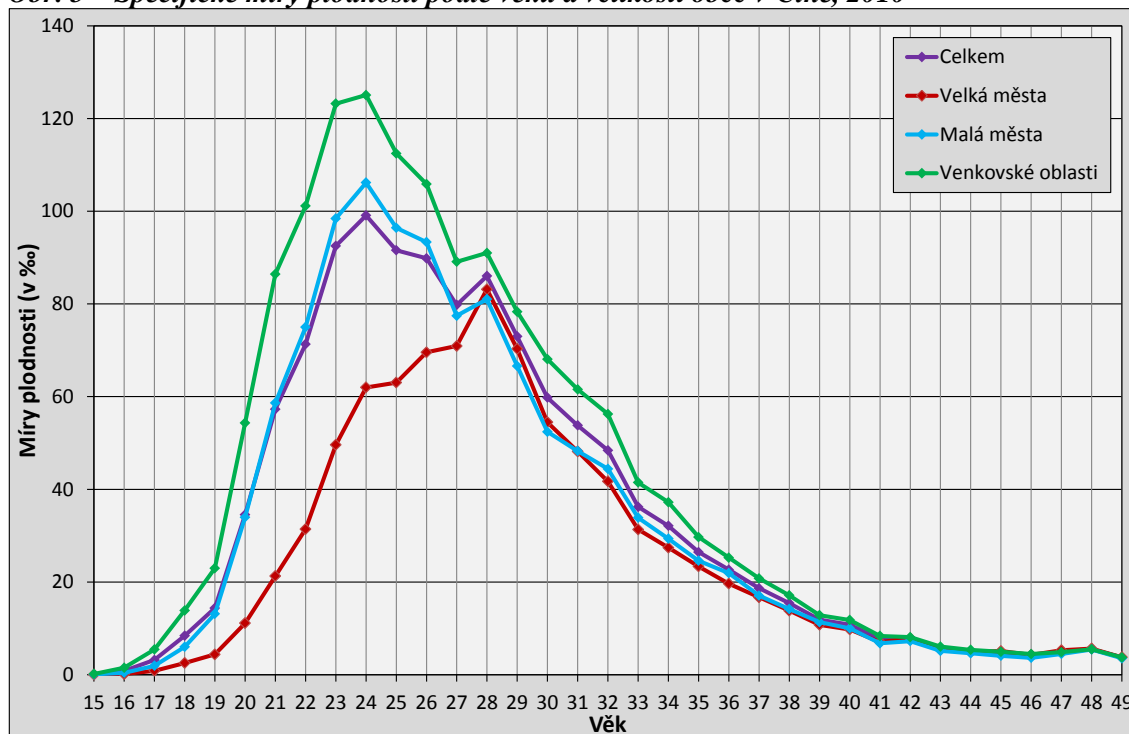
	Celkem	Větší města	Menší města	Venkovské oblasti
Průměrný věk matky při narození prvního dítěte	26,65	28,83	26,30	25,34
Pravděpodobnost mít první dítě	0,73	0,67	0,72	0,77
Pravděpodobnost mít druhé dítě	0,52	0,28	0,53	0,70
Pravděpodobnost mít třetí a další dítě	0,21	0,11	0,17	0,24

Poznámka: *větší města:* definovaná jako oblasti s obyvatelstvem zaměstnaným mimo zemědělství větším než 100 000 obyvatel, *menší města:* definovaná jako oblasti s obyvatelstvem nad 20 000 obyvatel, kde je podíl občanů nepracujících v zemědělství větší než 10 %, *venkovské oblasti:* definované jako oblasti, kde je podíl obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství alespoň 90 % (Basten, 2012)

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Specifické míry plodnosti víceméně shrnují to, co již bylo řečeno (Obr. 5). Ve velkých městech je plodnost nejnižší a posunutá do vyššího věku. Plodnost v menších městech koresponduje s průměrnou plodností za celou Čínu. Je uskutečňována v podobném věku jako ve venkovských oblastech, avšak v nižší míře. Ve venkovských oblastech je tedy plodnost nejvyšší (oproti velkoměstům v některých věkových skupinách až dvojnásobná) a ženy zde rodí děti v nižším věku. Přibližně od 28 roku života se specifické míry plodnosti podle věku začínají přibližovat a po 40 roce života kopírují téměř stejnou křivku.

Obr. 5 – Specifické míry plodnosti podle věku a velikosti obce v Číně, 2010

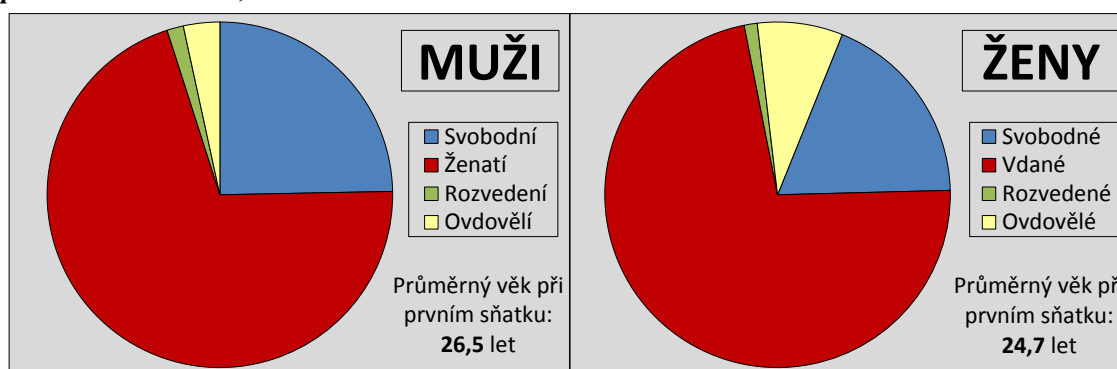

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

6.2 Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu

Populační politika kromě samotné plodnosti ovlivnila i strukturu obyvatelstva. Strukturu podle podílu mužů a žen bude věnována část v následující kapitole, a proto zde zmiňována nebude. Prvním z ukazatelů zde zobrazených je samotný podíl obyvatelstva staršího 15 let podle rodinného stavu a podle pohlaví (Obr. 6). Ukazatele opět vycházejí z dat z delší verze dotazníku sčítání obyvatelstva z roku 2010, které bylo provedeno jen u 10 % domácností, jak je uvedeno v metodologii.

Obr. 6 – Podíl žen a mužů starších 15 let podle rodinného stavu (v %) a průměrný věk při prvním sňatku v Číně, 2010

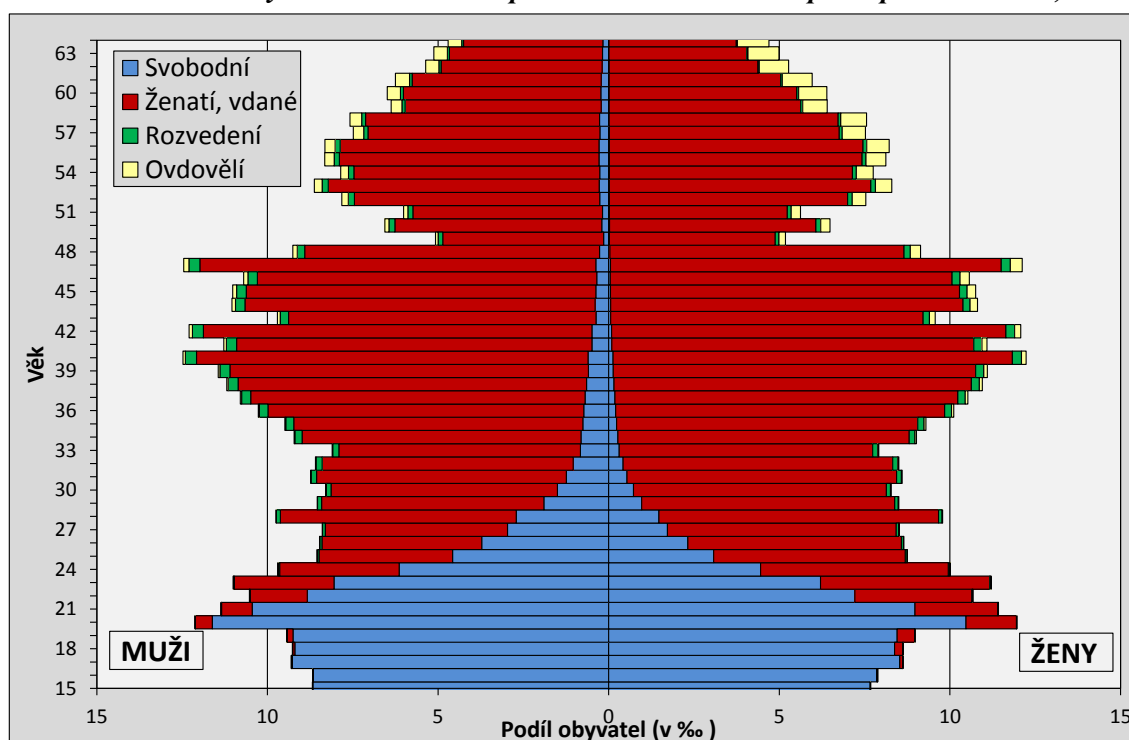
Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Co se týče podílu obyvatelstva v manželství, byl tento podíl v roce 2010 dle pohlaví téměř stejný, udržoval se lehce přes 70 % (u žen byl lehce větší). V Číně tak je instituce manželství stále hojně a tradičně podporována, a to i přes rostoucí ekonomickou a hospodářskou vyspělost, která je spjata spíše se sníženým podílem osob v manželství. Rozdíl lze oproti tomu nalézt při porovnání podílu svobodného obyvatelstva. Skoro 25 % mužů starších 15 let je svobodných, zatímco svobodných žen je okolo 18 %. Tato větší část svobodných mužů je pravděpodobně spjata s genderovou nevyrovnaností v Číně, kdy se zde kvůli kulturní preferenci toho, aby se rodině narodil syn, rodí více mužů než žen. Podíl chlapců při narození v roce 2010 činil 118 chlapců na 100 dívek (2010 Population Census). Na základě podílu obyvatelstva dle rodinného stavu lze říci, že rozvodovost v Číně se udržuje na nízkých hodnotách, což potvrzuje tezi, dle které je manželství preferováno a uznáváno. V roce 2010 byl podíl rozvedených jen okolo 1 % (2010 Population Census). Větší podíl je poté u ovdovělých žen, což je trend platný téměř ve všech vyspělých státech. Jeho důvodem je vyšší úmrtnost mužů ve vyšším věku a jejich nižší naděje dožití (ta v roce 2010 činila na základě těchto dat 81 let pro ženy a 76 let pro muže). Jako poslední ukazatel zde vystupuje průměrný věk při prvním sňatku, který je tradičně nižší pro ženy a dělá 24,7 let a vyšší pro muže s hodnotou 26,5 roku.

Výše uvedené podíly se odlišují podle věku (Obr. 7). Nejvyšší podíly svobodných jsou v nejnižším věku, přičemž okolo 20 roku života začíná narůstat i podíl ženatých/vdaných a to více u žen. Je zřetelné, že od sňatkového věku až do stáří se v Číně nachází více svobodných mužů než žen. Tento fenomén je spojen s vyšším sekundárním indexem maskulinity, tj. s tím, že

se rodí více chlapců než dívek (nikoli však přirozeně). Tomuto bude věnována pozdější část práce. Největší podíl rozvedených osob se nachází v ekonomicky aktivním věku. U ovdovělých poté převažují ovdovělé ženy ve vyšším věku. Na této struktuře je stále zřetelný zářez, který se projevuje menším podílem osob kolem věku 50 let, který je způsobený vlnou hladomoru v tehdejší době, která zapříčinila hluboký propad plodnosti. Dále je také patrný menší podíl osob v reprodukčním věku přibližně od 25 – 34 let. Ty jsou odrazem nízké plodnosti, zapříčiněné kampaní na limitování porodů wan, xi, shao a politiky jednoho dítěte. Tento nižší podíl obyvatel v reprodukčním věku je samozřejmě společně s nízkou plodností také spjatý s tím, že se populační základna Číny začíná pomalu ale přeci snižovat. Poté je na věkové pyramidě Číny také vidět pozdější nárůst plodnosti, spojený s uvolněním politiky a také s tím, že v té době vstoupily do reprodukčního období silné ročníky z 60. let 20. století. Od té doby se podíl obyvatel v nejmladším věku jen snižuje. Ony silnější ročníky, které se momentálně nacházejí kolem 25 roku života, by mohly být využity jako naděje na zvýšení plodnosti do budoucna. To by však muselo dojít k naprostému obratu, co se politiky plánování rodiny v Číně týče.

Obr. 7 – Struktura obyvatelstva 15–64 let podle rodinného stavu a podle pohlaví v Číně, 2010

Zdroj: 2010 Population Census: 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

6.3 Úspěšnost populační politiky

Fáze populační politiky jsou pro účely této práce rozděleny do čtyř fází. První je období od 50. do 60. let 20. století, kdy se začaly prosazovat první názory a opatření o nutnosti omezení porodnosti. Druhá fáze se datuje od začátku 70. let do té doby, než byla zformulována politika jednoho dítěte a pokrývá fungování kampaně wan, xi, shao. Třetí fáze zahrnuje dobu fungování politiky jednoho dítěte od jejího začátku v roce 1979 do 90. let 20. století, kdy došlo k přeorientování politiky, a poslední fáze je počítána od data tohoto zmírnění a přeorientování až do dnes. Populační politika a její úspěšnost je zhodnocována na základě vývoje ukazatele úhrnné plodnosti (Obr. 2), přičemž ona úspěšnost je v tomto úkolu vyhodnocována jako snížení úhrnné plodnosti (v dnešní době by totiž měla být snaha opačná a úspěchem by mělo být naopak zvyšování plodnosti).

První fáze populační politiky, co se úrovně úhrnné plodnosti týče, moc úspěšná nebyla. Ve sledovaném období se držela na hodnotách vyšších než 5 dětí na ženu. Ačkoli ze začátku k poklesu došlo, bylo to způsobeno ambiciózním programem Velkým skokem vpřed, který zapříčinil největší vlnu hladomoru v Číně. V této souvislosti došlo také k poklesu plodnosti. Poté naopak byl zaznamenán nárůst plodnosti, a až ke konci období bylo možné vysledovat lehké snížení, společně s prvními většími snahami o propagaci kontroly plodnosti. Druhá fáze populační politiky s sebou přinesla naopak naprostý obrat ve snížení plodnosti. Podle autora King Whyte bylo alespoň 70 % z poklesu plodnosti od 70. let dodnes dosaženo ještě před aplikací politiky jednoho dítěte, tj. právě při kampani wan, xi, shao (King Whyte, et al., 2015). Úhrnná plodnost klesla z hodnot 5,5 dítěte na ženu, k hodnotě lehce pod 3 děti na ženu. Dá se tedy říci, že ačkoli k mnohem přísnějším opatřením došlo až při aplikaci politiky jednoho dítěte, i tato kontroverzní kampaň se velkým dílem zasloužila o pokles plodnosti v Číně, a to i přesto, že je její podíl „úspěchu“ mnohými autory zamlčen. V prvním desetiletí od zavedení politiky jednoho dítěte k žádným výrazným propadům plodnosti nedošlo. Naopak po prvním zmírnění politiky v roce 1984 došlo k lehkému nárůstu. V té době zároveň vstoupily do reprodukčního období silné ročníky z 60. let 20. století. Úhrnná plodnost v tomto období fluktovala kolem hodnot 2,5 dítěte na ženu. K nejdůležitějšímu propadu plodnosti došlo v posledním období, až po začátku 90. let, kdy spadla až pod hranici prosté reprodukce. Tento pokles má za následek, že se populace v dlouhodobém pohledu bude snižovat. Ačkoli od tohoto období začala být politika jednoho dítěte mírnější a prosazující reprodukční práva, úhrnná plodnost, po pádu pod hranici prosté reprodukce, v této linii již zůstala. Momentálně se úhrnná plodnost pohybuje okolo 1,6 dítěte na ženu, přičemž se tyto hodnoty regionálně odlišují.

Co se tedy týče úspěšnosti, nejméně zdařilé bylo první období, kdy teprve došlo k prvnímu uvědomění problému nekontrolovatelného populačního růstu, a začaly se prosazovat první snahy tuto problematiku řešit. Zároveň tomuto období nelze upřít jeho míru důležitosti, vzhledem k tomu že sloužilo jako prvotní impuls a odrazový můstek pro následující programy a kampaně. Ačkoli by se dalo předpokládat, že ve snižování plodnosti bude nejuspěšnější politika jednoho dítěte, není tomu dle vývoje úhrnné plodnosti tak. Naopak v období kampaně

wan, xi, shao došlo k největšímu poklesu plodnosti a tedy k největší úspěšnosti. Tento výsledek napovídá, že tato kampaň nebyla pravděpodobně tak mírná a dobrovolná, jak někteří autoři naznačují. Tento větší úspěch ovšem nesnižuje vážnost, kontroverzi a dopady politiky jednoho dítěte. Ta úhrnnou plodnost takzvaně „dorazila“ na hodnoty pod hranici prosté reprodukce, což vážně poznamená demografický, sociální, ale i ekonomický budoucí vývoj v Číně. Za dobu její působnosti spadla úhrnná plodnost z hodnot okolo 2,5 na hodnoty 1,5 dětí na ženu, a kolem těchto hodnot se pohybuje již od poloviny 90. let 20. století, tj. již téměř 20 let. Čína za celou dobu působnosti anti-natalitní populační politiky prošla velkým hospodářským i ekonomickým vývojem, a proto se nelze divit tomu, že se tendence nízké plodnosti, jakou mají vyspělé evropské země, objevila i zde. Populační politika již pravděpodobně nemá takový vliv a je naopak s podivem, že je stále uplatňována a není naopak proměněna v politiku rodinnou, která by rodiny naopak podporovala k tomu mít více dětí.

Kapitola 7

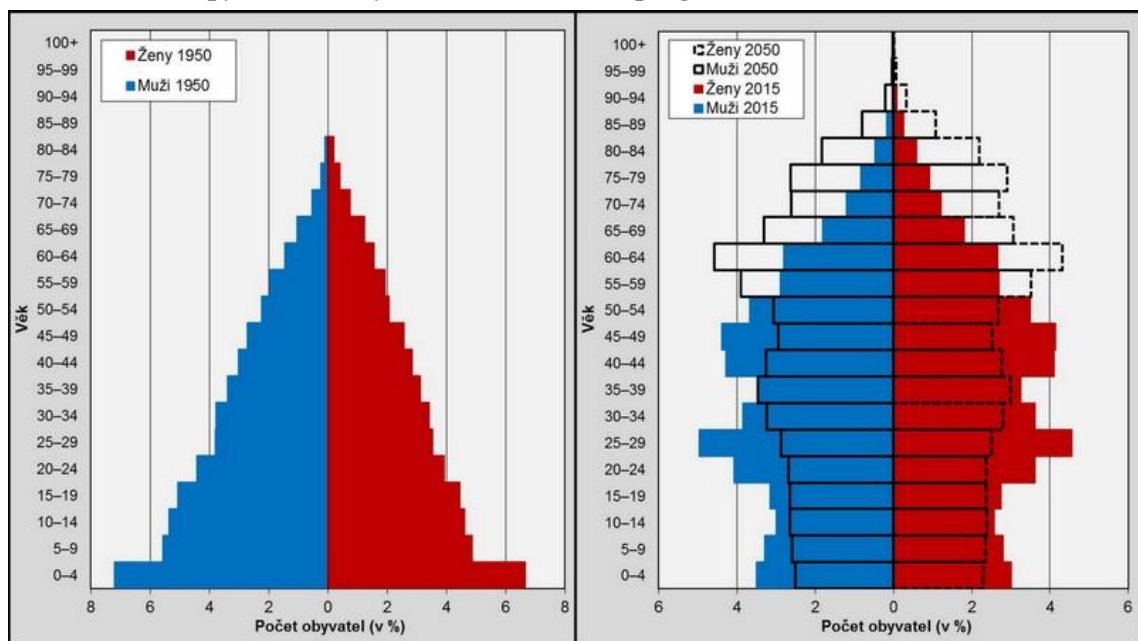
Dopady politiky jednoho dítěte

Spuštění politiky jednoho dítěte šlo ruku v ruce s všemožnými následky, které s sebou její zavedení přineslo. Nejzřetelnějším a nejdůležitějším dopadem bylo snížení plodnosti. Tomu je však věnována celá předchozí kapitola, z toho důvodu ho již není nutno zmiňovat zde. Z těch dalších důležitých následků je to nezadržitelně se blížící demografické stárnutí populace, zvýšená početní nevyrovnanost pohlaví a další dopady, kterým jsou věnovány následující řádky.

7.1 Stárnutí populace

Nejvíce diskutovaným dopadem v poslední době je rapidní nárůst podílu starších osob, který začíná trápit všechny vyspělé země. Čína se na tomto stárnutí světové populace podílí velkým dílem, a to díky své ohromné početnosti, která čítá skoro pětinu světové populace.

Obr. 8 – Věková pyramida Číny v roce 1950, 2015 a prognóza do roku 2050

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

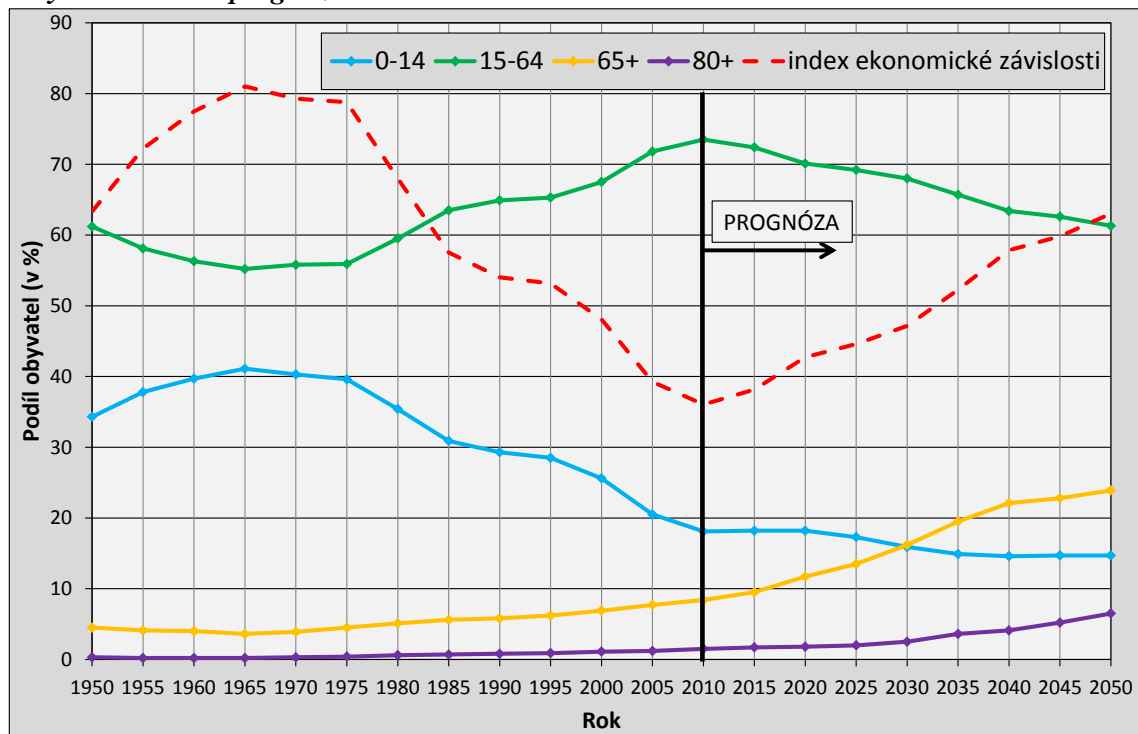
Ačkoli není ještě hlavním problémem Číny, je však její brzkou a neodvratitelnou budoucností, která ohrozí hospodářský růst země, přičemž politika jednoho dítěte toto demografické stárnutí jen uspíšila (Horálek, Ptáček, 2013). Ještě před více jak 60 lety v roce 1950 se Čína vyznačovala typickým progresivním typem věkové struktury, kdy čítala velký podíl obyvatelstva v mladém věku (Obr. 8). V té době se zde začala formovat populační politika, která věkovou strukturu značně ovlivnila, jak demonstruje rok 2015. Tento stav je předzvěstí budoucího stárnutí populace. Demografické stárnutí totiž nastane v momentě, kdy se změní charakter demografické reprodukce, a mění se kvůli němu zastoupení podílu dětské a post-reprodukční složky v populaci. K růstu post-reprodukční složky populace, tj. k růstu podílu starších osob, dochází v kombinaci s poklesem úrovně plodnosti, se zlepšením úmrtnostních poměrů a prodloužením naděje dožití. Rozlišují se dva typy demografického stárnutí, které často probíhají zároveň (jako je tomu na příkladu Číny). Prvním typem je stárnutí od spodku věkové pyramidy, kdy dochází k úbytku dětské složky v populaci kvůli nízké plodnosti. Druhým způsobem je stárnutí od vrcholku pyramidy, kdy se zvětšuje podíl staršího obyvatelstva z důvodu zlepšování úmrtnostních poměrů (Kalibová, 2001). Přesně k tomuhle stádiu demografického vývoje má Čína nakročeno, a ještě o to rychleji, jelikož u ní ke snížení plodnosti, zlepšení úmrtnosti a zvýšení naděje dožití došlo rapidně rychle.

V momentálním stavu se Čína nachází v nejúspěšnější fázi jejího populačního vývoje, kdy čerpá z takzvané demografické dividendy. Ta se vyznačuje vyšším podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva (většinou ve věku 15–65 let), který je pro stát výhodný hned ze dvou důvodů – z důvodu vyšší ekonomické produkce a z důvodu nižšího sociálního zatížení pro stát (Hulíková, 2014). Zároveň má zatím nižší počet ekonomicky závislých (tj. dětí a důchodců), a tím pádem menší sociální náklady. Je ovšem logické, že se tato početná ekonomicky aktivní skupina posune časem do důchodového věku, a pokud nebude ze spodku pyramidy doplněna odpovídajícím podílem dětské skupiny, dojde ke zvýšenému podílu starších osob, což sebou přinese mnohé problémy. Na prognóze United Nations pro rok 2050 je zvýšený podíl staršího obyvatelstva již patrný (Obr. 9). V Číně se navíc tradičně o rodiče ve starším věku vždy staraly vlastní děti, což z důvodu politiky jednoho dítěte a vyššího počtu jedináček v populaci nebude v budoucnu zas tak reálné. Čína bude z demografické dividendy čerpat ještě přibližně nějakých 10 až 20 let, v závislosti na vývoji plodnosti. Klíč ke zvýšení plodnosti by měla mít ve svých rukou vláda, avšak i přes její snahy jsou výsledky spíše nejisté.

Podíváme-li se na vývoj podílu vybraných věkových skupin od roku 1950 až výhledově do roku 2050, je demografické stárnutí více než patrné (Obr. 9). Dětská složka populace (0–14 let) klesá již od zavedení prvních populačních opatření, a nadále se předpokládá, že se bude pozvolna snižovat, až bude tvořit jen 15 % z celé populace. Ekonomicky aktivní složka populace se v současné době nachází na svém vrcholu, kdy tvoří lehce přes 70 % všeho obyvatelstva. Dle prognózy již však začíná docházet k jejímu propadu, až k 60 % v roce 2050. Její pokles bude výzvou pro zachování udržitelného ekonomického růstu. Klíčovým faktorem demografického stárnutí je však nárůst podílu složky starších osob. Podíl obyvatelstva staršího 65 let totiž během sto let přeskóčí z 5 % z celé populace na 25 % z celku. Výrazný nárůst

zaznamenaná i skupina od 80 let výše. Pro ilustraci toho, jaké tento vývoj přinese zatížení na čínskou populaci, byl vypočten index ekonomické závislosti. Čím vyšších hodnot nabývá, tím méně příznivá je situace pro stát. Momentálně nabývá nízkých čísel, avšak jeho nárůst je nevyhnutelný. To sebou přinese tlak na sociální i zdravotní systém.

Obr. 9 – Podíl obyvatel dle vybraných věkových skupin a index ekonomické závislosti mezi roky 1950–2015 a prognóza do roku 2050

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

Je tedy patrné, že demografické stárnutí je reálná hrozba, na kterou by měla být upřena pozornost, a která s sebou přináší hned několik dopadů. Prvním a hlavním z nich je zvětšený podíl seniorů, jakožto nezaopatřených občanů, který zatíží sociální systém země, zpomalí jeho růst a zvýší mandatorní výdaje. Dalším souvisejícím dopadem bude zdražování pracovní síly. Zatímco dříve Čína těžila z velkého množství levné nekvalifikované pracovní síly, momentálně, s poklesem ekonomicky aktivního obyvatelstva, dochází k jeho specializaci a kvalifikaci, která zapříčiňuje zdražování pracovních sil. To například nutí investory hledat pracovní sílu v jiných zemích, což je pro Čínu nevýhodné. Dalším důsledkem je také rozpadající se systém tradiční rodinné péče, kdy rodiče musí stále častěji spoléhat ve stáří jen na sebe, a nikoli na zajištění od svého dítěte (Horálek, Ptáček, 2013).

Ke stárnutí obyvatelstva nedojde v celé Číně stejně, jsou zde totiž k nalezení regionální rozdíly na základě velikosti obce (Tab. 6). Zatímco města se celkově vyznačují nižším podílem osob ve starším věku, nejrazantnější stárnutí je patrné ve venkovských oblastech, a to paradoxně i přes to, že je zde nejvyšší podíl dětské složky. Dochází zde totiž k jevu, kdy se mladí, a většinou také bohatší a vzdělanější, stále častěji stěhují spíše do měst, a Čína je tak svědkem zvýšené mobility obyvatelstva. Ve venkovských oblastech tak zůstávají zejména starší jedinci,

kteří jsou zároveň chudší a méně vzdělaní (Horálek, Ptáček, 2013). Nejhorší dopady bude mít tedy demografické stárnutí na obyvatelstvo bydlící na venkově, zatímco města budou tímto jevem dotčena méně.

Tab. 6 – Podíl vybraných věkových skupin na základě velikosti obce, 2010 (v %)

	Věková skupina			
	0–14	15–64	65+	85+
Celkem	16,61	74,47	8,92	1,57
Větší města	12,23	80,09	7,68	1,33
Menší města	16,87	75,15	7,98	1,38
Venkovské oblasti	19,16	70,78	10,06	1,80

Poznámka: *větší města*: definovaná jako oblasti s obyvatelstvem zaměstnaným mimo zemědělství větším než 100 000 obyvatel, *menší města*: definovaná jako oblasti s obyvatelstvem nad 20 000 obyvatel, kde je podíl občanů nepracujících v zemědělství větší než 10 %, *venkovské oblasti*: definované jako oblasti, kde je podíl obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství alespoň 90 % (Basten, 2012)

Zdroj: 2010 Population Census, vlastní zpracování a výpočet

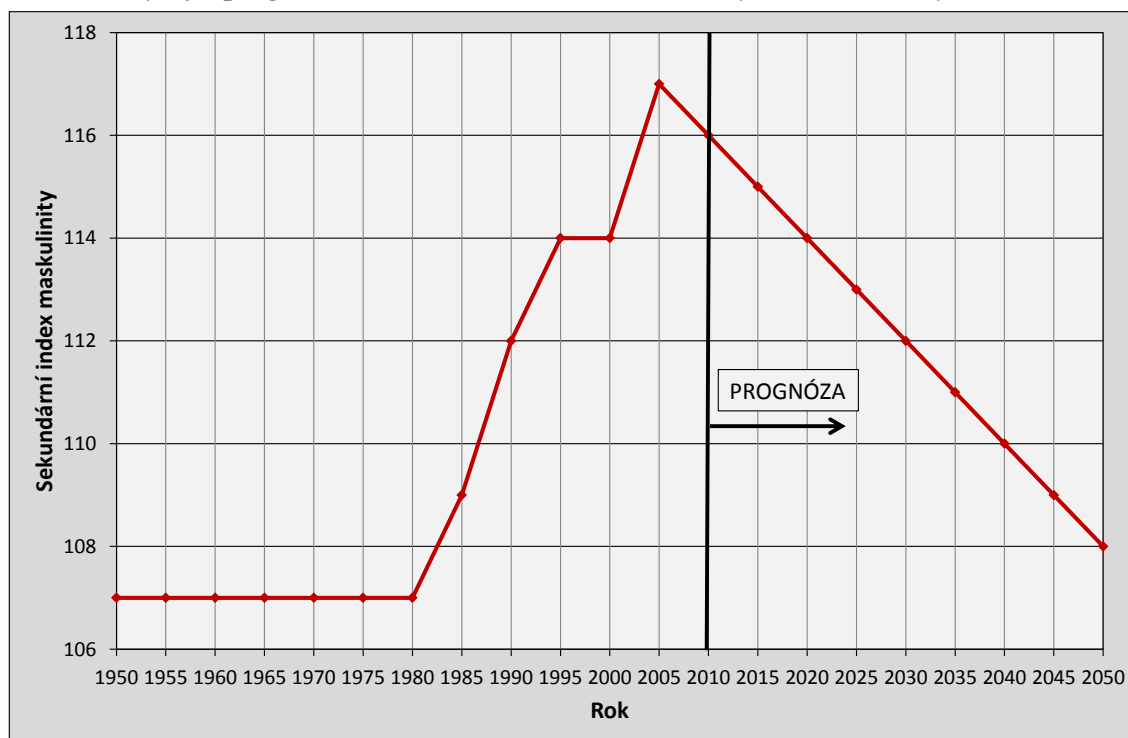
Dle výše uvedeného, je Čína na prahu demografického stárnutí. Nabízí se otázka, jak se k této problematice postaví a jak si s ní poradí. Jako první krok by se však vybízelo naprosté zrušení politiky jednoho dítěte, byť k raketovému nárůstu plodnosti, která by sílu stárnutí zvrátila, však pravděpodobně nedojde. Dle expertů totiž k takovému nárůstu, který by mohl následovat po uvolnění, dochází jen krátkodobě a v malé míře (Horálek, Ptáček, 2013).

7.2 Genderová nevyrovnanost

Dalším z negativních důsledků politiky jednoho dítěte je zvýšený poměr narozených chlapců oproti dívkám, tzv. vysoký sekundární index maskulinity. Tento fenomén není ojedinělým případem jen v Číně, ale naopak se s ním potýká více asijských zemí, jako je například Indie či Vietnam. Čína však těmto zemím kraluje jako země s nejvyšším sekundárním indexem maskulinity na světě (Basten, 2012). Důvodem tohoto prvenství je již odvěké upřednostňování synů, které má v čínské kultuře již svoji tradici. Samozřejmě nejen v Číně, ale i celosvětově, jsou upřednostňováni spíše muži, avšak pouze v asijských zemích, kde panuje jiná mentalita a tradice, zašla tato preference synů tak daleko, že zde byly a jsou často uskutečňovány potraty dívčích plodů, což právě vysvětluje vysoké míry sekundárního indexu maskulinity. Už od pradávna bylo v této kultuře hlášáno: „čím více synů, tím více požehnání“ (Wang, 2011). Zejména ve venkovských oblastech jsou preferováni synové, protože mohou zastat velkou část práce v zemědělství a pomoci tak svým rodičům, oproti dívkám, které se po sňatku odstěhují do rodiny svého manžela, a svým rodičům tak nepřinášejí takový užitek, jako synové. Nemít syna se ještě donedávna považovalo za největší neštěstí (Obuchová, 1999). Dívky, a celkově ženy, mají

v Číně (a nejen v ní) mnohem těžší postavení, než muži, ačkoli již dochází ke snahám tuto genderovou nevyrovnanost vyhladit.

Obr. 10 – Vývoj a prognóza sekundárního indexu maskulinity v Číně mezi lety 1950–2050

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

První odklon od normálních biologicky přirozených hodnot, které činí přibližně 103 až 107 narozených chlapců na 100 dívek, k abnormálnějším vyšším hodnotám, byl zaznamenán v 80. letech 20. století právě společně ruku v ruce s uvedením politiky jednoho dítěte (Obr. 10). Zavedení restriktivních omezení, týkajících se plánování rodiny, přispělo velkou měrou ke genderové početní nevyrovnanosti (Golley, Tyers, 2014). Omezením počtu dětí, které mají povoleno lidé v Číně legálně bez postihů mít, společně s velkou preferencí chlapců a snahou, aby byl v rodině alespoň jeden syn, začal tímto momentem nárůst sekundárního indexu maskulinity i dětské úmrtnosti u dívek (UNFPA, 2007). Vzhledem k tomu, že některé rodiny mohou mít jen jedno dítě, mít dítě chlapeckého pohlaví je hlavní prioritou. K nárůstu tohoto indexu pomohlo zejména rozšíření možnosti ultrazvukového vyšetření v polovině 80. let 20. století. Toto vyšetření umožňuje poznat pohlaví dítěte ještě před narozením, a následkem zjištění při těchto zákrocích je selektivní potratovost, kdy je proveden potrat v případě toho, že je plod pohlaví dívčího. Sexuální selektivní potratovost je tedy hlavním důvodem nepřírodně zvýšeného poměru chlapců při narození oproti dívkám (Golley, Tyers, 2014). Prenatální ultrazvukové vyšetření na určení pohlaví dítěte bylo v roce 1994 vládou zakázáno. Stejně tak jsou zakázané potraty jenom z důvodů toho, že je nadcházející plod dívka (Basten, 2012). I přesto však k těmto praktikám nelegálně a hojně dochází, což dokládá nadále vysoký sekundární index maskulinity. Podle některých autorů je sekundární index maskulinity vyšší

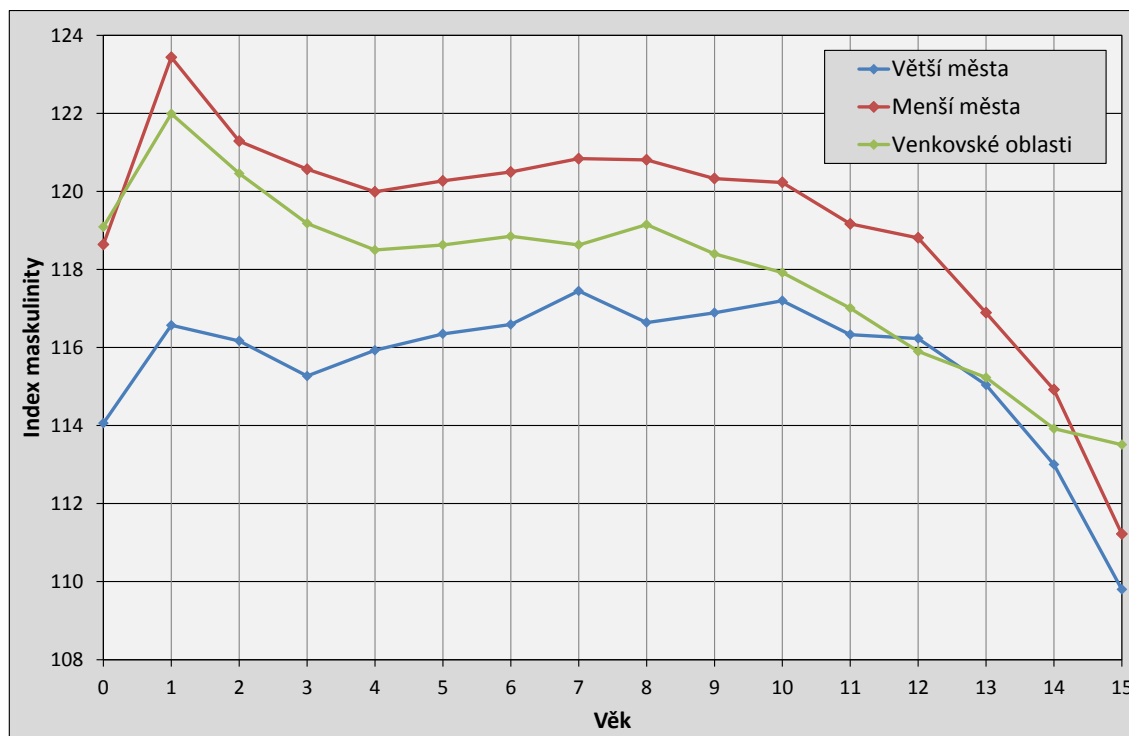
také z důvodu podregistrace dívek, kdy takzvané „chybějící“, tj. nikdy nenarozené dívky, které se narodit měly, jsou spíše „skryté“, tj. že při sčítání či registraci obyvatelstva byly zatajeny, převážně z důvodu vyhnutí se postihům při porušení politiky jednoho dítěte. I přes jistou možnost podregistrace dívek, je selektivní potratovost reálný a závažný problém. Čína má kvůli kombinaci vysokých měř sekundárního indexu maskulinity a vyšší úmrtnosti dívek v dětství i vyšší celkový index maskulinity za celou populaci, který dělá 108 mužů na 100 žen, zatímco světový průměr je 101 mužů na 100 žen. A to i přes to, že i v Číně mají ženy vyšší naději dožití než muži (Golley, Tyers, 2014). Na základě sčítání lidu v roce 2010 činil index 117,94 narozených chlapců na 100 dívek (2010 Population Census). Vzhledem k velikosti čínské populace, která činí téměř 20 % veškerého světového obyvatelstva, se tento nadbytek mužů dá považovat nejen jako regionální, ale i jako světový problém.

Čínská vláda si v roce 2012 dala za úkol tuto nevyrovnanost pohlaví při narození vymýtit. Zaměřila se zejména na zamezení nelegálních ultrazvuků a potratů, a spustila kampaň „Péče o dívky“ (Yong, 2013). Na základě prognózy United Nations je vrchol sekundárního indexu maskulinity právě v období těsně před angažovaností vlády do tohoto problému, a podle odhadů bude docházet k jeho plynulému poklesu. K jeho ustálení na normálních biologických hodnotách však nedojde ještě nejméně padesát let. Jako základní řešení problému jsou viděny zejména rovné příležitosti a stejné sociální postavení žen (Golley, Tyers, 2014)

Zvýšený podíl mužského obyvatelstva s sebou přináší komplexní souhrn nejrůznějších (a převážně negativních) důsledků, které ovlivňují ekonomický, politický i sociální život. S nadbytkem mužů zde vznikne stav, kdy podle projekcí v roce 2030 zde bude 30 milionů mladých mužů, kteří nebudou mít šanci, kvůli nedostatku žen, najít manželku. Tento stav sníží už tak dost nízké hodnoty plodnosti. Následkem toho dojde i ke snižování podílu pracovní síly, jejíž nedostatek ovlivní ekonomickou budoucnost Číny, a společně s ještě nižší plodností se urychlí stárnutí čínského obyvatelstva. Dalším problémem spjatým s nadbytkem mužů v populaci je zvýšená kriminální aktivita v zemi. Na základě jedné studie bylo vypočteno, že stačil 1% nárůst sekundárního indexu maskulinity, aby došlo k 3% nárůstu kriminality v Číně mezi lety 1988 až 2004. Velký podíl neoženěných čínských mužů způsobí také větší tlak na výdaje ze strany státu na jejich podporu ve stáří. Jak totiž dokazují antropologické studie, nesezdání muži trpí horším fyzickým a psychologickým stavem v porovnání s těmi ženatými, tudíž tito muži jsou více náchylní k nemocem, což představuje tlak na zdravotní systém (Golley, Tyers, 2014). Vzhledem k tomu, že si v Číně ženy tradičně zlepšují sociální statut skrze manželství, je patrné, že skupina nesezdaných mužů bude většinou v té nejnižší a nejhudší sociální skupině, což ještě prohlubuje problém finanční závislosti na státu ve stáří. Po roce 2044 by mělo být více než 10 % mužů starších 50 let nikdy neoženěných. Vzhledem k tomu, že většina venkovských starších obyvatel je závislá na členech jejich rodiny, co se týče denní péče a podpory ve stáří, představuje tato skupina mužů problém, kterému ani v nejbližší budoucnosti nemůže Čína dodat řádnou finanční a sociální podporu (Jiang et al., 2012).

Vzhledem k ohromné členitosti a rozmanitosti Číny není s podivem, že se sekundární index maskulinity liší jak na regionální úrovni, tak na základě velikostní skupiny obce. Velké rozdíly lze nalézt také při prozkoumání indexu podle pořadí při narození.

Obr. 11 – Index maskulinity podle věku 0–15 let a velikosti obce v Číně, 2010

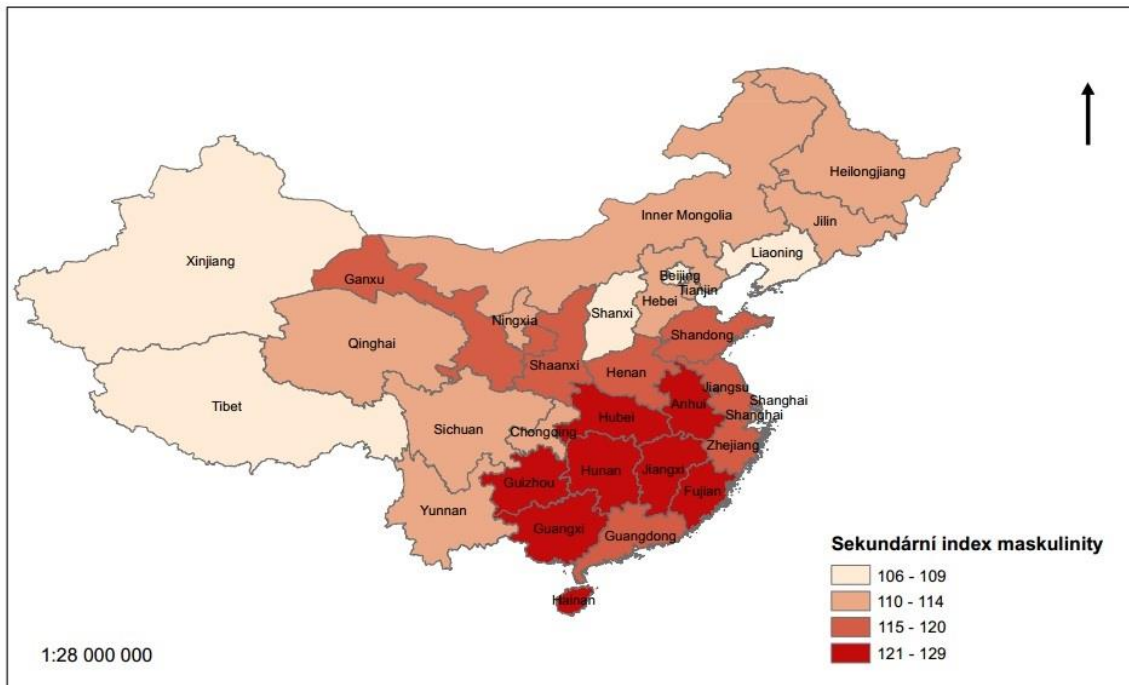
Poznámka: *větší města*: definovaná jako oblasti s obyvatelstvem zaměstnaným mimo zemědělství větším než 100 000 obyvatel, *menší města*: definovaná jako oblasti s obyvatelstvem nad 20 000 obyvatel, kde je podíl občanů nepracujících v zemědělství větší než 10 %, *venkovské oblasti*: definované jako oblasti, kde je podíl obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství alespoň 90 % (Basten, 2012)

Zdroj: 2010 Population Census, 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Jako první ukazatel pro ilustraci tohoto rozdílu je index maskulinity podle věku 0 až 15 let a velikosti obce v roce 2010 (Obr. 11). Měřítka věku bylo vybráno od věku 0 do věku 15, od kterého dochází k častější migraci mužů, a tudíž se dá předpokládat horší evidence mužského obyvatelstva od tohoto věku (Basten, 2012). Normální přirozený sekundární index maskulinity nelze nalézt ani v jedné ze všech třech velikostních skupin obcí, kde naopak všude dochází k vyššímu podílu chlapců při narození oproti dívkám, přičemž nejmenší index se nachází v největších městech. Důvod toho lze nalézt například v tom, že velkoměsta jsou nejvíce vyspělá, a ženy tu mají rovnější postavení než ve venkovských oblastech. Nejvyšší míra podílu narozených chlapců vůči narozeným dívkám (přes 120 chlapců na 100 dívek) je v menších městech a na venkově, kde stále převládají tradiční hodnoty a rozdělení mužských a ženských rolí. U všech tří velikostních měřítek lze zaznamenat nárůst indexu v prvním roce života. Svou hlavní roli v tom hraje vyšší míra dětské úmrtnosti u dívek, kdy například v roce 2005 bylo zaznamenáno 80 zemřelých chlapců na 100 zemřelých dívek v prvním roce života

(Golley, Tyers, 2014). Dá se předpokládat, že tato vyšší úmrtnost dívek nebude, stejně jako vyšší potratovost dívčích plodů, úplně přirozená.

Obr. 12 – Sekundární index maskulinity v provinciích Číny v roce 2010

Zdroj: 2010 Population Census, 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet

Co se týče odlišnosti sekundárního indexu maskulinity na základě regionů v Číně, lze zde nalézt kumulativní výskyt zvýšeného indexu v regionech na jihozápadě Číny (Obr. 12). Na základě studií je totiž možné nalézt vztah mezi sekundárním indexem maskulinity a režimem plánování rodiny na regionální úrovni, kdy opatření na plánování rodiny jsou v Číně rozdílně implementována na základě okresů a regionů. Přirozená hodnota sekundárního indexu maskulinity na základě regionů v Číně je uskutečňována například v Tibetu a Xinjiangu, kde má hodnoty 106 narozených chlapců na 100 dívek. V těchto regionech je politika plánování rodiny uskutečňována nejliberálněji, a obyvatelům je povoleno mít dvě nebo tři děti (Basten, 2012). Zároveň jsou to regiony s nejvyšším podílem etnických menšin, které jsou z politiky jednoho dítěte vyjmuty (Horálek, Ptáček, 2013). Nižší sekundární index maskulinity (avšak již trochu vyšší než je jeho normální hodnota) je překvapivě k nalezení i u regionů, kde je naopak politika jednoho dítěte nejprísnejší. Tyto regiony se vyznačují vysokou mírou urbanismu, vzdělanějším obyvatelstvem a posunem od preferencí synů. Například v Pekingu (Beijing) při dotazníkovém šetření pouze 10 % obyvatelstva uvedlo, že preferují syna. Nejvyšší míry indexu se nacházejí v regionech, kde jsou opatření na plánování rodiny na střední úrovni, a kde je povoleno mít druhé dítě, pokud je prvním dítětem dívka. Absolutně nejvyšší hodnoty jsou poté v regionech Anhui, Fujian a Hunan, kde dosahují hodnot okolo 125 až 128 chlapců na 100 dívek (Basten, 2012). K tomuto závěru došli i autorové Gu, Wang, Guo a Zhang při analýze sčítání z roku 2000, kdy v místech, kde byla aplikována politika jednoho dítěte, byl index 112 chlapců na 100 dívek. V místech, kde byla aplikována politika 1,5 dítěte, bylo narozeno 125 chlapců na

100 dívek a tam, kde byla uskutečněna politika 2 dětí, byl index 109 chlapců na 100 dívek (Golley, Tyers, 2014). Na základě těchto zjištění lze říci, že nejpřirozenější míra sekundárního indexu maskulinity je tam, kde je politika nejmírnější. Dále jsou v pořadí místa, kde je naopak politika nejprísnejší (je nutno brát ale v potaz, že městské oblasti se obecně vyznačují nižší mírou plodnosti, vyšší mírou vzdělání a větší rovnoprávností žen, tudíž zde není tak masivní preference chlapců). Paradoxně nejhůře vychází politika 1,5 dítěte, která povoluje rodinám ve venkovských oblastech mít druhé dítě, pokud je první dívka.

Z výsledků ze sčítání v roce 2010, kde byly zjišťovány porody i na základě pořadí, byla zjištěna velká různorodost sekundárního indexu maskulinity právě podle pořadí. Zatímco index u dítěte prvního pořadí byl jen lehce zvýšený, tj. 113,73 narozených chlapců na 100 dívek, u druhého pořadí činil již 130,29, s vrcholem třetího pořadí dokonce 161,56 a u čtvrtého a pátého pořadí došlo k poklesu hodnot na 146,5 a 143,65. Tento výsledek není nečekaný. U prvního dítěte není tlak na to, mít syna tak velký, protože tam, kde mohou mít jen jedno dítě, tj. ve městech, není preference synů tak vysoká, a naopak ve venkovských oblastech mohou mít dětí více, takže u prvního dítěte mohou rodiče ještě podstoupit „risk“ z toho, mít dívku. S rostoucí četností porodů se zvětšuje strach, že žena nebude mít syna, že naopak bude mít více dívek, a dochází tímto k selektivní potratovosti.

Vysoký sekundární index maskulinity je tedy závažný problém, ke kterému přispěla přísná populační politika Číny a který by měl být primárně řešen, jelikož s sebou přináší řadu vážných a na sebe navazujících problémů. Ačkoli ke změně politiky, která zamezí zvyšování sekundárního indexu maskulinity, začne docházet hned, výsledky nezačnou být vidět dříve než v roce 2030 (Golley, Tyers, 2014).

7.3 Čínští „malí císařové“

Další z následků této politiky přináší do společnosti sociální problém, kdy jsou produkovány generace jedináčků, kteří se vyznačují velkým individualismem, který nebyl tradičně pro Čínské obyvatelstvo charakteristický, a jsou nazýváni jako tzv. „malí císaři“ (Horálek, Ptáček, 2013). Tito jedináčci jsou často zkaženi přehnanou pozorností od svých rodičů, a mají problém s osvojením určitého sociálního a kooperativního chování v důsledku toho, že nemají žádné sourozence.

V roce 2013 byla provedena studie, která tuto razantní odlišnost potvrdila. Autorka Lisa Cameron zkoumala dvě generace dětí, které se narodily před zavedením politiky jednoho dítěte (a to konkrétně děti narozené roku 1975 a 1978), a dvě generace, které se narodily za jejího působení v letech 1980 a 1983. Testováno bylo 421 jedinců z Pekingu, kde je politika jedna z nejpřísnějších. Mezi porovnávanými skupinami byl zjištěn po testování signifikantní rozdíl. Testovaná generace, narozená po zavedení politiky jednoho dítěte, se vyznačovala tím, že tito jedinci byli více sobečtí, méně důvěřující, méně důvěryhodní, méně riskující a méně soutěživí než generace narozená před rokem 1979. V dalším testování byla mladší generace vyhodnocena také jako více neurotická a méně optimistická a sebevědomá (Gross, 2014).

Podle autora Tsung O. Chenga je s malými císaři spojena také vyšší hrozba obezity. Jako první důvod uvádí to, že jsou jedináčci zahrnuti nejen přízní rodičů, ale také prarodičů a praprarodičů, kteří zahrnují jediné dítě velkým přívalem pochutin, které způsobují následnou obezitu. Druhým důvodem je podle něj to, že stále více lidí hledá spíše nenamáhavou práci, a proto se jim nedostává například fyzické námahy. Ve spojení s obezitou pak autor uvádí i vyšší výskyt cukrovky u těchto dětí, kdy Čína spadá na druhé místo na světě v počtu diabetiků, a proto varuje před tímto problémem, který ruku v ruce způsobí horší kvalitu pracovních sil a vyšší nárůst zdravotnických výdajů na tuto skupinu. Jako prevenci dětské obezity pak navrhuje zrušení politiky jednoho dítěte (Tsung, 2013).

Nárůst počtu „malých císařů“ tedy opravdu představuje jeden z problémů, se kterým se bude muset Čína v budoucnu potýkat. Například s nárůstem podílu stárnoucí generace není úplně výhodné, aby se o ni starala generace potomků, kteří se vyznačují větší sobeckostí. Pro budoucí ekonomický vývoj pak může být překážka v podobě ekonomicky aktivních jedinců s problémem kooperovat, a dá se předpokládat i menší počet lidí s touhou podnikat, vzhledem k nižší ochotě riskovat u těchto jedinců.

7.4 Dopady pro rodiče po ztrátě jediného dítěte

Další z negativních důsledků politiky jednoho dítěte není tak hojně diskutován jako ostatní následky této politiky, avšak nelze mu upřít jeho míru vážnosti. Tímto následkem je zhoršená situace rodičů, kteří přišli o své jediné dítě. V souvislosti se stárnutím obyvatel a se zabezpečením ve vyšším věku patří tato skupina do té ohroženější kategorie. Tito lidé přišli o svoje dítě v důsledku nehody, katastrofy či nemoci, a nejsou schopni již mít další dítě, ať z důvodu vyššího věku nebo z důvodu nízkého příjmu. V Číně jsou tyto rodiče označováni jako shidu (přepis čínských slov, která znamenají ztratit jediné dítě). Oficiální odhad ročního počtu zemřelých dětí ve věku 15–30 let je 76 tisíc. Celkový počet rodičů, kteří ztratili dítě v jakémkoli věku, v roce 2010 byl 2 412 600 osob, přičemž 826 900 rodičů z této sumy bydlelo ve městě a 1 585 700 bydlelo na venkově (Yu Song, 2014). Podle odhadů by se však tento součet mohl vyšplhat až na 10 milionů rodin v roce 2035 (Li, 2013).

V Číně je velmi dlouhá tradice toho, aby se děti staraly o své rodiče. V trestním zákoníku Číny je dokonce stanoveno, že děti, které se nepostarají o své rodiče v důchodovém věku, mohou být až na pět let odsouzeny do vězení. Na základě tohoto zákona a těchto zvyklostí je tedy více spoléháno na podporu rodiny, a vláda tak je mírně omluvena od podpory starších lidí. Shidu rodiče po ztrátě svého jediného potomka, v důsledku psychologického traumatu, odcházejí často dříve do důchodu, což sebou přináší (nejen) ekonomické potíže. Vzhledem k tomu, že velkou část peněz dali na výchovu dítěte, které již nemají a které se o ně nemůže ve starším věku postarat, mají například problém se získáním místa v domově důchodců. V Číně je totiž pravidlem, že kdo chce být hospitalizován v domově důchodců, musí být finančně podporován svým dítětem, a z tohoto důvodu jsou rodiče ve stáří silně závislí na svém potomkovi (Yu Song, 2014).

Na základě šetření z roku 2013, které ve své práci zmiňuje Yu Song, mají tito rodiče v důchodovém věku oproti ostatním důchodcům příjem menší než je životní standard, dále skoro polovina trpí depresemi a 60 % z nich strádá v důsledku chronických onemocnění (Yu Song, 2014). Čím starší pak zemře dítě, a čím starší jsou jeho rodiče, tím jsou těžší a trvalejší dopady na každodenní život (Liu, Slack, 2014).

Podíváme-li se na rozmístění shidu rodin dle toho, zda žijí ve městě či na venkově, zjistíme, že v rurálních oblastech se nachází více rodin, které přišly o své jediné dítě. Zároveň tito lidé mají obvykle větší obtíže postarat se sami o sebe ve stáří, zatímco obyvatelé měst bývají vzdělanější a bohatší, a mají tak znatelnou výhodu. Dvě třetiny penzistů ve městě dostávají příspěvek na důchod, zatímco pouze 4,6 % obyvatel venkovských sídel dostává tuto dotaci (Yu Song, 2014).

Autor Yu Song čerpal z šetření, které na téma shidu rodičů proběhlo, a při kterém bylo zpovídáno 12 rodin. První, co tyto rodiny spojuje, je strach, kdo se o ně postará v důchodovém věku. Dále velká část z nich trpí mentálním strádáním, depresemi či alkoholismem. Tyto problémy poté mohou vést ke zdravotním problémům. Ztráta jediného dítěte je tragédií na celém světě, avšak v Číně je tato ztráta občas vnímána jako znamení neštěstí, a na tyto rodiče pak je nalepeno sociální stigma. Pro ilustraci uvádí autor případ, kdy skupina shidu rodičů chtěla strávit večer v jedné restauraci, avšak byla majitelem restaurace odmítnuta z důvodu toho, aby nepřinesli restauraci smůlu. Dále autor uvádí například negativní reakce sousedů, kteří například o rodičích po smrti jejich jediného dítěte prohlašují: „Rodiče provedli něco zlého“. Dalším ze společných znaků těchto rodin je vzájemné odcizení mezi manželi, nezřídka končící rozvodem. Jak bylo zmíněno výše, autor uvádí konkrétní případ, kdy se starší pár ucházel o místo v domovech důchodců a ve všech byl odmítnut, protože za ně nikdo nemohl podepsat smlouvu jako zástupce. Stejnému problému čelí například v případě operace, kdy za ně musí být podepsáno dítětem souhlasné prohlášení. Jako velmi negativní dopad politiky jednoho dítěte v šetření vystupují ženy, které přišly o jediné dítě a zároveň někdy v minulosti byly nuceny podstoupit v souvislosti s uplatněním této politiky potrat (Yu Song, 2014).

S rostoucím počtem této skupiny byla v Číně v roce 2007 představena politika podpory pro rodiče, kteří přišli o dítě. Prozatím ale mohou dostat podporu pouze matky starší 49 let, a samotná částka je velmi nízká. Vzhledem k tomu, že se předpokládá nárůst této skupiny obyvatel, začíná také Čínská vláda podnikat více kroků k jejich podpoře, ačkoli je tato snaha teprve na začátku své cesty (Yu Song, 2014). Autor Yan Li ve svém článku vytyčuje tři směry podpory, která by měla být poskytována. Prvním je zdravotní a sociální péče, druhým ekonomická podpora a poslední je psychologická pomoc. Pro ilustraci uvádí, že například v Pekingu od roku 2012 byla zavedena psychologická podpora v komunitních centrech (Li, 2013). Rodiny, které přišly o svoje jediné dítě a které již neměly možnost si pořídit další, jsou tedy velmi křehkou skupinou, na kterou by měla být zaměřena pozornost státu se snahou jim zlehčit břímě, které musí nést.

7.5 Ostatní dopady

Aby zde však nebyly citovány jen ty negativní dopady, implementace politiky jednoho dítěte měla i pozitivní vliv. Dosáhla totiž toho, kvůli čemu byla tato politika v první řadě zavedena, a tím je ekonomický rozvoj země. V roce 2010 se dokonce stala druhou největší ekonomikou světa po USA, a je na celém světě největším importérem a exportérem zboží. V porovnání s evropskými zeměmi má nízkou míru nezaměstnanosti. Tento ukazatel se však může zdát zkreslující, jelikož Čína eviduje míru nezaměstnanosti pouze v urbánních oblastech, přičemž je nutné vzít v potaz, že polovina obyvatel žije stále na vesnici, a tudíž se v této statistice neobjeví. Bohužel jako negativní souběžný následek ekonomického vývoje se neustále prohlubuje propast mezi městem a venkovem, kdy rurální oblasti jsou přibližně třikrát chudší než urbánní. Kvůli politice jednoho dítěte velmi rychle ubývá nadbytek pracovní síly. Současně ročně ze skupiny ekonomicky aktivních odejde přibližně o 3 miliony více lidí, než do této skupiny vstoupí. Čína má hned po Indii největší skupinu obyvatel, kteří žijí pod hranicí chudoby (The World Bank, 2014), a zároveň hned po USA žije v Číně nejvíce miliardářů – což dokazuje, že je to země obrovských rozdílů, ačkoli podle komunistických měřítek by tomu mělo být naopak (Horálek, Ptáček, 2013). Společně s ekonomickým rozvojem došlo také k masivním migracím do měst (Nakra, 2012).

Kapitola 8

Obcházení politiky jednoho dítěte

Kdekoli na světě se s každým přísným státním nařízením najdou lidé, kteří se toto nařízení snaží obcházet. Politika jednoho dítěte není výjimkou, a tak se ženy z vnitrozemské Číny samozřejmě snaží různými způsoby občas tuto politiku obcházet, a to navzdory tomu, že dochází k jejímu uvolňování. Některé zaplatí ženám z urbánních oblastí, které mohou mít druhé dítě, aby předstíraly, že je druhé dítě jejich. Bohatší Čiňanky si mohou dovolit zaplatit pokuty, které jsou s dalším dítětem spojené. Stále častějším a častějším trendem, a zajímavým fenoménem poslední doby, je však pro budoucí rodičky řešení odjet porodit do Hongkongu, kde politika jednoho dítěte neplatí, a kde se tedy vyhnout případným sankcím, přičemž to pro ně skýtá i jiné výhody.

8.1 Porodní turistika v Hongkongu

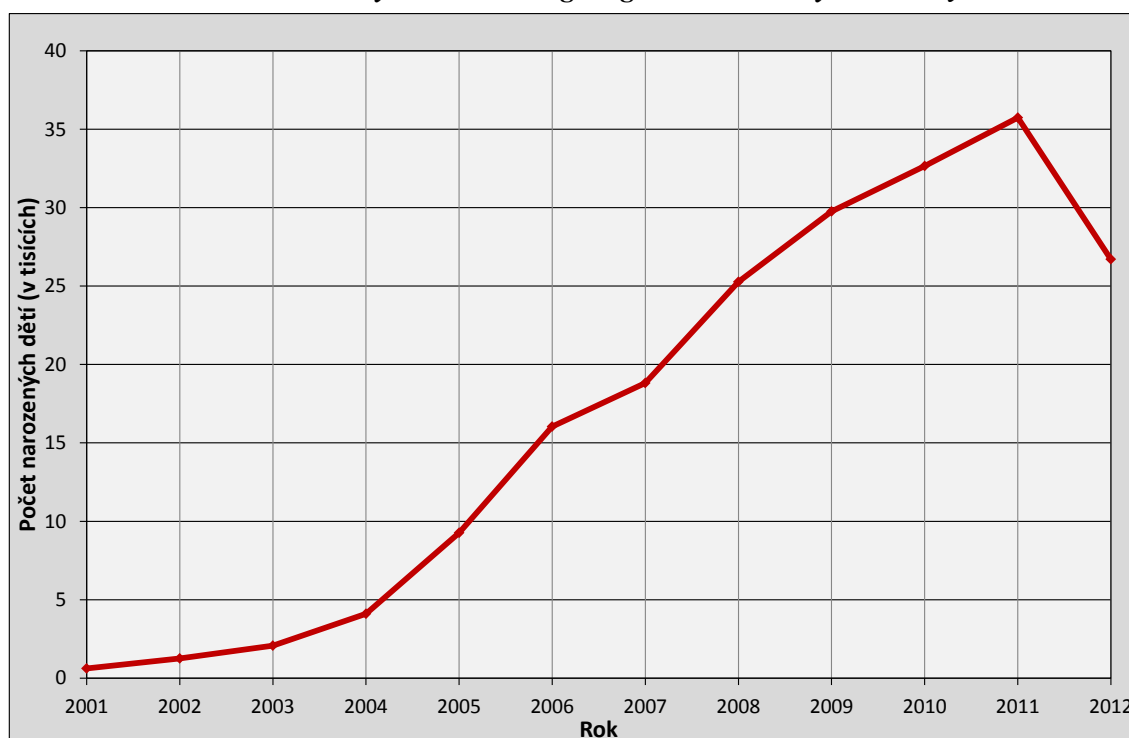
Pro lepší pochopení toho, proč je situace v Hongkongu jiná než v pevninské Číně, je nutné krátce nastínit historii tohoto území. Hongkong byl již od roku 1841 vyhlášen britskou kolonií, a byl proto na více než sto let ovlivněn západní kulturou. Po druhé světové válce se se svým hospodářským růstem dostal mezi nejvýznamnější finanční a bankovní místa Asie. Teprve v roce 1997 byl Hongkong navrácen pod správu Čínské lidové republiky (dále jen ČLR), avšak podle teze „jeden stát – dva systémy“ se z Hongkongu stala zvláštní administrativní oblast s vysokou mírou autonomie, což vysvětluje, proč zde nebyla aplikována taková populační opatření jako v ČLR. Dále bylo Hongkongu slíbeno zachování kapitalistického společenského zřízení, a to na padesát let, tj. do roku 2047 (Obuchová, 1999).

Porodní turistika v Hongkongu roste. Za tímto účelem byly dokonce založeny turistické firmy, které rodičkám zajistí ubytování, stravu, zaplatí nemocniční poplatky a pomohou s vyplňováním právních dokumentů – to vše za sazbu 8000 US \$, což se zdá jako závratná částka (přibližně 194 tisíc Kč), avšak v porovnání se sankcemi v pevninské Číně je to méně, a tudíž výhodnější (tam sankce dělají dvou až deseti násobek ročního rodinného příjmu). Kromě finančních a existenčních předností mají děti narozené v Hongkongu výhodu také v tom, že

automaticky získají právo na trvalý pobyt a studium v Hongkongu, a též dostanou místní pas, který umožní volně cestovat do zahraničí (A. Fowler, Qin, 2007).

Tato porodní turistika byla prvně umožněna od července roku 2001, kdy místní vláda prosadila zákon, že děti narozené lidem čínské národnosti v Hongkongu, zde mají právo na trvalý pobyt, což dovoluje matkám obcházení politiky jednoho dítěte. Od té doby zde začal počet dětí narozených matkám z pevninské Číny vysoce růst (Obr. 13). V roce 2001 to bylo jen 620 dětí a v roce 2011 dokonce 35 736 dětí, což dělalo přibližně 40 % všech dětí narozených v Hongkongu. Poté došlo k poklesu kvůli nařízení vlády, které začalo omezovat počet těchto novorozenců, avšak i tak je to stále velké množství a to konkrétně 26 715 dětí v roce 2012 (Census and statistics department Hong Kong, 2013).

Obr. 13 – Počet živě narozených dětí v Hongkongu ženám z Číny mezi roky 2001 až 2012

Zdroj: Census and statistics department Hong Kong, 2013, vlastní zpracování

Mezi lety 2007 až 2011 bylo Hongkongským statistickým úřadem provedeno dotazníkové šetření zaměřené na matky z pevninské Číny. Bylo provedeno rozdělení do dvou skupin podle toho, zda byl manžel ženy rezident Hongkongu či ne. Pro účely této práce, tj. zaměření na ženy z pevninské Číny, které jsou pod vlivem politiky jednoho dítěte, zde budou uvedeny jen výsledky pro druhou skupinu. Co se týče toho, zda zůstane dítě po porodu v Hongkongu, odpovědělo přibližně 98 % matek, že nezůstane, avšak je možné, že se později vrátí (asi 65 % dotázaných). Z tohoto výsledku lze potvrdit tezi, že matky jezdí do Hongkongu opravdu jen porodit a vyhnout se tak sankcím v pevninské Číně. Dále bylo zjištěno, že 60 % těchto matek má pomaturitní vzdělání a v roce 2011 bylo 72 % z dotázaných matek ekonomicky aktivních, což pravděpodobně souvisí s jejich vyšším příjmem a tím, že si mohou dovolit porod

v Hongkongu, avšak nejsou pravděpodobně natolik bohaté, aby si mohly dovolit zaplatit pokutu v Číně (Census and statistics department Hong Kong, 2011).

Tato turistika však přináší pro místní obyvatele svá negativa i pozitiva. Negativním dopadem je velké zatížení veřejného nemocničního systému, kdy tyto matky zabírají místo rodičkám z Hongkongu, odcházejí často bez zaplacení poplatků, či se hlásí do porodnice pět minut po půlnoci, aby se vyhnuly zaplacení jednoho dne navíc. Dalším z negativních následků je i větší zatížení školního systému. Pozitivní dopad to má naopak pro soukromé kliniky a nemocnice, které naopak rozšiřují svá oddělení a nabízejí své služby za ještě větší poplatky než veřejná zařízení (A. Fowler, Qin, 2007).

Ačkoli tedy došlo za poslední sledovaný rok k poklesu počtu živě narozených dětí matkám z pevninské Číny, dá se předpokládat, že dokud nebude politika jednoho dítěte zrušena úplně, bude nadále docházet k tomuto alternativnímu řešení dalšího porodu.

Kromě Hongkongu, kde je porodní turistika nejčastější, se však i jiné země potýkají s občasným přívalem Číňanek, které, za účelem obejití politiky jednoho dítěte a kvůli získání občanství pro jejich potomka, cestují do země porodit. Jednou ze zemí je Kanada, kde také byly založeny spolky, které za úplatu radí ženám, jak obejít zákon v Kanadě, jak skrýt těhotenství a jak si zažádat o vízum (Stechyson, 2012). Další zemí jsou pak Spojené státy americké, kde byl také nalezen případ založené společnosti, která za poplatek 50.000 USD nabízela zprostředkování porodů ve Státech (Shanghai Daily, 2015). Těchto zemí bude více, avšak pravděpodobně kvůli nižšímu počtu případů nebyl tento jev u ostatních popsán.

Kapitola 9

Porovnání populačních politik Asijských zemí

Následující kapitola bude pro porovnání a lepší představu o tom, jak může populační politika fungovat i jinde, věnována politice dalších třech zemí v Asii. Konkrétně byly pro účely této práce vybrány Thajsko, Jižní Korea a Tchaj-wan. Thajsko bylo vybráno jako země, v které došlo ke stejně velkému poklesu plodnosti i bez nutnosti drastické anti-natalitní politiky, a naopak Jižní Korea byla vybrána jako jiná asijská země pro srovnání s Čínou s podobnou proti-populační politikou. Důvodem výběru Tchaj-wanu byl fakt, že jeho obyvatelstvo je sice čínské národnosti, ale není zde aplikována politika jednoho dítěte a to proto, že se zde nachází vlastní Čínská republika s vlastní vládou (byť není Čínou uznána). Nejprve je kapitola věnována nástínu vývoje populačních politik v souvislosti s vývojem plodnosti a počtu obyvatel. Po této části věnující se jednotlivým zemím, bude následovat část pro porovnání těchto politik s tou čínskou.

9.1 Populační politika v Thajsku

Ještě do roku 1956 byli občané v Thajsku povzbuzováni mít hodně dětí a velké rodiny dokonce obdrželi bonusy od vlády. Mezi lety 1958 až 1959 bylo vládě doporučeno, aby zvažila negativní efekt vysoké plodnosti na ekonomický rozvoj. Na tomto základě bylo stanoveno několik odborů, které se měly tímto problémem zabývat a navrhnout vládě řešení. Mezi roky 1963 až 1968 byly uspořádány tři populační semináře. Na tom prvním z nich se sešli intelektuálové z oblasti medicíny, ekonomiky a ostatních sociálních věd, aby diskutovali jejich obavy ze zvýšeného populačního růstu. Zároveň byl v jedné chudší venkovské oblasti proveden průzkum, při kterém se zjistilo, že pouze 3 % vdaných žen ve věku 15 až 45 let používá antikoncepční prostředky, a to i přesto, že 70 % ze všech vdaných žen odpovědělo, že si již nepřejí mít více dětí (zejména ty, co měly 4 a více dětí). Na tomto výzkumu se dalo odhadnout, že vysoká plodnost není přímo odrazem toho, že by občané chtěli takové množství dětí, jako spíš odrazem neinformovanosti a nedostupnosti antikoncepčních prostředků. V této oblasti byl také spuštěn první zkušební program a po 18 měsících dostupnosti antikoncepčních služeb narostl podíl žen,

kteří používaly antikoncepční prostředky na více než 30 %. Od tohoto momentu se začaly vypracovávat návrhy na finální podobu politiky plánování rodiny (Gullaprawit, 2001).

Oficiální populační politika na zpomalení populačního růstu byla stanovena v březnu 1970 a její konkrétní podoba jí byla vtisknuta ve Třetím pětiletém vývojovém plánu (1972–1976). Bylo prohlášeno, že thajská vláda podporuje dobrovolné plánování rodiny s tím, že vysoký populační růst je překážkou pro ekonomický a sociální rozvoj země. Poté byly připraveny pokyny a strategie pro snížení plodnosti a aktivity na plánování rodiny byly včleněny do zdravotního systému. Kromě samotného snížení plodnosti měl program dva cíle. První z nich byl zvýšit informovanost žen, a to zejména těch, co žijí na venkově, ohledně konceptu na plánování rodiny a motivovat je k použití antikoncepčních prostředků, a zároveň dosáhnout toho, aby byly služby ohledně plánování rodiny dostupné pro všechny v celé zemi. Druhým cílem bylo integrovat plánování rodiny společně se službami zaměřenými na zdraví matek a dětí. Opatření obsažené v Národním programu pro plánování rodiny obsahovaly následující body:

- rozšířit infrastrukturu služeb plánování rodiny do veřejného i soukromého sektoru napříč celou zemí, a zejména do oblastí s vysokou plodností
- zlepšit a zvýšit šíření informací ohledně plánování rodiny pro všechny obyvatele
- rozvíjet a rozšiřovat pracovní sílu jako například: zvýšit počet porodních asistentek, školit lékaře a zdravotnický personál ohledně sterilizací, školit zdravotní sestry a porodní asistentky ohledně vkládání nitroděložních tělísek a kontrolovat a koordinovat pracovníky plánování rodiny
- podporovat výzkum a vývoj v této oblasti
- podporovat nevládní organizace zapojené v této problematice
- zaměřit se na vzdělání obyvatel, finančně podpořit ty, co poskytují služby plánování rodiny a ty co akceptují sterilizaci

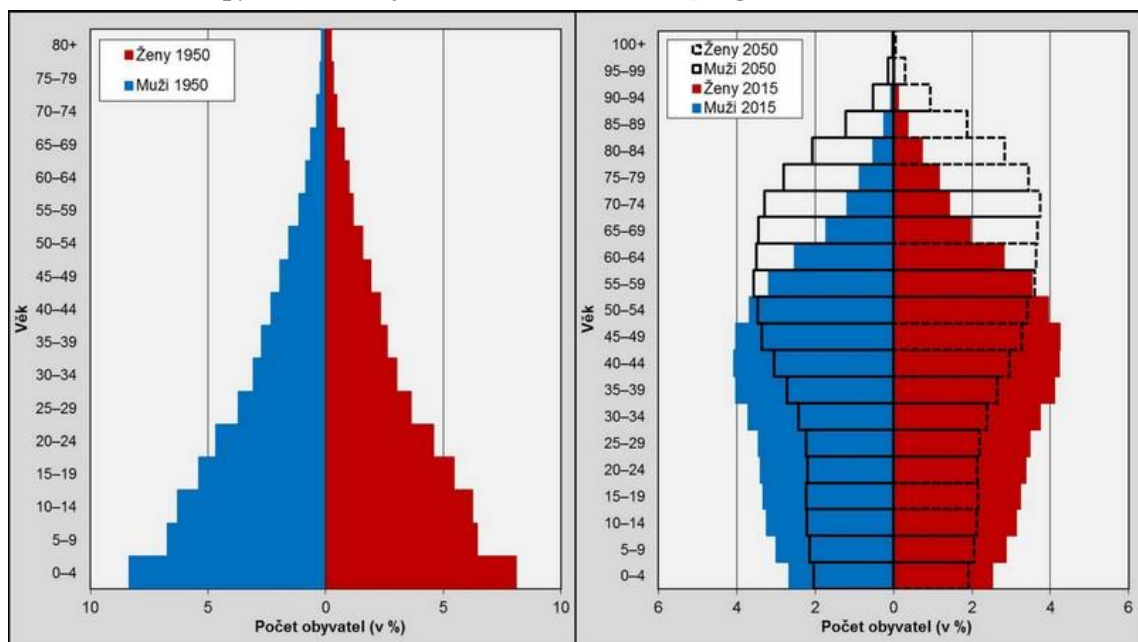
Program tedy nebyl zaměřením nijak drastický, avšak spíše dobrovolný. Za jeho propagování přijalo zodpovědnost Ministerstvo národního zdraví, které poskytovalo zásoby antikoncepčních prostředků, logistiku a provádělo školení, dohled, výzkum, zhodnocení, komunikaci, vzdělávání a informování ohledně služeb plánování rodiny. Jako ilustrace úspěchu tohoto prvotního programu, ženy, které se nacházely v generaci před začátkem populační politiky, měly průměrně 6–7 dětí, zatímco v roce 1981, po implementaci programu, již pouze 1 z 10 žen chtěla více než dvě děti (Gullaprawit, 2001).

Od zahájení programu došlo k enormnímu nárůstu podílu vdancých žen, které užívají antikoncepční metody, a to z 15 % na téměř 80 % v roce 2013, což je jedním z klíčových důvodů poklesu plodnosti (PRB, 2013). Zároveň si dříve přály ženy méně dětí, než byly hodnoty úhrnné plodnosti, zatímco dnes se tento poměr obrátil a skutečná plodnost je díky ekonomickým a sociálním překážkám o trochu nižší, než je preferovaný počet dětí. Ten však ani v současné době nepřekračuje dvě děti na ženu. Národní program na plánování rodiny byl jedním z hlavních faktorů poklesu plodnosti a dokonce dosáhl jednoho z nejrychlejších snížení, co se rozvojových zemí týče. Tento úspěch byl navíc doprovázen rapidním ekonomickým

růstem a téměř univerzálním rozšířením gramotnosti pro muže i ženy. Kromě cíle se snížením plodnosti se zaměřil i na redistribuci obyvatelstva do venkovských oblastí z oblasti zalidněného Bangkoku. (Gullaprawit, 2001). Zatímco v době implementace programu byla úhrnná plodnost na hodnotách okolo 5,5 dítěte na ženu, v roce 1993 spadla pod hranici prosté reprodukce a v roce 2013 byla na hodnotě 1,4 dítěte na ženu (The World Bank, 2015). Jedním z vedlejších důvodů, proč byla tato politika úspěšná a proč došlo k poklesu plodnosti, je specifická charakteristika thajské kultury a jejích obyvatel. Vztah mezi mužem a ženou je tu více rovnoprávný, oba z párů stejnou měrou rozhodují o skutečnostech okolo potomků, plánování rodiny a antikoncepce. Dále také vysoký výskyt buddhismu je v souladu s plánováním rodiny, jelikož káže: „mnoho dětí tě učiní chudým“ (Frazer, 1992).

Takže zatímco v roce 1950 bylo věkové rozložení obyvatel jasně nakloněno mladší populaci, v roce 2015 je již patrný zářez opatření populační politiky, projevující se nižším podílem mladší složky populace (Obr. 14). Ve střední variantě prognózy do roku 2050 je poté jasné, že Thajsko bude čelit velkému demografickému stárnutí, v té době bude nízký podíl nejen dětské složky obyvatelstva, ale i nízký podíl obyvatelstva ve hlavním věku plazení dětí, tj. okolo 25 až 35 let.

Obr. 14 – Věková pyramida Thajska v roce 1950, 2015 a prognóza do roku 2050

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

Možná i na základě těchto vyhlídek upustilo Thajsko po propadu plodnosti pod úroveň prosté reprodukce v 80. letech 20. století od pokusů limitovat počet obyvatel své populace a naopak se snaží, aby úhrnná plodnost již neklesala. Poslední plán z roku 2012 zaměřený na plánování rodiny má za cíl, aby úhrnná plodnost nepadala pod hodnoty 1,6 a aby vzrostla úroveň vzdělání (Thai Health Working Group, 2012). Z tohoto důvodu je příklon spíše k rodinné politice vnímán jako pozitivní krok ke snížení dopadů, které toto stárnutí přinese.

9.2 Populační politika v Jižní Koreji

I Jižní Korea se mezi 50. a 60. lety 20. století potýkala s velkým populačním tlakem, kdy se úhrnná plodnost pohybovala okolo 6 dětí na ženu, což byl následek poválečného baby boomu. V té době byl mezi korejskými rodinami pojem „antikoncepce“ velkou neznámou. Začátek poklesu plodnosti v Jižní Koreji se datuje od začátku 60. let 20. století společně s představením vládního programu na plánování rodiny v říjnu roku 1960. V prvním prohlášení bylo řečeno, že nekontrolovaný populační růst překáží ekonomickému plánu, a proto tedy je nutno prosadit plánování rodiny, které bude zamýšleno jako dobrovolné hnutí. Adopce programu byla prosazena bez větších příprav či diskuzí. Program se vyvinul do tří částí, z nichž každá trvala přibližně desetiletí (Kwon, 2001).

První fáze byla zaměřena na vybudování infrastruktury, tj. na zřízení organizací na plánování rodiny, najmutí a vyškolení pracovníků ohledně této problematiky, odstranění právních překážek. Prvotně se program, vedený zdravotnickým personálem, zaměřil na ženy z venkovských oblastí, kde byla nejvyšší plodnost a zároveň nejnižší informovanost o možnostech plánování rodičovství. Byly propagovány antikoncepční prostředky, a to zejména nitroděložní tělíška, a byla snaha změnit počet dětí, které si ženy přály mít, z pěti dětí na tři. To vše prostřednictvím osobního přesvědčování od pracovníků plánování rodiny a nikoli formou nátlaku. Díky tomu došlo k nárůstu podílů vdaných párů, které začaly užívat antikoncepční metody z 16 % na 44 % v roce 1976 (V roce 2012 tento podíl dosáhl 80 %).

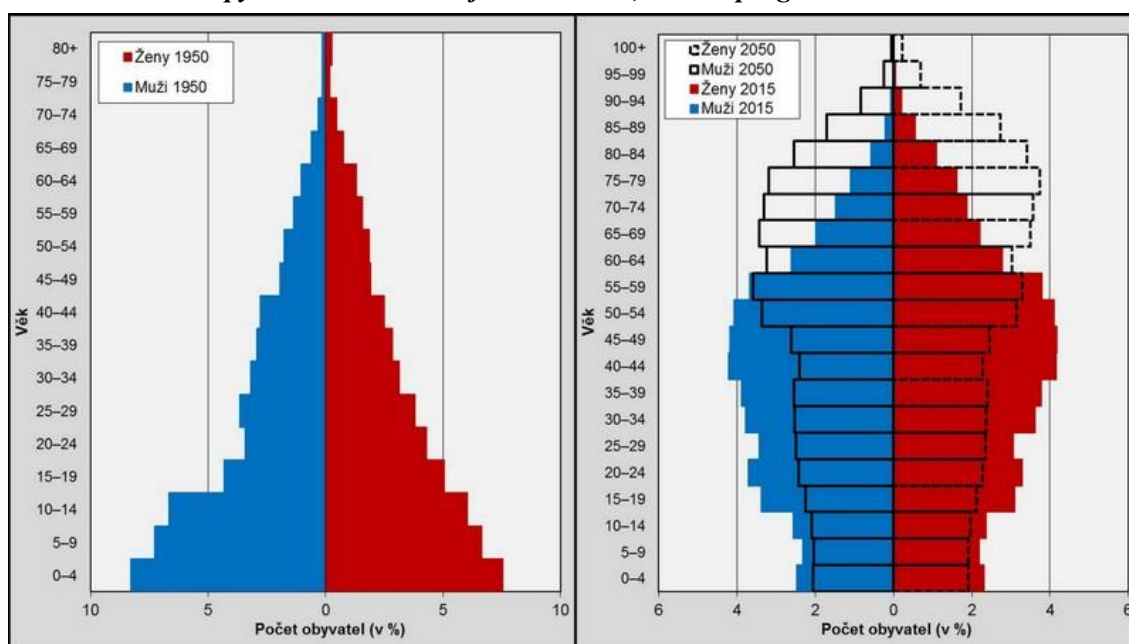
V 70. letech 20. století začal pokles plodnosti stagnovat. V té chvíli začala druhá fáze programu. Ze začátku se zaměřila na šíření vzdělání ohledně plánování rodiny a dětem ze středních škol byly pořádány přednášky o tom, jaké ekonomické a sociální nevýhody přináší rapidní populační růst. Zároveň začaly být propagovány rodiny se dvěma dětmi. Rodiny s jedním či dvěma dětmi dostaly daňové úlevy a páry, které se nechaly sterilizovat, získaly právo na veřejné bydlení. Kromě venkovských obyvatel se program zaměřil také na chudé obyvatelstvo měst a na tovární dělníky. Jako hlavní antikoncepční prostředek byla prosazována ženská sterilizace a tímto momentem začala být nejčastějším způsobem předcházení těhotenství (a to až do roku 1991, kdy se podílela z 35 % ze všech antikoncepčních metod).

V 80. letech, v obavě před tím, že populační ročníky z poválečného baby boomu přicházejí do reprodukčních let, došlo k další úpravě programu. Jako hlavní prostředek pro snížení plodnosti byla propagována sterilizace a došlo k dalším motivačním pobídkám pro rodiny s jedním či dvěma dětmi (například příspěvky na rodinné a školní poplatky či základní zdravotní péče pro dítě a matku zdarma, pokud se jeden z páru nechá sterilizovat). Vzhledem k úspěšnosti programu a propadu úhrnné plodnosti pod hodnoty prosté reprodukce bylo od omezení plodnosti na konci 80. let upuštěno (Kwon, 2001).

Co se týče snižování plodnosti, byl program úspěšný. Necelých 25 let bylo potřeba k tomu, aby úhrnná plodnost spadla z hodnot okolo 6 dětí na ženu na hodnoty nižší, než je hranice přirozené reprodukce. V prvotních začátcích, kromě samotného programu, pomohlo snižování plodnosti i oddalování vstupu do manželství a zvýšená umělá potratovost. Klíčovou roli však

hrálo rozšíření a dostupnost antikoncepčních prostředků. Úspěch programu v Jižní Koreji totiž tkví v tom, že již v 60. letech ženy samy chtěly snížit svoji plodnost, avšak kvůli neinformovanosti a nedostupnosti často podnikaly zoufalé řešení jako je například interrupce nebo nákup neověřených antikoncepčních pomůcek na trhu. Pro Korejce působila totiž v počátcích chudoba a nejistá budoucnost jako důležitý faktor na limitování jejich plodnosti. V 70. letech s rozvojem ekonomiky se tento důvod změnil spíše v obavu o budoucnost jejich dětí. Zároveň se ženy naučily praktikovat plánování rodiny ještě předtím, než vstoupily do věku rození dětí, oproti ženám z předchozí generace, které se tyto praktiky učily, když už měly 2 až 3 děti.

Obr. 15 – Věková pyramida Jižní Koreji v roce 1950, 2015 a prognóza do roku 2050

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

Jedním z následků populačního programu byl chvilkový nárůst sekundárního indexu maskulinity kvůli tradiční preferenci synů (obdobně jako v Číně). Od normálních hodnot se odklonil při zavedení třetí nejpřísnější fáze programu a to na 1,14 mezi lety 1985 až 1990. Vzhledem k silné propagaci jednoho či dvou dětí začaly být totiž častější interrupce dívčích plodů u porodů ve vyšším pořadí. V letech 2005 až 2010 se však index ustálil opět na normálních přirozených hodnotách, a to díky zaměření vlády na podporu dívek (Kwon, 2001).

Hlavním následkem je však propad úhrnné plodnosti, která se již 30 let drží pod hranicí prosté reprodukce s historickým minimem v roce 2005, kdy byla na hodnotě 1,08. V roce 2013 byla úhrnná plodnost o něco vyšší a to 1,19 (The World Bank, 2013). Kvůli velmi nízké hodnotě v roce 2005 byla tímto rokem přeorientována populační politika v Jižní Koreji pro-natalistickým směrem. Jako první plán pro roky 2006 až 2010 bylo vytvořit příznivější podmínky pro rození dětí prostřednictvím daňových úlev, lepší dostupností bydlení, vytvořením zařízení pro děti (školy apod., a to i v zaměstnáních), podporou vzdělání a pomoci neplodným

párům. Také byl stanoven cíl do roku 2020 dosáhnout hodnot úhrnné plodnosti na 1,6 dítěte na ženu (Haub, 2010).

Jak je vidět (Obr. 15), v roce 1950 měla Jižní Korea silnou populační základnu (zářez ve věkové pyramidě u mužů kolem dvacátého roku života byl pravděpodobně důsledkem probíhající války v tomto období). V roce 2015 však je díky nízké plodnosti patrné, že je Korea nakročena k silnému populačnímu stárnutí, což dokládá střední varianta prognózy United Nations pro rok 2050. Byť je momentálně Korea ve stavu, kdy má vysoký podíl obyvatel v ekonomicky aktivním věku, tento podíl se bude časem snižovat a Korea bude čelit demografickému stárnutí. To je také další z důvodů přeorientování politiky spíše směrem k rodinné politice. Korejská vláda nyní například podporuje pracující rodiny a hraje hlavní roli v podpoře rodině přátelského pracovního prostředí. Jednou z hlavních překážek pro to, mít více dětí, jsou totiž zejména ekonomické důvody a nemožnost skloubit pracovní a rodinný život (Meejung et al., 2011).

9.3 Populační politika na Tchaj-wanu

Tchaj-wan v průběhu své existence náležel různým národnostem, jako byly například v 16. století Holanďané s jejich Východoindickou společností. V roce 1895 se stal první Japonskou kolonií a zůstal jí až do porážky Japonska v druhé světové válce, kdy byl navrácen zpět Číně. Roku 1950 byla na jeho území založena Čínská republika v čele s prezidentem Čankajškem, která navázala na předchozí Čínskou republiku z roku 1912. Tímto datem začala izolace od kontinentální Číny, která existenci této republiky nikdy neuznala a stále ji považuje za své území (Obuchová, 1999). Díky tomuto vývoji tedy obývá Tchaj-wan čínské obyvatelstvo, avšak populační politika zde zažila vývoj jiný.

Po válce kolem roku 1950 zažil Tchaj-wan extrémní populační tlak nejen kvůli vlastnímu obyvatelstvu, ale také kvůli náhlému přílivu téměř 1,3 milionů uprchlíků z pevninské Číny. Tou dobou se objevila první snaha ze strany státu ohledně kontroly plodnosti. Bylo vydáno milion výtisků publikace s názvem „Šťastná rodina“, která vysvětlovala a propagovala periodickou sexuální abstinenci jako nástroj pro kontrolu plodnosti. Tento krok však vyvolal silný nesouhlas opozice, která to vnímala jako cílené oslabení vojenské síly země. Naopak v roce 1953 navrhl prezident Tchaj-wanu opatření ve strachu z toho, že by mohla s rostoucí industrializací země, klesat plodnost. Tato opatření zahrnovala například manželské půjčky nebo extra příplatky pro pracovníky s velkými rodinami. O rok později už ale z rostoucí poptávky po základních potřebách, vzdělání a zaměstnání, bylo založeno soukromé sdružení na plánování rodiny. Jeho úkolem bylo poskytovat školení a informace ohledně tradičních antikoncepčních metod. Toto sdružení bylo pozitivně přijato ze strany manželských párů sloužících v armádě a ve veřejných službách, naproti tomu se shledalo s nepochopením a nepřijetím ze strany občanů z venkovských a rybářských vesnic. Ze strany vlády se v té době také nevzedmula předpokládaná podpora, naopak bylo řečeno, že vláda nemá v záměru podporovat plánování

rodiny, a že například interrupce jsou nelegální a měly by být zakázány. Celá padesátá léta se držela úhrnná plodnost nad hodnotami 6 dětí na ženu (Liu, 2001).

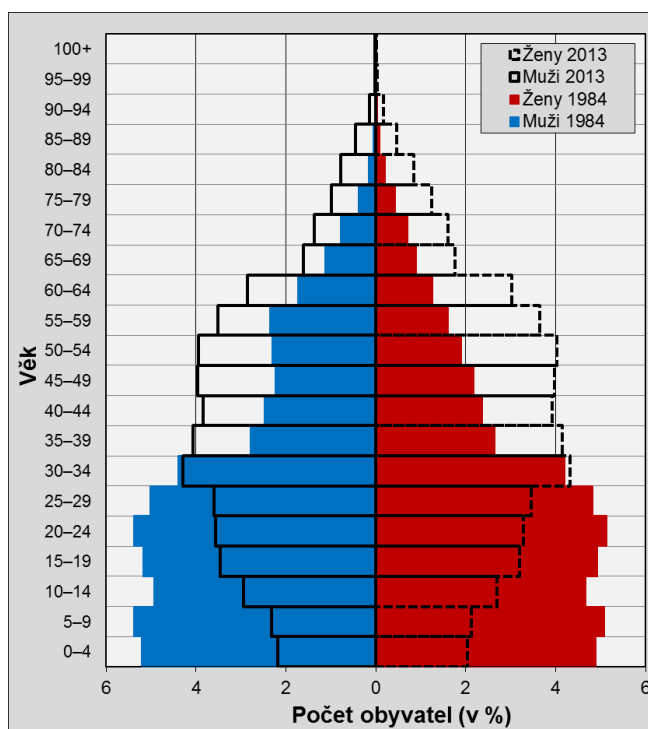
V roce 1960 byl spuštěn experimentální před-těhotenský program v osmi zdravotních střediscích ve venkovských obcích se zaměřením na propagaci antikoncepčních prostředků. Tento program se setkal s úspěšným výsledkem – zvýšením použití antikoncepce a snížením plodnosti v daných vesnicích. V této době byla úhrnná plodnost okolo hodnoty 5,75 dětí na ženu. Následně byly státem spuštěny výzkumy, kdy například v jedné vesnici průzkum zjistil, že 70 % párů schvaluje programy plánování rodiny a 36 % z nich jich praktikuje některé z metod kontroly plodnosti. Ještě větší urgentnost v zavedení cíleného plánování rodiny vznikla po prohlášení Spojených států Amerických v roce 1963, že ukončují pravidelné dotace Tchaj-wanu. Nekontrolovaný populační růst a ekonomický vývoj začal být čím dál tím jasněji neslučitelný. V roce 1964 byla proto stanovena Rada pro mezinárodní ekonomickou spolupráci a rozvoj. Jejím prvním úkolem v rámci plánování rodiny bylo v následujících 5 letech hodnotu přirozeného přírůstku na 2 %. Společně s tím byl schválen projekt na tvorbu pracovních míst a zlepšení vzdělanosti. Výše zmíněný před-těhotenský program byl rozšířen i do dalších vesnic, v roce 1963 bylo navíc vyvinuto nové levné a efektivní nitroděložní tělísko, které bylo expandováno skrze pracovníky plánování rodiny. Cílem bylo dosáhnout toho, aby přibližně 34 % všech vdaných žen ve věku 20 až 44 let přijmulo nitroděložní tělísko. Toho bylo dosaženo v roce 1969. Poté program nabídl i jiné formy antikoncepčních prostředků, jako třeba orální antikoncepci, kondomy nebo mužskou či dámskou sterilizaci. Všechny tyto prostředky byly nabídnuty za zanedbatelný poplatek.

V roce 1966 byla jmenována explicitní anti-natalitní populační politika společně s podepsáním dokumentu United Nations, ve kterém Tchaj-wan schválil program plánování rodin s účelem snížit přírůstek obyvatelstva. Zároveň byl zřízen Výbor pro populační politiku. Aby byla patrná snaha vlády k podpoře malých rodin, všichni veřejní zaměstnanci byli odrazováni od toho mít více jak tři děti. Nástrojem k tomuto odrazení bylo například snížení sociálních dávek pro velké rodiny. Kromě snížení plodnosti byla také snaha zvýšit statut žen. V roce 1973 vláda přestala dodávat přídělky jídla veřejným a vojenským zaměstnancům, které dostávali na závislé osoby, a kteří měli více jak tři děti. Jen rodiny se dvěma a méně dětmi měly od roku 1982 dovoleno si odečíst daň z příjmu za závislé osoby. Zároveň také právo na manželskou dotaci a nárok na nízkonákladové bydlení měly dovoleny jen manželské páry, kde byl muž starší 25 let a žena nad 22 let. Snížování přirozeného přírůstku obyvatelstva bylo tedy dosaženo kombinací dobrovolného programu plánování rodiny, který propagoval antikoncepční prostředky, skrze systém pobídek a odrazujících opatření. Dalším nástrojem ke snížení bylo poté zlepšení vzdělání a výživy. K prudkému poklesu plodnosti došlo překvapivě i v důsledku zvýšeného výskytu indukované potratovosti, která se stala stále častější metodou kontroly plodnosti a to navzdory tomu, že až do roku 1985 nebyly indukované potraty ze zdravotních důvodů legalizovány. Podíl vdaných žen ve věku 22 až 39 let, které na soukromých klinikách podstoupily interrupci, se okolo toho roku pohyboval přibližně na 24 % (Liu, 2001).

Roku 1983 spadla plodnost na Tchaj-wanu pod hranici prosté reprodukce a bylo dosaženo téměř univerzálního použití antikoncepčních prostředků vdanými páry, přičemž nejčastější formou antikoncepce bylo užití nitroděložního tělíska a sterilizace. V 90. letech přešel Tchaj-wan od hesla „jedno není málo“, podle kterého měli mít rodiče jen jedno dítě, k heslu „dvě není moc“ se snahou plodnost naopak zvýšit (Horálek, Ptáček, 2013).

V roce 1984 byla naprosto zřejmá převaha mladší složky obyvatelstva v populaci (Obr. 16). Tou dobou začala již padat hodnota úhrnné plodnosti pod hranici prosté reprodukce. Tyto silné ročníky se nyní nacházejí v reprodukčním věku a časem se posunou do věku post-reproduktivního. Společně s nízkou mírou plodnosti to i Tchaj-wan staví před problém demografického stárnutí. V roce 2013 je již podíl dětské složky velmi malý, Tchaj-wan v roce 2010 měl dokonce úhrnnou plodnost menší než jedna celá, což ho stavělo do vedoucí pozice zemí s nejnižší plodností na světě.

Obr. 16 – Věková pyramida Tchaj-wanu, 1984 a 2013

Zdroj: National Statistics, Republic of China (Taiwan), vlastní zpracování a výpočet

Nízká plodnost je již představiteli země vnímána jako vážná hrozba národní bezpečnosti. Jako hlavní důvod, proč je zde tak nízká plodnost, jsou uváděny vysoké náklady na děti, stagnující mzdy, vysoké ceny bytů a domů a velkou roli hraje také individualismus. Být bezdětný je totiž na Tchaj-wanu již běžně přijímaný fakt a nikoli tabu. Po propadu hodnot úhrnné plodnosti zavedl stát finanční podporu jako dotaci na péči o děti. Dále také schválil zákon, aby matky měly právo na návrat do zaměstnání po 3 letech mateřské dovolené. Nejvstřícnější krok k podpoře plození dětí učinili v Taipei, hlavním městě Čínské republiky, kde je plodnost naprosto nejnižší. Párům je nabízeno bezplatné testování na problémy ohledně

plodnosti, je zde nabídka rodičovského poradenství, za narozené dítě obdrží rodiče 20 tisíc tchaj-wanských dolarů (což je přibližně 15 640 Kč) a do pěti let věku dítěte je možné čerpat dotaci na péči o dítě v hodnotě až 150 tisíc dolarů na jedno dítě (117 300 Kč). Kromě této podpory, která se týká přímo dětí, se snaží v hlavním městě podporovat i stav, který plození dětí vůbec předchází – a to samotnou tvorbu vztahů. Jsou zde například pořádány výlety pro nezadané s účelem seznámení, volné kurzy zabývající se problematikou vztahů a dokonce i samotné společnosti podporují seznamovací aktivity mezi svými zaměstnanci (Branigan, 2012).

Na základě těchto kroků lze vidět, že i Tchaj-wan se hrozby nízké plodnosti zalekl a přehodnotil svůj postoj ke kontrole plodnosti čistě pro-natalistickým směrem.

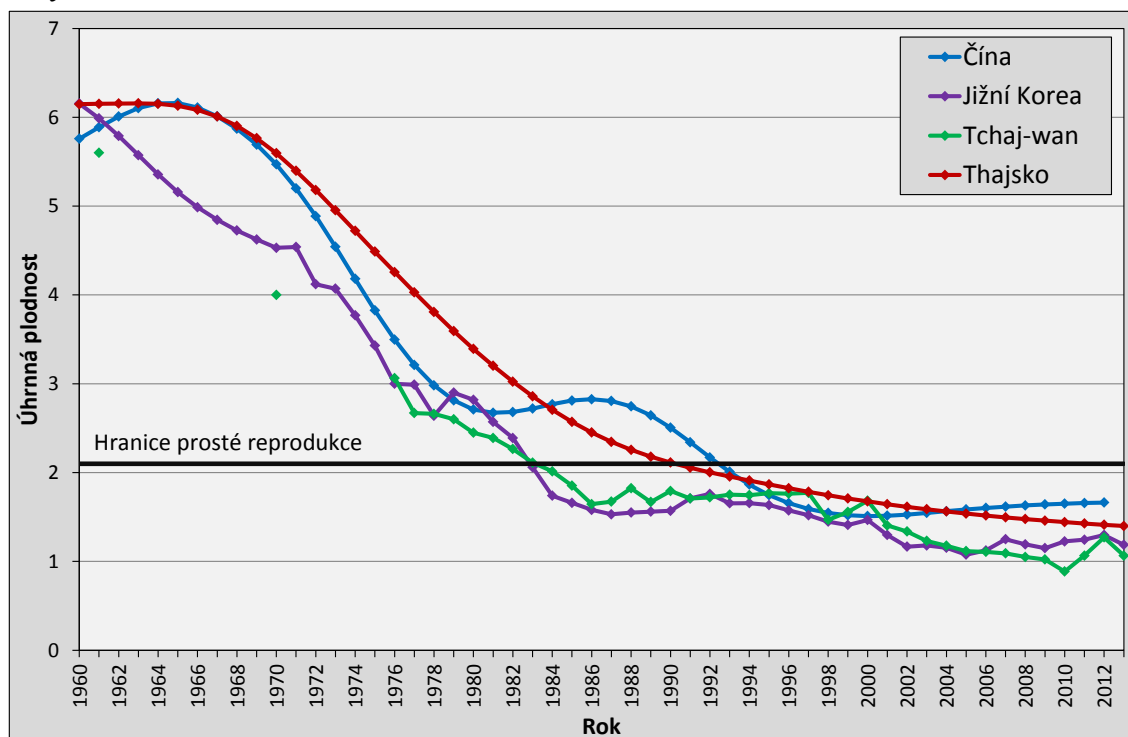
9.4 Porovnání populačních politik vybraných zemí

Všechny výše zmíněné a vybrané země mají něco společného. Na začátku 50. a 60. let 20. století se v těchto státech držely hodnoty úhrnné plodnosti okolo 6 dětí na ženu. Během přibližně 30 let u nich došlo k razantnímu propadu úhrnné plodnosti až pod hranice prosté reprodukce (Obr. 17). U Tchaj-wanu a Jižní Koreje tomu bylo již na začátku 80. let a u Číny a Thajska až na začátku let 90. U všech zemí došlo k tomuto propadu cíleně, s účelem uspišit ekonomický vývoj země. Tohoto záměru bylo dosaženo pomocí různých nástrojů populačních politik, přičemž každá země měla klíč k úspěchu limitování plodnosti lehce rozdílný. Dnes se hodnoty plodnosti drží u všech zemí na velmi nízkých hodnotách, což již není vnímáno tak pozitivně jako dříve. Přestože nízké plodnosti dosáhly rozdílně, následkům, které propad plodnosti přinesl, čelí stejným. Momentálně se možná tyto země nacházejí ve výhodné pozici, kdy čerpají z demografické dividendy, kde díky vysokému podílu ekonomicky aktivních obyvatel mohou profitovat z hospodářské výkonnosti země. Společně s nízkou plodností tato početná skupina nebude adekvátně nahrazena a po jejím posunu do post-reprodukční složky obyvatel dojde k nárůstu starého obyvatelstva v zemi. Čína, Jižní Korea, Tchaj-wan a Thajsko se tak budou muset v blízké budoucnosti potýkat s obtížemi v podobě rapidního demografického stárnutí společně se zmenšováním ekonomicky aktivní složky obyvatelstva, což sebou přinese tlak na sociální a finanční systém.

V Číně, Thajsku a na Tchaj-wanu byly ještě v 50. letech 20. století velké rodiny přímo podporovány. První oficiální programy na limitování počtu porodů byly spuštěny v 60. letech 20. století v Jižní Koreji a na Tchaj-wanu, jakožto v zemích, kde také zároveň nejdříve spadla plodnost pod hranici prosté reprodukce, a to již v letech 80. Podle údajů z posledních let mají tyto země o trochu nižší plodnost než druhé dvě srovnávané i dnes. U Thajska a Číny došlo k těmto událostem o desetiletí později, oficiální politiky na snížení plodnosti byly spuštěny v 70. letech a k propadu úhrnné plodnosti pod hranici 2,1 došlo v 90. letech. Zároveň je nyní plodnost v těchto zemích vyšší než u Jižní Koreje a Tchaj-wanu. Jako všeobecný výsledek úspěšnosti programů, ve všech zemích momentálně okolo 80 % vdaných žen používá antikoncepční prostředky (PRB, 2013).

Kromě demografického stárnutí a nízké plodnosti přinesla populační politika dvou zemí další problém, a to genderový nepoměr při narození. Kromě Číny tento fenomén nastal i v Jižní Koreji. Zde k nárůstu sekundárního indexu maskulinity došlo však jen na krátký okamžik a momentálně se opět nachází na normálních hodnotách.

Obr. 17 – Vývoj úhrnné plodnosti v Číně, Jižní Koreji, Tchaj-wanu a Thajsku mezi roky 1960–2013

Zdroj: The World Bank, National Statistics, Republic of China (Taiwan), vlastní zpracování

Porovnáme-li celkově nejprve následky, které populační politiky v těchto zemích přinesly, vychází z nich Čína na pomyslném nejhorším místě. Pomineme-li negativní důsledky, jakožto sníženou plodnost (ačkoli té bylo dosaženo cíleně) a populační stárnutí, které se týká všech zemí, má Čína na svém kontě ještě zvýšený dlouhotrvající sekundární index maskulinity, kvůli kterému je v populaci více mužů než žen. A ti budou mít v budoucnu problém vůbec najít partnerku, se kterou by mohli založit rodinu. Poté se pak v Číně, kvůli vyššímu počtu jedináčků, potýkají s individualismem zvaným „malí císařové“, vyznačujícím se skupinou dětí jedináčků, kteří mají problém sociální interakce. Společně s jedináčky pak vyvstává další dopad, a to pro rodiče, které o toto jediné dítě přijdou a již nemohou mít další. Vzhledem k chabému důchodovému systému v Číně se tato část obyvatel stává značně sociálně a finančně náchylnou.

Co se týče způsobu, kterým státy došly ke snížení plodnosti, stojí Čína jasně v čele, co se přísnosti a drastičnosti opatření týče. Například Thajsko dosáhlo stejných výsledků a přitom použilo naprosto odlišné prostředky. Z uvedených států dosáhlo nízké plodnosti nejmírnějším způsobem. Před samotným oficiálním předvedením politiky provedlo průzkumy na zmapování problematiky. Program na limitování plodnosti byl, na rozdíl od Číny, ryze dobrovolný

a zaměřený na zvýšení informovanosti a dostupnosti antikoncepčních prostředků napříč celou zemí. Dále byl zaměřen na šíření vzdělání žen. Populační politika v Jižní Koreji a Tchaj-wanu již měla o něco přísnější ráz, avšak nikoli tak kontroverzní jako v Číně. Obě země měly program zaměřený také na propagaci antikoncepce. Nejčastěji prosazovaným typem byla sterilizace. Ačkoli se obě kampaně tvářily dobrovolně, občané, kteří nechtěli dodržovat dané podmínky, byli silně znevýhodňováni před těmi, kteří se doporučení státu drželi. V Jižní Koreji se pak také na čas objevily selektivní interrupce dívčích plodů. Avšak ani tyto výše zmíněné vývoje populačních politik se nedají porovnat s populační politikou Číny.

Dalším negativní událostí, které se Čína dopustila, je to, že ve všech třech ostatních srovnávaných zemích došlo po snížení plodnosti k uvědomění problému, který toho snížení přineslo. Následkem toho došlo v ostatních zemích k přeorientování politiky více směrem k politice rodinné, která usnadňuje rodinám sladění rodinného a pracovního života. Politiky na limitování plodnosti byly zrušeny již dávno společně s propadem úhrnné plodnosti pod hranici prosté reprodukce. V Číně však nikoli, a ačkoli se snad možné zrušení již blíží, přerod k rodinné politice nebude úplně jednoduchý.

Na základě výše uvedeného porovnání je patrné, že cesta, kterou se Čína vydala za účelem snížení plodnosti, byla až příliš drastická. Zejména Thajsko je zářným příkladem toho, že snížit plodnost lze i jinak. Je nutno brát však také v potaz, že za snížením plodnosti nestojí jen populační politika, ale celkové populační klima ve společnosti. Populační politika měla ale zejména v jejích počátcích vliv na snížení plodnosti velký. Z tohoto důvodu dopadla populační politika v Číně s porovnávanými zeměmi nejhůře.

Kapitola 10

Možný budoucí vývoj při zrušení a realita politiky jednoho dítěte

Přestože dochází u politiky jednoho dítěte stále více k jejímu uvolňování, tak dosud nedošlo k jejímu naprostému zrušení. To může být zapříčiněno především strachem před údajným baby boomem, který by mohl nastat, kdyby byla politika uvolněna úplně. Tato část práce se snaží přijít na to, zda je tato obava oprávněná, a zda by potenciálně mohlo k takovému baby boomu dojít. Pro tyto účely byla vyhledána různá výběrová dotazníková šetření zaměřená na názor čínských žen ohledně ideálního počtu dětí. Jako hlavní nástroj na zodpovězení výzkumné otázky bylo tedy zjistiť, zda si čínští obyvatelé přejí mít více dětí, avšak kvůli politice jim to není umožněno, nebo zda více dětí nechtějí a zrušení politiky by tak nic nezměnilo. Vzhledem k různorodé povaze dotazníků, které byly použity v šetřeních, byla pro zajímavost uvedena i jiná zajímavá zjištění, týkající se například spokojenosti s politikou jednoho dítěte a podobně. Dále se tato kapitola snaží nalézt různé varianty budoucnosti politiky jednoho dítěte a její alternativy, a zároveň si klade otázku, zda je vlastně označení „jednoho“ dítěte opodstatněné.

10.1 Šetření názorů na ideální počet dětí

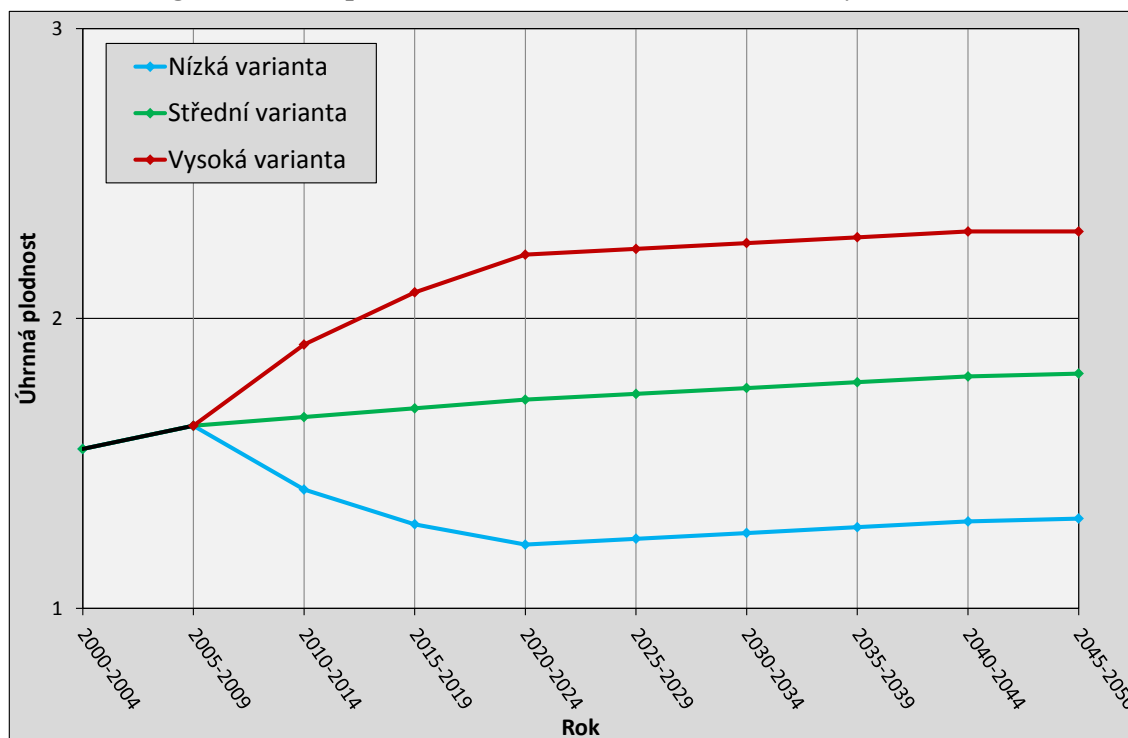
První šetření s názvem Průzkum ženských postojů k plodnosti a politice jednoho dítěte bylo provedeno roku 2005 na vzorku 4600 žen, které byly starší 20 let a byly vdané, a zjištěné výsledky byly autorem statistickými metodami testovány. Bylo zjištěno, že počet dětí, které ženy chtějí, roste se snižujícím se příjmem a silně klesá s rostoucí mírou vzdělání. Stejně tak ve velkých městech touží ženy po méně dětech než v menších městech. Na základě vzdělání chtějí dle výzkumu více dětí ženy nezaměstnané nebo zaměstnané v zemědělství, naopak méně dětí preferují ženy zaměstnané jako business manažerky, učitelky, státní zaměstnankyně a studentky. Za předpokladu, že by byly v Číně podporovány větší rodiny, chtěly by ženy průměrně 1,9 dítěte a pokud by vláda podporovala jejich vzdělání až do 18 let jejich života, chtěly by průměrně 2,2 dětí. Pro věkovou skupinu 20–49 let, tj. pro skupinu žen, které jsou v reprodukčním věku, byly tyto hodnoty nižší a to 1,6 a 1,9 dítěte. Zároveň také 7,2 % žen odpovědělo, že nechtějí dítě vůbec (Shixiong, 2009). Podobný výsledek, a to konkrétně 8 %

osob ve věku 20–39, které nechtějí děti vůbec, vyšel i v jiném výzkum autora Richarda Jacksona (Jackson, 2013).

Co se týče otázky, zda ženy podporují politiku jednoho dítěte, 78,7 % žen odpovědělo, že ano, přičemž byly nalezeny signifikantní rozdíly mezi jednotlivými skupinami. Nejvíce podporují tuto politiku mladší ženy, ženy s vyšším příjmem a vyšším vzděláním a také ženy z větších měst. Poté byly v šetření zjišťovány důvody toho, proč ženy nechtějí mít další dítě. Hlavním důvodem, který uvedlo 51,1 % žen, bylo to, že si ženy nemohou finančně dovolit podporovat život a vzdělání dalšího dítěte. Dále pak 21,9 % žen odpovědělo, že mají strach ze ztížených podmínek pro hledání zaměstnání pro ně a jejich děti a 13,8 % respondentek nechtělo riskovat jejich zdraví (Shixiong, 2009).

Druhé zkoumání vychází z dotazníkového šetření o národním plánování rodiny a reprodukčním zdraví, které bylo realizováno v roce 2001 u 39 585 respondentek, které byly ve věku 15–49 let, přičemž 70 % z nich pocházelo z rurálních oblastí. Podobně jako v předchozí analýze, i zde bylo zjištěno, že menší počet dětí se pojí s nižším věkem matek, bydlením ve větších městech a vyšší mírou vzdělání. Dvě děti jako ideální počet dětí by chtělo 57 % tázaných, 35 % žen by preferovalo jen jedno a 5,8 % dotazovaných by chtělo více jak dvě děti (tento poměr ve městě byl však jen 1,9 %). Průměrný počet ideálního počtu dětí za všechny věkové kategorie respondentek byl 1,7 dítěte, to konkrétně 1,45 dětí pro skupinu 15–19 let a 1,83 dětí pro skupinu 40–49 let (Ding, Hesketh, 2006).

Obr. 18 – Prognóza úhrnné plodnosti do roku 2050, nízká, střední a vysoká varianta

Zdroj: World Population Prospects: The 2012 Revision, vlastní zpracování

Autor Stuart Basten ve svém článku uvádí souhrnný výsledek výzkumů provedených mezi lety 2000 až 2010 ohledně reprodukčních názorů žen. Po provedení 63 studií v městských oblastech vyšel preferovaný počet dětí 1,5 dítěte na ženu. Za to samé období byl upřednostňovaný počet dětí v 52 venkovských oblastech jen o něco vyšší, a to 1,82 dětí na ženu (Basten, Jiang, 2015). Na základě těchto dosti podobných výsledků je patrné, že počet dětí, které by si ženy přály, nepřevyšuje ani hranici prosté reprodukce, natož aby po zrušení politiky jednoho dítěte došlo k nějakému razantnějšímu baby boomu. Podle Rabušice totiž: „...je prostý empirický fakt, že ve výzkumech reprodukčního (populačního) klimatu pravidelně zaznamenáváme, že počet dětí, které by si respondenti přáli, je vyšší, než počet dětí, které pak ve skutečnosti mají.“ (Rabušic, 2001). Na základě této teze lze tedy odhadovat, že průměrný počet dětí, které se respondentkám narodí, bude menší, než výsledná čísla výzkumu.

Ačkoli tyto výzkumy nejsou z úplně posledních let, dá se naopak předpokládat ještě nižší ideální počet dětí. Odpovídají tomu i prvotní počty narozených dětí po uvolnění politiky jednoho dítěte v listopadu roku 2013, kdy přibýlo dalších 11 milionů párů, které nyní mohou mít více dětí. Po této relaxaci politiky byl baby boom očekáván, předpokládalo se narození 2 milionů dětí, avšak ukázalo se, že jen 700 tisíc párů podalo žádost o povolení mít dítě a pouze 620 tisíc páru toto povolení dostalo. V provincii Yunnan (která má populaci okolo 1,25 milionů) například bylo 3 měsíce od změkčení politiky podáno jen 36 žádostí k povolení toho mít druhé dítě. V některých provinciích musely být prvotní odhady narozených extra dětí zmenšeny, jako například v provincii Jiangsu z 9 tisíc na polovinu. Poté pak v provincii Zhejiang, která byla jako první, kde k poslední relaxaci politiky došlo, bylo očekáváno 80 tisíc dětí navíc a do poloviny července 2014 bylo uskutečněno jen 2444 extra porodů. Jako překážku při rozhodování o dětech totiž většina lidí uvádí rostoucí životní náklady, náklady na vzdělání a nedostatek zařízení pro děti (Basten, Jiang, 2015). Lze tedy říci, že samotná politika jednoho dítěte pomalu ztrácí význam při rozhodování o počtu dětí v rodině a nabízí se otázka, proč není zrušena úplně, když jejího cíle již bylo dosaženo.

V některých oblastech Číny dokonce již k obratu k pro-natalismu došlo, a ani tento obrat nepodmínil silnější nárůst plodnosti. V Šanghaji například již v roce 2009 začaly být podporovány páry k tomu, aby měly druhé dítě, a to v podobě agitačních návštěv po domácnostech a zanecháváním motivujících prospektů. Například však v roce 2012 pouze 8 % párů, které byly způsobilé k tomu mít druhé dítě, skutečně potomka mělo (Basten, Jiang, 2015).

Tomu, že v nejbližší budoucnosti nenastane v Číně extrémní nárůst plodnosti, odpovídají i všechny tři varianty prognózy United Nations (Obr. 18). Podle střední varianty by ani do 50 let nenarostla úhrnná plodnost nad úroveň prosté reprodukce (což by naopak mělo být v budoucnu žádané, vzhledem k demografickému stárnutí a k budoucímu pomalému, ale jistému vymírání populace). Zaměříme-li se ale opět na možný baby boom v budoucnosti, ani podle vysoké varianty prognózy, u které se úhrnná plodnost bude pohybovat lehce nad hodnotami úrovně prosté reprodukce, k nějakému výraznému nárůstu obyvatelstva nedojde.

10.2 Budoucí vývoj a možné varianty

Autor Xiaofei Li, zabývající se politickými vědami, v roce 2012 shrnul tři možné varianty politiky jednoho dítěte, kterými by se Čína mohla vydat, pokud v obavě z baby boomu nechce dosavadní politiku rušit.

První z nich je nahrazení politiky jednoho dítěte politikou dvou dětí, a to celostátně, protože v některých částech Číny již je tato modifikace platná. Tato varianta však údajně ještě efektivněji snižuje plodnost, ale zároveň má vliv na snížení sekundárního indexu maskulinity, což je viděno pozitivně. Změnit však názor na preferenci synů a zabránit selektivním interrupcím dívek, nedokáže. Co se týče zvýšení plodnosti, kvůli obavě demografického stárnutí, nevidí autor naději na zlepšení, a to z důvodu toho, že rodiče již často omezují svoji plodnost na jednoho potomka sami, a to nejčastěji z finančních důvodů. Z výše uvedeného není tato varianta politiky vnímána jako nejšťastnější, protože není schopná zabránit demografickým a sociálním důsledkům.

Druhou obměnou je povzbuzovat občany k pozdním sňatkům, které samy přirozeně omezí plodnost. Tato varianta je však posuzována jako pravděpodobně ta nejhorší, jelikož zároveň vede k nárůstu kriminality a obchodu s lidmi. V populaci, kde je totiž hodně svobodných mladých mužů, je zvýšená míra kriminálních činů, oproti tomu, když jsou muži již ženatí, dojde k jejich zklidnění. Tento problém může být ještě více prohlouben kvůli zvýšenému sekundárnímu indexu maskulinity v Číně. Někteří muži, kteří nejsou schopni najít partnerku, se uchylují i k nelegálním praktikám, jako je například únos nevěst a podobně.

Poslední neschůdnější variantou je podpořit vzdělávání žen, jakožto přirozenou metodu snižování plodnosti. Je totiž dokázáno, že více vzdělané ženy mají méně dětí. Momentálně je v Číně povinná a bezplatná jen devítiletá základní školní docházka, vše nad tuto úroveň již musí hradit rodiče. Vzhledem k vyššímu postavení mužů má však dvakrát tolik mužů v Číně vyšší vzdělání než ženy. Dodat ženám vyšší vzdělání a tím i vyšší důležitost by také zabránilo selektivní potratovosti dívek při narození (Xiaofei, 2012).

Dle posledního uvolnění této politiky to vypadá, že se další zmírnění bude ubírat spíše první alternativou, kdy do roku 2015 má být politika dvou dětí zavedena celostátně. Rok 2015 se však pomalu chýlí ke konci a žádné náznaky, že by k tomuto mělo dojít, zatím do světových médií nepronikly. Do roku 2020 má být zrušena údajně úplně. Ačkoli bude populace Číny ještě pár let růst, její zrušení je rozhodně vnímáno jako pozitivní krok. Vzhledem k budoucím negativním důsledkům, které nízká plodnost přinese, by měli čínští představitelé státu začít s nápravou již dnes, a nikoli jen samotným zrušením. Určitě by měla být podporována vzdělanost a rovnoprávnost žen, a zároveň by měly být rodiny podporovány k tomu mít o trochu více dětí, v ideálním případě kolem hranice přirozené reprodukce, aby nedošlo k vymírání této populace. Vzhledem k důvodům nynější nízké plodnosti v Číně, by mělo být zařízeno například snadnější sladění rodinného a pracovního života, zvýšená kapacita zařízení pro děti a celkově úlevy pro rodiny s dětmi, nikoli však pouze finanční formou. Politika jednoho dítěte v Číně pravděpodobně již nemá dlouhou budoucnost, rodiče by měli mít možnost se dobrovolně

rozhodnout o tom, kolik mohou mít děti a nikoli, aby i v dnešní době museli žádat o povolení. A ačkoli možná někteří čínští občané o více dětí nestojí, ti, kteří o ně stojí, by neměli při rozhodování o dítěti stát před byrokratickým koloběhem, ale měli by mít šanci svobodně rozhodovat o svém budoucím rodinném životě. Jediný háček před úplným zrušením politiky vidí autorka v tom, že Čína, jakožto komunistický stát, pravděpodobně nebude chtít ztratit dohled nad rozhodováním svých občanů a místní státní správy nebudou chtít ztratit svoji důležitost (a zároveň dojde k jejich ochuzení, vzhledem k případům korupce v souvislosti s poplatky za porušení kvót politiky jednoho dítěte, kdy se například jedna místní správa raději nechala rodinou uplatit, než aby přiznala sankci oficiálně (Basten, Jiang, 2015).

10.3 Opravdu politika „jednoho“ dítěte?

Po nastudování problematiky populační politiky v Číně a konkrétně politiky jednoho dítěte se člověku sama nabízí otázka – opravdu je to politika jen jednoho dítěte? Již při pohledu na vývoj úhrnné plodnosti v etapě fungování politiky jednoho dítěte je patrné, že toto označení nemá celostátní působnost. Úhrnná plodnost se totiž pohybovala od 2,7 do 1,6 dětí na ženu, přičemž minima zaznamenala při hodnotě 1,5. Co se týče rozdělení žen podle počtu dětí, ačkoli jedináčci dominují, jsou zde ženy i se dvěma, třemi a více dětmi. Teprve po prozkoumání podrobnější regionální úrovně Číny se dá nalézt ona politika jen jednoho dítěte. A nejen ona, ale také politika dvou dětí, tří dětí a více dětí. Například v provincii Gansu je povoleno třetí dítě, pokud jsou první dvě dívky. Celkově ve venkovských oblastech je platná spíše politika dvou dětí. Nejprísnějšími a zároveň s nejnižšími hodnotami úhrnné plodnosti se jeví města (Jowett, 1991).

Ačkoli byla politika jednoho dítěte možná zamýšlena s cílem jen jednoho dítěte u všech obyvatel a přes fakt, že je Čína pravděpodobně ze všech zemí k politice jen jednoho dítěte nejbližší, dochází autorka k názoru, že označení politika jednoho dítěte je spíše líbivá mediální nálepka, než naprostý odraz reality. Tento dojem ovšem nesnižuje nic z vážnosti extrémních opatření, která byla a jsou v souvislosti s ní podnikána. Naopak kdyby v Číně bylo násilím vyžadováno opravdu jen jedno dítě na všech regionálních úrovních, je jen těžké si představit, jakými způsoby by toho mohlo být docíleno.

Kapitola 11

Závěr

Na závěr je potřeba shrnout všechny klíčové poznatky, které tato práce přinesla. Účelem práce bylo seznámit čtenáře s problematikou populační politiky v Číně s následným podrobnějším zaměřením na politiku jednoho dítěte. Ta je sice celosvětově nejznámější etapou populační politiky, avšak ještě před jejím zavedením se odehrály i jiné fáze, které také ovlivnily populační vývoj v Číně.

Na území Číny v průběhu věků došlo jak k závratnému růstu obyvatelstva, tak k jeho propadům. Až do roku 1949 počet obyvatelstva fluktoval a populační politika na limitování počtu obyvatel nebyla potřeba. Počínaje tímto rokem došlo k založení Čínské lidové demokratické republiky, která tento trend změnila. Zpočátku, díky představiteli státu Mao-ce Tungovi, byl podporován početní růst obyvatelstva s vidinou silné vojenské síly v populaci. Tento názor byl však brzo změněn, společně s uvědoměním si hrozeb, které s sebou nekontrolovatelný populační růst mohl přinést. Zároveň s otázkou, zda by bylo možné tak velké množství občanů uživit, se nabízela i ta, zda tento nárůst nebude překážkou ekonomického růstu. V polovině 50. let 20. století se proto začaly objevovat první vlaštovky v podobě programů podporujících antikoncepční prostředky, značící snahu státu omezit plodnost vlastního lidu. Vzhledem k tomu, že byly všechny však jen mírného rázu, založené na dobrovolnosti a nebyly celoplošně zavedeny v celé Číně, měly jen malý efekt. Jejich důležitost tkví ale v tom, že posloužily jako odrazový můstek pro kampaně následující.

Hned na počátku 70. let 20. století totiž byla představena kampaň, která měla na plodnost přímo raketový vliv. V roce 1973 byl tento program s názvem *wan, xi, shao* předveden celostátně. Jeho jádrem bylo donutit občany, aby měli sňatek a děti v pozdějším věku, měli jich méně, a aby byl rozestup mezi jednotlivými porody delší. Konkrétně byl tento věk ve městech stanoven na 25 let pro ženy a 28 let pro muže, a zároveň městské páry nemohly mít více jak dvě děti. Ve venkovských oblastech byla situace mírnější a věk byl 23 roků pro ženy a 25 let pro muže a povoleny byly tři děti. Ideální rozestup mezi jednotlivými porody byl zvolen na 3 až 4 roky. Již v této kampani byly překvapivě použity donucovací techniky, které byly později známé až z politiky jednoho dítěte. Mezi tyto techniky patřilo například obtěžování, nucené sterilizace či dokonce potraty.

Po této kampani již nastoupila dnes dobře známá politika jednoho dítěte, a to v roce 1979, společně s radikální transformací čínské ekonomiky. S touto transformací se neslučoval nekontrolovatelný populační vývoj, a zároveň začaly přicházet do reprodukčního období silné ročníky z 60. let 20. století. Z tohoto důvodu byla politika jednoho dítěte představena. První z oficiálních cílů bylo, aby počet obyvatel nepřekročil 1,2 miliardy do roku 2000, čehož však dosáhnuto nebylo – tuto hranici překročila Čína již okolo roku 1994. Tato politika představuje soustavu regulací, které zahrnují omezení velikosti rodin, pozdní sňatky a rození dětí, a pokud je další dítě povoleno, regulují i dobu mezi porody. Zároveň politika funguje na principu pobídek, kdy jsou lidé odměňováni za plnění státních regulí, a na principu odrazujících opatření, kdy jsou silně znevýhodňováni ti, kteří předpisy limitující počet dětí nedodrží. Politika jednoho dítěte se postupně zpříšňovala, s vrcholem okolo roku 1982, kdy byly zavedeny například povinné masové sterilizační kampaně a aplikace nitroděložních tělísek. Nebylo výjimkou ani nucení žen do indukovaných interrupcí. V roce 1984 došlo však k prvnímu zmírnění politiky a poprvé byly do jejího výkladu přidány výjimky, kdy bylo možné mít za splnění určitých podmínek více dětí. Od té doby došlo ještě k několika uvolněním politiky, avšak k úplnému zrušení zatím ne. Poslední aktuální změna proběhla v roce 2013, kdy bylo párům, v nichž je alespoň jeden z partnerů jedináčkem, povoleno mít druhé dítě.

Nyní již k samotným výsledkům otázek, na které tato práce hledala odpověď. Prvním cílem bylo na základě vývoje úhrnné plodnosti určit, zda opatření přijatá v Číně za účelem snížení plodnosti, byla opravdu úspěšná. Úspěchem je v tomto případě myšleno snížení plodnosti. Na začátku sledovaného období v roce 1950 se úhrnná plodnost držela na hodnotách okolo 6 dětí na ženu, v roce 2012 byla již na hodnotě pouhých 1,6 dětí na ženu, přičemž k propadu hodnot pod hranici prosté reprodukce došlo již v roce 1993. Jen z tohoto poklesu je patrné, že populační politika měla svůj díl úspěchu. Podíváme-li se na jednotlivé fáze z hlediska úspěšnosti, k největšímu propadu plodnosti došlo při kampani wan, xi, shao, kdy během pouhých deseti let došlo k pádu úhrnné plodnosti z 5,4 na 2,8 dítěte na ženu. Tento skluz poskytl úrodnou půdu pro politiku jednoho dítěte, která pak srazila tyto hodnoty pod hranici prosté reprodukce a které nyní dlouhodobě stagnují na nízkých hodnotách.

Dalším cílem, se zaměřením jen na politiku jednoho dítěte, bylo stanovit, zda a jaké dopady tato politika měla. Zjištěné následky jsou převážně negativního rázu. Nejvíce diskutované je neodvratitelné zrychlené demografické stárnutí. To je spojené s nízkou plodností, zlepšením úrovně úmrtnosti a rostoucí nadějí dožití. Vysoký podíl občanů ve starším věku společně se snižujícím se podílem ekonomicky aktivních obyvatel postaví Čínu v blízké budoucnosti před problém zvýšeného tlaku na sociální a zdravotní systém. Jedno z možných řešení, které se nabízí, je podpořit občany k tomu, aby měli více dětí, které by tento tlak snížili. Otázkou však je, zda na tato opatření není již pozdě. Nejvíce se stárnutí projeví ve venkovských oblastech, kde se sice rodí nejvíce dětí, avšak v mládí často migrují do velkých měst. Ve venkovských oblastech poté zůstávají hlavně starší osoby, které jsou zároveň chudší a méně vzdělaní. Druhým negativním dopadem je fenomén zvýšeného sekundárního indexu maskulinity v Číně, kterého není dosaženo přirozenou cestou. Zatímco biologicky přirozené hodnoty indexu se

pohybují okolo 103 až 107 narozených chlapců na 100 dívek, v Číně činil v roce 2010 tento index 118 narozených chlapců na 100 dívek. Zvýšený stav se v této zemi objevil právě s aplikací politiky jednoho dítěte, a to v důsledku tradiční preference chlapců v rodinách, společně s limitováním povoleného počtu dětí. Nepřirozeně vyšší poměr chlapců při narození je spjatý se selektivní potratovostí dívčích plodů a přináší sociální problém v podobě velkého množství svobodných mužů, kteří nebudou schopni v budoucnu najít dostatek partnerek. Vysoký podíl mužů jde například také ruku v ruce s vyšší kriminalitou. Čína však tento problém již zaregistrovala a snaží se sjednat nápravu, ačkoli k výsledkům nedojde hned. Dalším následkem politiky jednoho dítěte je stav, kdy v Číně rostou generace jedináčků, kteří se vyznačují velkým individualismem, který v čínské historii nemá obdoby. Často bývají označováni jako „malí císařové“, a mohou být překážkou pro budoucí ekonomický a sociální vývoj země. Kromě těchto následků představuje politika jednoho dítěte horší situaci pro rodiče, kteří přišli o svoje jediné dítě a již nemohou mít další. Z pozitiv, která tato politika přinesla, pak stojí za zmínku třeba velký ekonomický rozvoj země, kdy se Čína stala v roce 2010 druhou největší ekonomikou světa, hned v závěsu za USA.

Bylo také zjištěno, že i tato politika je vypočítavými občany obcházena. Je zde totiž zaznamenán fenomén porodní turistiky v Hongkongu, kde politika jednoho dítěte neplatí. Ženy z pevninské Číny jezdí porodit právě sem, aby se vyhnuly sankcím a postihům a poskytly svému dítěti lepší budoucnost. V roce 2012 činil dokonce podíl dětí narozených v Hongkongu ženám z pevninské Číny 40 % z všech narozených dětí na tomto území. Je patrné, že místním občanům se tento trend moc nezamlouvá, a proto dochází již ke zpřísnění kvót, které takovéto porody umožňují.

Tato práce se snažila zjistit, zda došlo i v jiných asijských zemích k takovému poklesu plodnosti v souvislosti s populační politikou, a pokud ano, zda též takovým radikálním způsobem. Čína byla v tomto případě porovnávána s Thajskem, Jižní Koreou a Tchaj-wanem, jakožto se zeměmi, které měly podobný vývoj plodnosti. Bylo zjištěno, že čínská anti-natalitní populační politika je jednoznačně nejpřísnější a nejkontroverznější. Na příkladu Thajska je možno totiž vidět, že k cílenému poklesu plodnosti šlo dosáhnout i mnohem mírnějším způsobem, a to pomocí propagace antikoncepčních prostředků a zvyšováním vzdělanosti a informovanosti. Jižní Korea a Tchaj-wan měly trochu přísnější prosazování limitování počtu porodů, kdy došlo ke znevýhodňování občanů, kteří se nechtěli přizpůsobit regulím státu. I tak vychází Čína v porovnání těchto států na pomyslném prvním místě, co se krutosti populační politiky týče.

Poslední část práce byla věnována výzkumu toho, zda by po zrušení politiky jednoho dítěte došlo k nějakému extrémnímu baby boomu. Jako nástroj na vyřešení této otázky byla sebrána dotazníková šetření zjišťující názory žen v Číně ohledně ideálního počtu dětí. Celkově si v Číně v městských oblastech přejí ženy v průměru 1,5 dítěte, přičemž ve venkovských oblastech je tento počet o něco vyšší a to 1,82 dětí na ženu. Již z těchto čísel se dá odvodit, že i kdyby byla politika jednoho dítěte zrušena úplně, nedojde zároveň i ke změně populačního klimatu. V moderní době se nalézají totiž spousta překážek, které brání ženám mít tolik dětí, kolik chtějí,

a nejedná se pouze o politiku jednoho dítěte. Mezi hlavní důvody patří rostoucí životní náklady, náklady na vzdělání a nedostatek zařízení pro děti. Menší baby boom byl již očekáván po posledním zmírnění politiky, avšak podle prvních výsledků a počtu narozených dětí byla tyto očekávání nadhodnocená. Poslední důvod, který podporuje tezi, že k velkému baby boomu nedojde ani po zrušení politiky, jsou prognózy United Nations, kdy by se i podle té nejvyšší varianty úhrnná plodnost držela jen kolem hranice prosté reprodukce.

Populační politika s anti-natalitním rázem v Číně si prošla od začátku své existence velkým vývojem. V dnešní době téměř neexistuje ve vyspělém světě někdo, kdo by například o politice jednoho dítěte neslyšel. Ačkoli je stále obestřena tajemstvím a zamlžováním, je a zejména byla bezesporu velmi kontroverzním způsobem limitování plodnosti vlastní populace. Má nálepku „jednoho dítěte“, která však není úplně platná, v Číně se naleznou na různých regionálních úrovních modifikace této politiky, které povolují dvě i více dětí. Tato politika je v hledáčku zejména ochránců lidských práv, která jsou rozhodně v Číně porušována (a to nejen omezováním reprodukční svobody). Vzhledem k posledním událostem, kdy přeci jen dochází k uvolňování represí, se dá očekávat, že i tato přísná politika, která je v platnosti již přes 30 let, směřuje ke svému konci. Zdá se tedy, že Čína kromě ekonomické vyspělosti začíná následovat vyspělé země i směrem k větší reprodukční svobodě, ačkoli komunistický režim v této zemi pokládá nad tento předpoklad přeci jen otazník. Ukáže nám tedy jen čas, jakým směrem se tato země ubere.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 2010 Population Census: Tabulation on the 2010 population census of the People's Republic of China [online]. [cit. 2015-06-15]. Dostupné z:
<http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/CensusData/rkpc2010/indexch.htm>
- A. FOWLER, Geoffrey a Juying QUIN. China's wealthy dodge the one-child policy; Births in Hong Kong avoid family quotas; anger on mainland. *The Wall Street Journal Asia*. 2007. Dostupné také z: <http://search.proquest.com/docview/315352358?accountid=15618>
- BANISTER, Judith. Population Policy and Trends in China, 1987-83. *The China Quarterly*. 1984, (100): s. 717–741. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/653651>
- BASTEN, Stuart. Family Planning Restrictions and a Generation of Excess Males: Analysis of National and Provincial Data from the 2010 Census of China. 2012. Dostupné také z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2202738
- BASTEN, Stuart a Quanbao JIANG. China's Family Planning Policies: Recent Reforms and Future Prospects. *Studies in Family Planning*. 2014. 45(4): s. 493–509. Dostupné také z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25469931>
- BASTEN, Stuart a Quanbao JIANG. Fertility in China: An uncertain future. *Population Studies: A Journal of Demography*. 2015. 69(1). Dostupné také z: http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00324728.2014.982898#.Vbntp_kvQn4
- BRANIGAN, Tania. Taiwan offers baby bonus to fix plummeting birth rate. *The guardian*. 2012. Dostupné také z: <http://www.theguardian.com/world/2012/jan/23/taiwan-low-birth-rate>
- Census and statistics department Hong Kong, 2011. Babies Born in Hong Kong to Mainland Women [online]. 2011 [cit. 2015-05-29]. Dostupné z:
<http://www.statistics.gov.hk/pub/B71109FB2011XXXXB0100.pdf>
- Census and statistics department Hong Kong, 2013. The Fertility Trend in Hong Kong, 1981 to 2012 [online]. 2013 [cit. 2015-05-29]. Dostupné z:
<http://www.statistics.gov.hk/pub/B71312FA2013XXXXB0100.pdf>
- DING, Qu Jian a Therese HESKETH. Family size, fertility preferences, and sex ratio in China in the era of the one child family policy: results from national family planning and reproductive health survey. *The bmj*. 2006. Dostupné také z:
<http://www.bmj.com/content/333/7564/371.full.pdf+html>

- FAIRBANK, John King. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 10, 198–200, 495–550. *Dějiny států*. ISBN 80-7106-249-9.
- FRAZER, Edorah. *Thailand: A Family Planning Success Story*. 1992. Dostupné také z: <http://www.context.org/iclib/ic31/frazer/>
- GOLLEY, Jane a Rod TYERS. Gender ‘Rebalancing’ in China. *Asian Population Studies*. 2014, 10(2): s. 125–143. Dostupné také z: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17441730.2014.902159#.VboCx_kvQn4
- GREENHALGH, Susan. Shifts in China's Population Policy, 1984–86: Views from the Central, Provincial, and Local Levels. *Population and Development Review*. 1986, 12(3). Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/1973220>
- GROSS, Michael. Where next for China's population policy? *Current Biology*. 2014, 24(3): s. 97–100. Dostupné také z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0960982214000682>
- GULLAPRAWIT, Chirapun. *Population Policy and Programs in Thailand*. *Population Policies and Programs in East Asia*. 2001. Dostupné také z: <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/POPop123.pdf>
- HAUB, Carl. Did South Korea's Population Policy Work Too Well? *Population Reference Bureau*. 2010. Dostupné také z: <http://www.prb.org/Publications/Articles/2010/koreafertility.aspx>
- HORÁLEK, Adam a Pavel PTÁČEK. *Vybraná témata z geografie současné Číny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 12–14, 20–21, 55–56. ISBN 978-80-210-6647-2.
- HORÁLEK, Adam. Mýty o čínské politice jednoho dítěte. *Geografické rozhledy*. 2011, 20(4): s. 24–26. Dostupné také z: http://www.kas.upol.cz/uploads/media/myty_o_populacni_politice_ciny.pdf
- HULÍKOVÁ, Klára. Dividendy ve světě demografie. *Přírodovědci.cz*. 2014. Dostupné také z: <https://www.prirodovedci.cz/geograf/clanky/dividendy-ve-svete-demografie>
- JACKSON, Richard. Attitudes toward the Role of the Family, the Individual, and the State in Providing Retirement Income: Survey Evidence from Emerging East Asia. 2013. Dostupné také z: https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2013/oapfad/pdf/jackson_ppr.pdf
- JIANG, Quanbao, Marcus W. FELDMAN a Shuzhuo LI. Marriage Squeeze, Never-Married Proportion, and Mean Age at First Marriage in China. *Population Research and Policy Review*. 2014, 33(2): s. 189–204. Dostupné také z: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11113-013-9283-8>
- JOWETT, A. J. China: The one, two, three, four and more child policy. *Focus*. 1991, 41(2). Dostupné také z: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/9202101274/china-one-two-three-four-more-child-policy>

- LI, Yan. Health care for older Chinese people who lose their only child. *The Lancet*. 2013, 381: s. 536. Dostupné také z: <http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2813%2960280-9/fulltext>
- LIU, Paul K. C. Population Policy and Programs in Taiwan. *Population Policies and Programs in East Asia*. 2001. Dostupné také z: <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/POPop123.pdf>
- LIU, Wenjing a Jennifer Daryl SLACK. "I do not know who I am": The Chinese shidu mother. *Women and Language*. 2014, s. 31–32. Dostupné také z: http://www.academia.edu/11728634/_I_do_not_know_who_I_am_The_Chinese_shidu_mother
- KALIBOVÁ, Květa. Úvod do demografie. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2001, s. 17, 19, 21, 27–28, 34, 43. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0222-9.
- KANE, Penny a Choi CHING Y. China's one child family policy. *British Medical Journal*. 1999, 319. Dostupné také z: <http://search.proquest.com/docview/204014501?accountid=15618>
- KWON, Tai-Hwan. The National Family Planning Program and Fertility Transition in South Korea. *Population Policies and Programs in East Asia*. 2001. Dostupné také z: <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/POPop123.pdf>
- MEEJUNG, Chin, Jaerim LEE, Soyoung LEE a Soehee SON. Family Policy in South Korea: Development, Current Status, and Challenges. *Journal of Child and Family Studies*. 2012, 21(1): s. 53–64. Dostupné také z: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10826-011-9480-1>
- NAKRA, Prema. China's "One-Child" Policy The Time for Change is Now!. *World Future Review*. 2012, s. 134–140. Dostupné také z: <http://wfr.sagepub.com/content/4/2/134.abstract>
- National Data NBS: National Bureau of Statistics of China. Annual Data [online]. [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: <http://data.stats.gov.cn/english/easyquery.htm?cn=C01>
- National Statistics, Republic of China (Taiwan): Yearly Statistics [online]. [cit. 2015-07-15]. Dostupné z: <http://eng.stat.gov.tw/lp.asp?ctNode=2265>
- OBUCHOVÁ, Ľubica. Číňané 21. století: dějiny - tradice - obchod. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, s. 166–168, 183–185, 189–193. ISBN 80-200-0641-9.
- PLATTE, Erika. China's Fertility Transition: The One-Child Campaign. *Pacific Affairs*. 1984, 57(4). Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/2758713>
- PRB. Family Planning Worldwide 2013 Data Sheet. Population Reference Bureau. 2013. Dostupné také z: http://www.prb.org/pdf13/family-planning-2013-datasheet_eng.pdf
- RABUŠIČ, Ladislav. Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 125, 229. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-01-6.

- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2013. Demografická analýza II. MD360P07B. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 12. 11. 2010 [Přednáška]. Pořadí narozených.
- SHANGHAI DAILY. US takes aim at Chinese birth tourism. 2015. Dostupné také z: <http://search.proquest.com/docview/1660919561?accountid=15618>
- SONG, Yu. Losing an only child: the one-child policy and elderly care in China. *Reproductive Health Matters*. 2014, s. 113–124. Dostupné také z: <http://www.rhm-elsevier.com/article/S0968-8080%2814%2943755-8/pdf>
- SHIXIONG, Cao. An investigation of women's attitudes towards fertility and China's family planning policy. *Journal of Biosocial Science*. 2009, s. 359–375. Dostupné také z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20018132>
- STECHYSON, Natalie. Canada to crack down on 'birth tourism'; Consultants coach pregnant women in China. *National Post*. 2012. Dostupné také z: <http://search.proquest.com/docview/924839428?accountid=15618>
- THAI HEALTH WORKING GROUP,. Evolution of Thailand's Population Policies. *Thai Health*. 2012. Dostupné také z: http://www.hiso.or.th/hiso/picture/reportHealth/ThaiHealth2012/eng2012_13.pdf
- The World Bank: Databáze podle zemí, World Development Indicators [online]. [cit. 2015-06-28]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/country>
- TSUNG, O. Cheng. China's little emperors: Medical consequences of China's one-child policy. *International Journal of Cardiology*. 2013, s. 5121–5125. Dostupné také z: <http://www.internationaljournalofcardiology.com/article/S0167-5273%2813%2901645-8/fulltext>
- UNFPA. Imbalanced Sex Ratio at Birth and Comprehensive Intervention in China. 2007. Dostupné také z: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/china.pdf>
- WANG, Cuntong. History of the Chinese Family Planning program: 1970–2010. *Contraception*. 2012, 85(6). Dostupné také z: <http://www.contraceptionjournal.org/article/S0010-7824%2811%2900626-3/references>
- WHYTE, Martin King, Feng WANG a Cai YONG. Challenging Myths about China's One-Child Policy. *The China Journal*. 2015, (74): s. 144–159. Dostupné také z: <http://scholar.harvard.edu/martinwhyte/publications/challenging-myths-about-chinas-one-child-policy>
- WORLD MARRIAGE DATA 2008. *SINGULATE MEAN AGE AT MARRIAGE*. 2008. Dostupné také z: <http://www.un.org/esa/population/publications/WMD2008/Metadata/SMAM.html>
- World Population Prospects: The 2012 Revision: Detailed Indicators [online]. [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_indicators.htm

- XIAOFEI, Li. China's One-Child Policy and Implementation. *Asia-Pacific Social Science Review*. 2012, 12(2): s. 1-13. Dostupné také z: [http://ejournals.ph/index.php?journal=dlsu-apssr&page=article&op=viewArticle&path\[\]=6214](http://ejournals.ph/index.php?journal=dlsu-apssr&page=article&op=viewArticle&path[]=6214)
- XIAO-TIAN, Feng, Poston DUDLEY L. a Wang XIAO-TAO. China's One-child Policy and the Changing Family. *Journal of Comparative Family Studies*. 2014, 45(1). Dostupné také z: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/95410180/chinas-one-child-policy-changing-family>
- XINXIN, Chen. Changing attitudes to having children. *China Today*. 2009, (3): s. 10–15. Dostupné také z: http://caod.oriprobe.com/articles/20622723/changing_attitudes_to_having_children.htm
- XINZHONG, Qian. China's Population Policy: Theory and Methods. *Studies in Family Planning*. 1983, 14(12). Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/1965615>
- YONG, Cai. China's New Demographic Reality: Learning from the 2010 Census. *Population Development Review*. 2013, 39(3). Dostupné také z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25620818>
- YU, Y. C. The Population Policy of China. *Population Studies*. 1979, 33(1): s. 125–142. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/2173870>
- ZHANG, Yuanting. Who will care for the elderly in China? *Journal of aging studies*. 2005. Dostupné také z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890406505000873>

Příloha 1 – Sekundární index maskulinity v provinciích Číny v roce 2010

Provincie	Sekundární index maskulinity	Provincie	Sekundární index maskulinity
Xinjiang	106,14	Shaanxi	115,33
Tibet	106,61	Jiangsu	116,24
Beijing	109,48	Ganxu	117,37
Liaoning	110,18	Henan	117,77
Shanxi	110,22	Total	117,94
Shanghai	111,15	Zhejiang	118,13
Jilin	111,18	Shandong	119,41
Sichuan	111,64	Guangdong	120,34
Yunnan	111,77	Guizhou	122,12
Inner Mongolia	112,10	Guangxi	122,68
Qinghai	112,40	Jiangxi	122,84
Heilongjiang	112,41	Hunan	123,23
Chongqing	112,51	Hubei	124,09
Tianjin	113,69	Hainan	125,29
Ningxia	113,86	Fujian	125,59
Hebei	114,88	Anhui	128,64

Zdroj: 2010 Population Census, 10% vzorek obyvatelstva, vlastní zpracování a výpočet